

การศึกษาการทำด้ายมัดย้อมโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน
ชุมชนบ้านห้วยตองน้อย ตำบลยางเปียง
อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่

ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน
มหาวิทยาลัยแม่โจ้
พ.ศ. 2564

การศึกษาการทำด้ายมัดย้อมโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน
ชุมชนบ้านห้วยตองน้อย ตำบลยางเปียง
อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของความสมบูรณ์ของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน

สำนักบริหารและพัฒนาระบบบริหาร มหาวิทยาลัยแม่โจ้

พ.ศ. 2564

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยแม่โจ้

การศึกษาการทำด้ายมัดย้อมโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน
ชุมชนบ้านห้วยตองน้อย ตำบลยางเปียง
อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่

สุธีวรรณ เสริมมตีวงศ์

การค้นคว้าอิสระนี้ได้รับการพิจารณาอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของความสมบูรณ์ของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน

พิจารณาเห็นชอบโดย

อาจารย์ที่ปรึกษา

อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ผานิตย์ นาขยัน)

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.

อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม

(อาจารย์ ดร.ทิพย์สุดา ตั้งตระกูล)

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.

อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปฎิภาณ สุทธิกุลบุตร)

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.

ประธานอาจารย์ผู้รับผิดชอบหลักสูตร

(รองศาสตราจารย์ ดร.เกรียงศักดิ์ ศรีเงินยวง)

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.

สำนักบริหารและพัฒนาวิชาการรับรองแล้ว

(รองศาสตราจารย์ ดร.ญาณิน โอภาสพัฒนกิจ)

รองอธิการบดี ปฏิบัติการแทน

อธิการบดี มหาวิทยาลัยแม่โจ้

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.

ชื่อเรื่อง	การศึกษาการทำด้ายมัดย้อมโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน ชุมชนบ้านห้วยตองน้อย ตำบลยางเปียง อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่
ชื่อผู้เขียน	นางสาวสุริยวรรณ เสริมมิตวงศ์
ชื่อปริญญา	วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ผานิตย์ นาขยัน

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) สรรวจภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อมในชุมชนและการใช้ด้ายมัดย้อมของชาวบ้านในชุมชน 2) ศึกษาวิธีการทำด้ายมัดย้อมโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน 3) สร้างชุดการเรียนรู้การทำด้ายมัดย้อมของชุมชนโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยการรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อมบ้านห้วยตองน้อยด้วยการใช้เครื่องมือของกระบวนการจัดการความรู้ 7 ขั้นตอน มากำหนดการเก็บรวบรวมข้อมูล ร่วมกับจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ผลการศึกษาพบว่า มีลายมัดย้อมดั้งเดิมของชุมชน ทั้งหมด 5 ลาย ได้แก่ 1. ลายนิกคิกจ่อ (ลายน้ำไหล) 2. ลายโคะคีโบ (ลายขา 2 ข้าง) 3. ลายแมะเดอ (ลายแวนตา) 4. ลายมัดย้อมแถบเล็ก (นิกคิกโพ) แบบ 3 รอบ 5. ลายมัดย้อมแถบเล็ก (นิกคิกโพ)แบบ 2 รอบ และลายมัดย้อมลายใหม่ที่พัฒนาขึ้น 3 ลาย มีภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการทำด้ายมัดย้อม จำนวน 4 คน ได้แก่ 1. ปราชญ์ภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อม จำนวน 2 คน 2. ปราชญ์การย้อมสีธรรมชาติ จำนวน 1 คน 3. ปราชญ์การทำเครื่องมือเกี่ยวกับงานผ้าทอ จำนวน 1 คน และการใช้ด้ายมัดย้อมของชาวบ้านในชุมชนบ้านห้วยตองน้อย จำนวน 60 คน โดยชาวบ้านจะทอผ้าขึ้นจากด้ายโทหรือไหมประดิษฐ์ ครอบคร้วละ 3 – 5 ผืน และทอผ้าขึ้นจากฝ้ายมัดย้อมจากสีธรรมชาติ ครอบคร้วละ 1 – 3 ผืน ชาวบ้านที่มีช่วงอายุ 30 ปีขึ้นไปจะมีความสนใจการใช้ฝ้ายมัดย้อมจากสีธรรมชาติมากกว่าชาวบ้านที่มีอายุต่ำกว่า 30 ปี มีชาวบ้านร้อยละ 10 ที่สนใจการทำด้ายมัดย้อม และการย้อมด้วยสีธรรมชาติ ชุมชนมีความรู้และสามารถทำด้ายมัดย้อมได้ มีด้ายมัดย้อมไว้ใช้เอง ไม่ต้องซื้อใช้จากชุมชนอื่น การจัดกิจกรรมการเรียนรู้และฝึกทักษะการทำด้ายมัดย้อมสำหรับเด็กและเยาวชน เพื่อสืบสานและอนุรักษ์วัฒนธรรมของท้องถิ่นในการทำด้ายมัดย้อม ผู้ร่วมกิจกรรมจำนวน 12 คน มีความรู้ สามารถทำด้ายมัดย้อมได้ และสามารถจัดการเรียนรู้เพื่อถ่ายทอดการทำด้ายมัดย้อมให้กับบุคคลอื่นได้ คิดเป็นร้อยละ 100 จากผู้ร่วมกิจกรรม การจัดสร้างและใช้ชุดการเรียนรู้การทำด้ายมัดย้อมของชุมชนโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน พบว่าการใช้ชุดการเรียนรู้การทำด้ายมัดย้อมในการจัดการเรียนรู้สำหรับเยาวชน สื่อไว้นิลงมีความเหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศของบ้านห้วยตองน้อย และเหมาะสมกับการจัดการเรียนรู้ที่เป็นกลุ่มตามรูปแบบการจัดการศึกษาของ

หน่วยงานต้นสังกัดของศูนย์การเรียนการสอนชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง”

คำสำคัญ : การจัดการความรู้, ภูมิปัญญาท้องถิ่น, ด้ายมัดย้อม, ชุดการเรียนรู้การทำด้ายมัดย้อม

Title	THE STUDY OF TREDITIONAL KNOWLEDGE TIE-DYE IN HUAY TONG NOI VILLAGE, OMKOI DISTRICT, CHIANG MAI PROVINCE
Author	Miss Suriwan Soemmathiwong
Degree	Master of Science in Geosocial Based Sustainable Development
Advisory Committee Chairperson	Assistant Professor Dr. Phanit Nakayan

ABSTRACT

The objectives of this study were to : 1) explore folk wisdom related to tie dyeing and its utilization of people in the community; 2) investigate a method of tie dyeing by using folk wisdom; and 3) prepare a learning kit on tie dyeing of the community. There was the collection of body of knowledge about tie dyeing at Baan Huay Tong Noi using a tool of the seven steps of a knowledge management process. It was used to determine data collection together with participatory learning management. Results of study revealed that there were five patterns of the traditional tie pattern in the community. There were : 1) Nikkhigchor (Flowing water pattern), 2) Khokhibo (Two leg pattern), 3) Maeder (Glasses pattern), 4) Nikkhigpo (Small tie-dye pattern, three-round pattern), and 5) Nikkhigpo (Small tie-dye pattern, Two-round pattern). In addition, there were there patterns of newly developed tie dyeing related to this folk wisdom designed by four local scholars. It consisted of the following: 1) local scholar on tie dyeing (2 persons), 2) local scholar on natural dyeing (1 person), and 3) local scholar on making tools for weaving (1 person). Not only this, there were 60 persons there involving in tie dyeing using. Local people there wove traditional tube skirts made of Toray tread or artificial skill (3-5 pieces per family) and made of tie-dyed cotton from natural color (1-3 pieces per family). Findings showed that the local people there aged 30 years old and above were more interested in natural dyed cotton than those of below 30 years old. Ten percent of the local people there were interested in tie dyeing and natural

dyeing. As a whole, local people there had knowledge and skills in tie dyeing for children and youths with the intention to conserve this local wisdom. Twelve participants (100%) in this study had knowledge and skills in tie dyeing and were able to transfer this knowledge to others. Furthermore, it was found that the learning kit was appropriate with climate condition of Baan Huay Tong Noi and the learning facilitation there. This was under the supervision of “Mae Fah Luang” the learning center for the mountain Thai community.

Keywords : knowledge management, local wisdom, tie dyeing, learning kit on tie dyeing

กิตติกรรมประกาศ

ในการศึกษาระดับปริญญาโท สาขาการพัฒนากุมิสังคมอย่างยั่งยืน คณะผลิตกรรมการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้ในครั้งนี้ เนื่องจากผู้วิจัยได้รับทุนการศึกษาจาก อาจารย์ ดร.สรรเสริญ วงศ์ช่อม เพื่อการศึกษาในหลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิตปีการศึกษา 2559 ผู้วิจัยมีความภาคภูมิใจ ที่ได้รับทุนในการศึกษาในครั้งนี้ ซึ่งผู้วิจัยปฏิบัติราชการในตำแหน่งครุอาสาสมัครการศึกษานอกโรงเรียน อำเภออมก๋อย สังกัดสำนักงานการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยจังหวัดเชียงใหม่ ถึงปัจจุบันเป็นเวลา 21 ปี แรغبันดาลใจที่ทำให้ผู้วิจัยเข้ารับทุนนี้ เพราะผู้วิจัยอยากจะนำความรู้ที่ได้รับ ไปพัฒนางานการศึกษาสำหรับชุมชนบนพื้นที่สูงในถิ่นทุรกันดาร ให้มีคุณภาพและสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้านในชุมชน อีกทั้งผู้วิจัยจบการศึกษาระดับปริญญาตรีสาขาการประถมศึกษา ที่มีความรู้ในการจัดกิจกรรมที่แตกต่างจากการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงในถิ่นทุรกันดาร ซึ่งปฏิบัติงานการจัดการศึกษาสำหรับชุมชนบนพื้นที่สูงตามแนวทางการจัดการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย มีความจำเป็นที่จะต้องใช้ความรู้ทางวิชาการของสาขาการพัฒนากุมิสังคมอย่างยั่งยืน คณะผลิตกรรมการเกษตร เพื่อนำไปพัฒนางานในชุมชนบนพื้นที่สูงในถิ่นทุรกันดาร ที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน ผู้วิจัยได้มองเห็นว่าการทำงานกับชุมชนนั้น ต้องให้ชุมชนมีความสามารถในการพึ่งพาตนเองในทุก ๆ ด้าน โดยใช้ภูมิปัญญาที่มีในชุมชนของตนเอง ให้ชุมชนมีความตื่นตัว มีส่วนร่วมในการจัดการองค์ความรู้ที่มีอยู่ในตัวปราชญ์ภูมิปัญญาของชุมชน ซึ่งเป็นรูปแบบการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ หรืองานวิจัยชาวบ้าน เพื่อให้ชุมชนได้เรียนรู้ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนของตนเอง สามารถพึ่งพาตนเอง และให้เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้ได้ในอนาคตต่อไป

ท้ายนี้ต้องขอขอบพระคุณ อาจารย์ ดร. สรรเสริญ วงศ์ช่อม ที่สนับสนุนทุนการศึกษาในครั้งนี้ ขอขอบพระคุณคณะอาจารย์ที่ปรึกษาประกอบด้วย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ผานิตย์ นาขยัน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปฎิภาณ สุทธิกุลบุตร และ อาจารย์ ดร.ทิพย์สุดา ตั้งตระกูล รวมทั้งคณะอาจารย์ประจำสาขาวิชาการพัฒนากุมิสังคมอย่างยั่งยืน คณะผลิตกรรมการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้ จังหวัดเชียงใหม่ ที่ช่วยประสิทธิ์ประสาทวิชาให้มาจวบจนทุกวันนี้ รวมถึง พี่ น้อง ญาติ มิตรสหาย และผู้บังคับบัญชา ที่ให้ความช่วยเหลือและให้กำลังใจตลอดจนผู้ที่สนับสนุนในการศึกษาครั้งนี้ และที่สำคัญคือปราชญ์ชาวบ้าน ผู้อาวุโส ผู้นำ เยาวชน บ้านห้วยตองน้อยทุกคน ที่ให้ความร่วมมืออย่างดียิ่งในการดำเนินงานการวิจัยจนเสร็จสิ้นตามขั้นตอนของมหาวิทยาลัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ค
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ช
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญภาพ.....	ฎ
สารบัญภาพผนวก.....	ท
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ที่มาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์การวิจัย.....	3
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	3
ขอบเขตการวิจัย.....	4
นิยามศัพท์.....	5
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	7
หลักการทรงงานของ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรม นาถบพิตร.....	7
แนวคิดและทฤษฎี.....	10
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	24
กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	26
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย.....	27
สถานที่ดำเนินการวิจัย.....	27

กลุ่มประชากรตัวอย่าง.....	27
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	27
วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	28
การตรวจสอบข้อมูล	30
การเรียบเรียงข้อมูล.....	31
ระยะเวลาในการดำเนินงานวิจัย	31
บทที่ 4 ผลการวิจัย.....	32
ตอนที่ 1 ภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อมในชุมชนและการใช้ด้ายมัดย้อม ของชาวบ้านในชุมชน	38
ตอนที่ 2 วิธีการทำด้ายมัดย้อมโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน บ้านห้วยตองน้อย อำเภอแม่ก้อย จังหวัด เชียงใหม่.....	47
ตอนที่ 3 ชุดการเรียนรู้การทำด้ายมัดย้อมของชุมชนโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน	64
บทที่ 5 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	85
สรุปผล	86
อภิปรายผล.....	90
ข้อเสนอแนะ	92
บรรณานุกรม.....	93
ภาคผนวก.....	95
ประวัติผู้วิจัย.....	99

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 1 ช่วงอายุประชากร บ้านห้วยตองน้อย หมู่ที่ 6 ตำบลยางเปียง อำเภอมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ (ข้อมูลการสำรวจประชากรบ้านห้วยตองน้อย จากผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 6)	35
ตารางที่ 2 ข้อมูลการการใช้ด้ายมัดย้อมจากแบบสำรวจในการทอผ้าชิ้นของชาวบ้านบ้านห้วยตองน้อย ต่อปี	39
ตารางที่ 3 ตารางแสดงวิธีการแบ่งด้ายเพื่อการมัดย้อม	53
ตารางที่ 4 ตารางแสดงวิธีการแบ่งด้ายเพื่อการมัดย้อมที่ได้จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (เปรียบเทียบกับลายเดิม).....	71

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	26
ภาพที่ 2 แผนที่แสดงตำแหน่งบ้านห้วยตองน้อย.....	33
ภาพที่ 3 สภาพของถนนเข้าหมู่บ้านห้วยตองน้อย.....	34
ภาพที่ 4 การเดินฝ้ายทอผ้า.....	36
ภาพที่ 5 การทอผ้า.....	36
ภาพที่ 6 การตีมีด.....	36
ภาพที่ 7 การจักสาน.....	36
ภาพที่ 8 การแต่งกายในชีวิตประจำวันของชาวบ้านในชุมชนบ้านห้วยตองน้อย.....	37
ภาพที่ 9 นางเปยดี อภิไพรวัลย์.....	42
ภาพที่ 10 นางโทะดี อภิไพรวัลย์.....	42
ภาพที่ 11 นางแจลอย มิ่งลักษณ์.....	43
ภาพที่ 12 นายเงิน อภิไพรวัลย์.....	43
ภาพที่ 13 นิกจ่อ.....	44
ภาพที่ 14 นิกดอโบ (ซ้าย) และนิกดออุ (ขวา).....	44
ภาพที่ 15 ลายนิกคิกจ่อ.....	45
ภาพที่ 16 ลายโคะคีโบ.....	46
ภาพที่ 17 ลายแมะเดอ.....	46
ภาพที่ 18 ลายมัดย้อมแถบเล็ก (นิกคิกโพ) แบบ 3 เส้น (ลูกศรชี้).....	47
ภาพที่ 19 ลายมัดย้อมแถบเล็ก (นิกคิกโพ) แบบ 2 เส้น (ลูกศรชี้).....	47
ภาพที่ 20 ไม้พันด้าย (ลิควา).....	48
ภาพที่ 21 เครื่องกรอด้าย (จอเกวเด).....	48

ภาพที่ 22	ฝ้าย (ลีแบร).....	48
ภาพที่ 23	ด้ายโทเรหรือไหมประดิษฐ์ (ลีเล็ค)	48
ภาพที่ 24	หญ้าเนาะต้อ.....	49
ภาพที่ 25	เชือกฟาง.....	49
ภาพที่ 26	การมัดด้ายด้วยในหญ้าเนาะต้อ.....	49
ภาพที่ 27	การมัดด้ายด้วยเชือกฟาง	49
ภาพที่ 28	เปลือกไม้	49
ภาพที่ 29	อุปกรณ์สำหรับต้มย้อมสี	49
ภาพที่ 30	สีเคมีสำหรับย้อมย้อมฝ้าย.....	50
ภาพที่ 31	สีเคมีสำหรับย้อมไหมประดิษฐ์	50
ภาพที่ 32	พันด้ายให้เป็นก้อน.....	50
ภาพที่ 33	แสดงวิธีการเดินเส้นด้ายเวลาพันด้าย	51
ภาพที่ 34	การพันด้าย	52
ภาพที่ 35	การแบ่งด้าย.....	52
ภาพที่ 36	การมัดลายนิกคิกจ่อ.....	56
ภาพที่ 37	การมัดลายโคะคีโบ	57
ภาพที่ 38	การมัดลายแมะเดอ.....	57
ภาพที่ 39	การมัดลายนิกคิกโพ แบบ 3 เส้น	58
ภาพที่ 40	การมัดลายนิกคิกโพ แบบ 2 เส้น	58
ภาพที่ 41	การมัดลายด้ายมัดย้อมด้วยเชือกฟาง	59
ภาพที่ 42	การมัดลายด้ายมัดย้อมด้วยเชือกฟาง	59
ภาพที่ 43	การตากเปลือกไม้.....	60
ภาพที่ 44	การสับเปลือกไม้เป็นชิ้นเล็ก ๆ.....	60
ภาพที่ 45	การแช่เปลือกไม้.....	61

ภาพที่ 46	การต้มเปลือกไม้	61
ภาพที่ 47	การซักฝ้ายเพื่อเตรียมสำหรับการย้อม.....	61
ภาพที่ 48	การต้มเพื่อย้อมสีฝ้ายจากเปลือกไม้.....	61
ภาพที่ 49	การซักฝ้ายที่ย้อมสีแล้ว	61
ภาพที่ 50	การตากฝ้ายที่ย้อมสีแล้ว	61
ภาพที่ 51	ต้มด้ายเพื่อล้างคราบมัน.....	62
ภาพที่ 52	ละลายสีเคมีในน้ำเดือด	62
ภาพที่ 53	ต้มด้ายในน้ำสี	63
ภาพที่ 54	คอยคนให้ด้ายจมลงในน้ำสี	63
ภาพที่ 55	สังเกตการณ์เข้าสู่ในด้าย	63
ภาพที่ 56	นำด้ายออกมาล้างน้ำเย็น	63
ภาพที่ 57	แกะเชือกฟางออก.....	63
ภาพที่ 58	ลายที่ได้หลังจากมัดย้อมแล้ว.....	64
ภาพที่ 59	สื่อการเรียนรู้ (ซ้าย:ไวเนิล กลาง:แผ่นพับ ขวา:หนังสือ).....	66
ภาพที่ 60	การประเมินสื่อแผ่นพลิกตั้งโต๊ะ	66
ภาพที่ 61	การประชุมติดตามการใช้สื่อในพื้นที่.....	66
ภาพที่ 62	การประชุมเพื่อพัฒนาสื่อให้เหมาะสม	66
ภาพที่ 63	ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” บ้านห้วยตองน้อย	67
ภาพที่ 64	เพจและไลน์สำหรับการเผยแพร่ความรู้.....	68
ภาพที่ 65	เปรียบเทียบระหว่างลายเดิมกับลายนิกคิกจ่อแปอา (ซ้ายลายเดิม ขวาลายเพิ่มเติม)....	70
ภาพที่ 66	เปรียบเทียบระหว่างลายเดิมกับลายโคะคีโบแปตู (ซ้ายลายเดิม ขวาลายเพิ่มเติม)	70
ภาพที่ 67	เปรียบเทียบระหว่างลายเดิมกับลายแอมะเดอแอมะครี (ซ้ายลายเดิม ขวาลายเพิ่มเติม)	71

สารบัญภาพผนวก

	หน้า
ภาพผนวกที่ 1 การชักชวนกลุ่มเป้าหมายไป พุดคุย เรียนรู้กับปราชญ์ชาวบ้าน.....	96
ภาพผนวกที่ 2 การเรียนรู้จากปราชญ์ภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อม	96
ภาพผนวกที่ 3 การลงมือทดสอบความรู้ที่ได้มาจากปราชญ์ภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อม	97
ภาพผนวกที่ 4 นำเสนองานวิชาการร่วมกับหน่วยงานอื่นที่ดำเนินงานในโครงการพัฒนาเด็กและ เยาวชนในถิ่นทุรกันดาร ตามพระราชดำริ สมเด็จพระชนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพ รัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ณ โรงแรมบางกอกกษุณา กรุงเทพมหานคร	97
ภาพผนวกที่ 5 รางวัลที่ได้จากการเรียนรู้การทำด้ายมัดย้อม บ้านห้วยตองน้อย.....	98

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Folk Wisdom) หมายถึง ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนเราผ่านกระบวนการศึกษา สังเกตคิดวิเคราะห์จนเกิดปัญญา และตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบการขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลายเรื่อง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2539: 2) สำหรับในชุมชนชาวเขากลุ่มชาติพันธุ์นั้นภูมิปัญญาเป็นสิ่งที่มีความสำคัญสำหรับจิตใจและความเชื่อเกิดขึ้นจากการสั่งสมประสบการณ์จากการดำรงชีวิต ความรู้ความสามารถ ตามความเชื่อและค่านิยมของแต่ละพื้นที่ ซึ่งจะมีภูมิปัญญาที่แตกต่างกันไปตามพื้นที่หรือชาติพันธุ์ ที่แสดงถึงความเฉลียวฉลาดของบรรพบุรุษ มีการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นโดยผ่านการเรียนรู้โดยการเล่าสู่กันฟังแบบปากเปล่า การลงมือปฏิบัติจริงให้เกิดความชำนาญ หรือการลงเป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อส่งต่อภูมิปัญญาให้คนรุ่นต่อไป ดังนั้นองค์ความรู้ ความสามารถของชุมชนที่สั่งสมสืบทอดกันมา จึงเป็นความจริงแท้ของชุมชน ที่เป็นศักยภาพใช้แก้ปัญหา จัดการปรับตัว เรียนรู้ และถ่ายทอดสู่คนรุ่นใหม่ เพื่อให้การดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข (ศักดิ์ชัย เกียรติดิโนจันทร์, 2542: 2)

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

หมู่บ้านห้วยตองน้อยเป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก อาศัยอยู่มากกว่า 100 ปี ตั้งอยู่ หมู่ที่ 6 ตำบลยางเปียง อำเภอมกแก้ว จังหวัดเชียงใหม่ โดยเป็นหย่อมบ้านบริวารของบ้านห้วยตองหลวง ซึ่งมี 2 หย่อมบ้าน คือ บ้านห้วยตองหลวง กับ บ้านห้วยตองน้อย อยู่ห่างจากอำเภอมกแก้วประมาณ 30 กิโลเมตร เดินทางเข้าหมู่บ้านจากทางด้านบ้านห้วยปูลอง ใช้เวลา 2 ชั่วโมง 30 นาที ชาวบ้านเป็นชาวไทยภูเขาเผ่ากะเหรี่ยง(สะกอ) ใช้ภาษากะเหรี่ยงเป็นภาษาสื่อสารหลักในชีวิตประจำวัน ชาวบ้านส่วนมากมีอาชีพทำไร่ปลูกข้าว และทำนา เพื่อเลี้ยงชีพเป็นหลัก ส่วนอาชีพที่ทำให้มีรายได้ คือ การเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ หมู ไก่ วัว ควาย การปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อขายนอกฤดูกาล ได้แก่ พริก มะเขือเทศ กาแฟ เสาวรส และการรับจ้างงานภาคการเกษตรในชุมชนที่มีรายได้ไม่มากเพราะค่าจ้างรายวันในชุมชนต่ำ ส่วนมากฐานะทางการเงินของชุมชนไม่ดีนักเนื่องจากไม่มีรายได้ที่แน่นอน และราคาสินค้าทางการปลูกก็ขึ้นอยู่กับกลไกของตลาดอีกด้วย นอกจากการเลี้ยงสัตว์และการปลูกพืชเพื่อการค้าแล้ว รายได้เสริมของชาวบ้านที่สามารถทำได้ คือ กลุ่มสตรีในหมู่บ้านจะทอผ้าทุกหลังคาเรือนเพื่อขายให้กับบุคคลภายนอกที่เข้ามาในชุมชนเป็นครั้งคราว และการหาของป่าออกจำหน่ายให้กับชุมชนคนในชุมชนและชุมชนข้างเคียง

บ้านห้วยตองน้อยตั้งอยู่ในพื้นที่ลาดชันสูงเป็นภูเขาสลับซับซ้อน สูงจากระดับน้ำทะเล 900 – 1,200 เมตร ลักษณะป่าเป็นแบบผสม ทางด้านล่างของหมู่บ้านลักษณะเป็นป่าเบญจพรรณ ส่วนทางด้านบนเหนือหมู่บ้านขึ้นไปจะมีลักษณะเป็นป่าดิบเขา เป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำลำธาร มีอากาศค่อนข้างเย็นตลอดปีและมีลมพัดแรง

มีนายเบอร์ว้า มิ่งลักษณะมี เป็นผู้นำทางธรรมชาติ และมีผู้นำที่ดำรงตำแหน่งทางราชการ คือ นายอานนท์ มิ่งลักษณะมี เป็นผู้ใหญ่บ้าน (อยู่บ้านห้วยตองน้อย) นายมั่งน้อย เงินสุขใจ เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน (อยู่บ้านห้วยตองน้อย) และนายเกษม เจริญอายุวัฒน์ เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน (อยู่บ้านห้วยตองหลวง)

ด้านการดำรงชีวิตและวัฒนธรรมชุมชนยังคงรักษาวิถีชีวิตดั้งเดิม ผสมผสานกับการรับเอาวัฒนธรรมจากภายนอกที่เป็นไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ที่เป็นอยู่จากทั่วทุกภูมิภาคในขณะนี้ ชุมชนบ้านห้วยตองน้อยยังมีวัฒนธรรมการแต่งกายด้วยชุดชนเผ่าชาติพันธุ์ของตนเองที่สามารถมองเห็นได้ชัดเจนอยู่ เสื้อผ้าที่ใส่เป็นผลผลิตจากภูมิปัญญาการทอผ้ากะเหรี่ยง ชาวบ้านนิยมใส่เสื้อผ้าฝ้ายทอมือมาแต่สมัยโบราณโดยการทอแบบกี่เอว เดิมชุมชนจะปลูกฝ้ายเอง และนำฝ้ายมาปั่นเป็นเส้นด้ายแล้วย้อมด้วยสีธรรมชาติ และสร้างลวดลายด้วยการทอ ปักด้วยลูกเต๋อย แต่ในปัจจุบันรูปแบบการทอผ้าได้เปลี่ยนไปมีการทอผ้าด้วยไหมประดิษฐ์จากโรงงานเพิ่มขึ้น ผู้หญิงจะเป็นผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าแก่ลูกหลานตั้งแต่อายุ 12 ถึง 15 ปี โดยเริ่มจากแบบง่าย ๆ ฝึกฝนจนมีความชำนาญ และสามารถออกแบบลวดลายได้ด้วยตนเอง จะสร้างสรรค์ลวดลายสีสันทนของผ้าทอ ตามสีสันทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมใกล้ตัว สร้างเป็นลวดลายสวยงามมีลักษณะเฉพาะ และมีการย้อมด้าย ให้มีลวดลายสวยงามก่อนนำมาทอ (ด้ายมัดย้อมหรือมัดหมี่) อีกด้วย ซึ่งด้ายมัดย้อมนี้มีการวิธีในการทำให้เกิดลวดลายโดยการมัดด้ายสีขาวให้เป็นลวดลายตามที่ต้องการ แล้วนำไปย้อมด้วยสีต่าง ๆ จากธรรมชาติ ก่อนนำมาทอ ผ้าทอกะเหรี่ยงจึงเป็นงานฝีมือที่มีมาแต่โบราณ ซึ่งแสดงถึงศิลปะภูมิปัญญาของชุมชนกะเหรี่ยงที่สวยงามและมีคุณค่า

ได้มัดย้อมเป็นด้ายย้อมในการทอผ้าชิ้นของกะเหรี่ยง ซึ่งจะทอด้วยแบบกี่เอวที่เป็นการทอผ้าด้วยเครื่องทอขนาดเล็ก เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านในการย้อมด้ายเพื่อใช้ในการทอผ้าชิ้นกะเหรี่ยงของชาวบ้านที่มีการใช้มานานตามวิถีชีวิตและความเชื่อของกะเหรี่ยง ชาวบ้านในชุมชนบ้านห้วยตองน้อยและหมู่บ้านใกล้เคียง มีความเชื่อว่า หากบ้านใดมีเสื้อผ้าที่ย้อมด้วยใบฮ่อม (เขอ หย่า เหล่า) ปักลูกเต๋อยและมีผ้าชิ้นที่ย้อมด้วยรากยอป่า (เขาะ) แซมด้วยด้ายมัดย้อม จะทำให้บ้านนั้นมีความร่มเย็นปลอดภัยจากสิ่งเป็นอัปมงคล (เงิน อภิพรวัลย์, 2561, สัมภาษณ์) เนื่องจากมีความเชื่อดังที่กล่าวมา จึงทำให้ชาวบ้านชุมชนบ้านห้วยตองน้อยยังคงมีการทอผ้าด้วยด้ายมัดย้อมจากสีธรรมชาติ ซึ่งไม่สามารถใช้ผ้าทอชนิดอื่นมาทดแทนความเชื่อนี้ได้ นอกจากความเชื่อนี้แล้วยังมีการนำชุดผ้าดังกล่าว

มาใช้ในการทำพิธีสู่ขวัญควายหรือเลี้ยงผีควายอีกด้วยเพราะเชื่อว่าการใช้ชุดผ้าทอนี้จะทำให้ควายมีอายุยืน แข็งแรง ปลอดภัยจากโรคภัย (สุจิวรรณ จอณู, 2561, สัมภาษณ์)

ด้วยภูมิปัญญาและความเชื่อดังที่กล่าวมา ทำให้ชุมชนบ้านห้วยตองน้อยยังมีการใช้ด้ายมัดย้อมในการทอผ้า ซึ่งมีการใช้ด้ายมัดย้อมในทุกคนเรือนของการทอผ้าขึ้น แต่ชาวบ้านในชุมชนต้องซื้อด้ายมัดย้อมจะต่างชุมชนมาใช้ในการทอผ้า เพราะไม่สามารถทำด้ายมัดย้อมเองได้เนื่องจากขาดความรู้ในการทำด้ายมัดย้อมเอง ซึ่งจากการที่ผู้วิจัยได้มาทำงานในพื้นที่นี้และได้ศึกษาข้อมูลเบื้องต้น พบว่าในชุมชนบ้านห้วยตองน้อยยังมีการปลูกฝ้ายและย้อมฝ้ายด้วยสีธรรมชาติ และมีภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อม อยู่แต่ขาดการถ่ายทอดภูมิปัญญาในการทำด้ายมัดย้อมให้แก่คนรุ่นหลัง

ดังนั้นผู้วิจัยในฐานะนักศึกษาสาขาการพัฒนากฎมสังคมน้อยยิ่งมีความสนใจศึกษาในหัวข้อการจัดการองค์ความรู้การทำด้ายมัดย้อมโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน ชุมชนบ้านห้วยตองน้อย ตำบลยางเปียง อำเภอกมก้อย จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อจะได้นำองค์ความรู้การทำด้ายมัดย้อมมาจัดการเรียนรู้และเป็นการสืบทอดภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อมของชุมชนให้คงอยู่ต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อสำรวจภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อมในชุมชนและการใช้ด้ายมัดย้อมของชาวบ้านในชุมชน
2. เพื่อศึกษาวิธีการทำด้ายมัดย้อมโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน
3. เพื่อสร้างชุดการเรียนรู้การทำด้ายมัดย้อมของชุมชนโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ชุมชนมีความรู้และสามารถทำด้ายมัดย้อมได้
2. ชุมชนมีด้ายมัดย้อมไว้ใช้เองในชุมชนโดยไม่ต้องพึ่งพาจากชุมชนอื่น
3. เกิดชุดความรู้การทำด้ายมัดย้อมโดยภูมิปัญญาชาวบ้านสำหรับการเรียนรู้เพื่อสืบทอดภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อม
4. ทราบปัญหาและแนวทางการจัดกระบวนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้การทำด้ายมัดย้อม
5. สร้างความตระหนักในการเรียนรู้เพื่ออนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อม
6. หน่วยงานทางการศึกษาสามารถนำชุดความรู้ไปใช้ต่อให้เกิดประโยชน์ต่อไปได้

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตพื้นที่การศึกษา

บ้านห้วยตองน้อยหมู่ที่ 6 ตำบลยางเปียง อำเภอมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่

2. ขอบเขตเนื้อหา

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้การทำด้ายมัดย้อมโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน จากปราชญ์ภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อมในชุมชนบ้านห้วยตองน้อยกรณีศึกษามีดังนี้

1. เพื่อสำรวจภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อมในชุมชนและการใช้ด้ายมัดย้อมของชาวบ้านในชุมชน
2. เพื่อศึกษาวิธีการทำด้ายมัดย้อมโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน
3. เพื่อสร้างชุดการเรียนรู้การทำด้ายมัดย้อมของชุมชนโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน

3. ขอบเขตประชากร

ในการวิจัยครั้งนี้จะทำการศึกษาจากปราชญ์ชาวบ้านที่มีภูมิปัญญาในการทำด้ายมัดย้อมจำนวน 4 คนผู้ร่วมงานวิจัยจัดกิจกรรมจัดการความรู้ จำนวน 12 คน โดยได้ผู้ร่วมกิจกรรมจากกลุ่มเป้าหมายดังนี้

1. กลุ่มแม่บ้านบ้านห้วยตองน้อย 4 คน
2. กลุ่มเยาวชนบ้านห้วยตองน้อยจำนวน 2 คนกลุ่ม
3. ผู้เรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 - 6 ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” บ้านห้วยตองน้อย จำนวน 6 คน

โดยได้กลุ่มผู้ร่วมกิจกรรมกลุ่มแม่บ้านและกลุ่มเยาวชน จากการสำรวจข้อมูลการใช้ด้ายมัดย้อมในการทอผ้าชิ้นของชุมชน ทำให้ทราบว่าในชุมชนมีการใช้ด้ายมัดย้อมทุกครัวเรือน ผู้วิจัยจึงชักชวนผู้ใช้ด้ายมัดย้อมมาร่วมศึกษาด้วยการสร้างแรงจูงใจให้ผู้เรียนเกิดการอยากเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยการชักชวนกลุ่มผู้ใช้ด้ายมัดย้อมไปร่วมสนทนากับปราชญ์ภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อมโดยทางอ้อม คือ ในช่วงเย็นของทุกวันผู้วิจัยจะชักชวนกลุ่มเป้าหมายให้เป็นเพื่อนไปเยี่ยมบ้านปราชญ์ภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อม ครั้งละ 4 - 5 คน โดยหัวข้อการสนทนาต่าง ๆ ในแต่ละครั้งนอกจากเรื่องทั่ว ๆ ไปในชีวิตประจำวันแล้วผู้วิจัยจะเป็นผู้สร้างสถานการณ์ให้เกิดการสนทนาในเรื่องที่เกี่ยวกับด้ายมัดย้อมด้วยเพื่อให้กลุ่มเป้าหมายเกิดความสนใจในการทำด้ายมัดย้อมแล้วจึงเชิญชวนให้มาร่วมกิจกรรมการทำวิจัยในครั้งนี้

ส่วนปราชญ์ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการทำด้ายมัดย้อม จำนวน 4 คน ได้จากการสำรวจปราชญ์ภูมิปัญญาในชุมชนบ้านห้วยตองน้อย และเลือกปราชญ์ที่มีความรู้ ที่เกี่ยวข้องกับการทำด้ายมัดย้อม มาเป็นเป้าหมายในการสืบค้น เรียนรู้ ภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อม ในการวิจัยครั้งนี้

4. ขอบเขตระยะเวลา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้ศึกษาการทำด้ายมัดย้อมเป็นระยะย้อนหลังไปเวลารวม 30 ปี คือ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2533 ถึงปี พ.ศ. 2563

นิยามศัพท์

การจัดการความรู้ หมายถึง การรวบรวมความรู้ที่มีในตัวบุคคลหรือเอกสารให้เป็นระบบ เพื่อให้บุคคลอื่นสามารถเข้าถึงความรู้ และนำความรู้ไปพัฒนาตนเองให้เป็นผู้รู้ได้ รวมทั้งการนำไปปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลให้บุคคลมีความสามารถในการดำรงชีพได้

ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ ความรู้เกิดขึ้นจากการสั่งสมประสบการณ์จากการดำรงชีวิต ความรู้ความสามารถ ตามความเชื่อและค่านิยมของแต่ละพื้นที่ ซึ่งจะมีภูมิปัญญาที่แตกต่างกันไปตามพื้นถิ่นหรือชาติพันธุ์ที่แสดงถึงความเฉลียวฉลาดของบรรพบุรุษ มีการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นโดยผ่านการเรียนรู้ โดยการเล่าสู่กันฟังแบบปากเปล่า การลงมือปฏิบัติจริงให้เกิดความชำนาญ หรือการลงเป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อส่งต่อภูมิปัญญาให้คนรุ่นต่อไป

ด้ายมัดย้อม เป็นภาษาถิ่นที่ใช้เรียกฝ้ายหรือด้ายที่นำมามัดแล้วย้อมสีมีกรรมวิธีคล้ายหรือเหมือนด้ายมัดหมี่ที่รู้จักกันทั่วไป

ก๊อว เป็นการทอผ้าด้วยเครื่องทอขนาดเล็ก โดยใช้เข็มขัดคาดหลัง เข็มขัดหรือสายคาดหลังนี้อาจทำจากหนังสัตว์หรือผ้าก็ได้ การทอก๊อวนี้จะใช้การขยับตัวของผู้ทอเป็นการบังคับได้ยืนให้ตึงและหย่อนตามต้องการ

ด้ายยืนหรือเส้นยืน (ในการทอผ้า) หมายถึงเส้นด้ายชุดหนึ่ง ที่เรียงอยู่ในแนวขวาง โดยจะมีเส้นพุ่งคอยขัดสลับให้เป็นผืนผ้า ในการทอผ้าช่างทอจะต้องเตรียมเส้นด้ายยืนเอาไว้ก่อนเสมอ ในการทอผ้ากะเหรี่ยงนี้ด้ายยืนจะกำหนดขนาดความกว้างและความยาวผลผลิตผ้าทอแต่ละชนิดที่ทอหรือขนาดตัวของผู้ใช้ผลผลิต เช่น ถูย่าม (กระเป๋ากะเหรี่ยง) ผ้าห่ม เสื้อ ผ้าซิ่น เป็นต้น

เครื่องทอขนาดเล็ก หมายถึง เป็นเครื่องทอผ้ากะเหรี่ยง โดยเครื่องมือเป็นแบบก๊อวสามารถเก็บและโยกย้ายได้ง่าย อุปกรณ์ในการทอสามารถถอดออกจากกันได้ ไม่มีโครงสร้างตั้งเหมือนเครื่องทอที่กระตุก

ชุดการเรียนรู้การทำด้ายมัดย้อม หมายถึง เอกสารชุดความรู้ที่ได้จากการจัดกระบวนการจัดการความรู้ การทำด้ายมัดย้อมโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน ชุมชนบ้านห้วยตองน้อย ตำบลยางเปียง อำเภอมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ ในการวิจัยครั้งนี้ เพื่อใช้ประกอบการเรียนการสอน เผยแพร่ความรู้การทำด้ายมัดย้อม สืบทอดภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อมของชุมชนให้คงอยู่ต่อไปและถ่ายทอดให้แก่ผู้ที่สนใจต่อไป

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัย เรื่องการศึกษาการทำด้านมัตย์อมโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน บ้านห้วยตองน้อย ตำบลยางเปียง อำเภอมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ ผู้วิจัยทำการศึกษาเอกสารและแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องไว้ดังนี้

1. หลักการทรงงานของ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร

- 1.1 การพึ่งตนเอง
- 1.2 ภูมิสังคม
- 1.3 ระเบิดจากข้างใน

2. แนวคิดและทฤษฎี

- 2.1 การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม
- 2.2 การจัดการความรู้
- 2.3 ภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 2.4 ผ้าทอไทย
- 2.5 ผ้าทอกะเหรี่ยง

3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

4. กรอบแนวคิดในการวิจัย

หลักการทรงงานของ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร

1. การพึ่งตนเอง

หลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (2552) การพึ่งตนเอง หมายถึง ความสามารถของคนหรือชุมชนในการดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างเหมาะสมและสมดุลไปกับการเปลี่ยนแปลงและเปลี่ยนผัน ของสังคมที่เหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาได้อย่างสมดุล

หลักการและแนวทางเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ตามหลักทางสังคมวิทยามี 5 ประการ คือ

1. การพึ่งตนเองทางเทคโนโลยี หมายถึง การมีปริมาณและคุณภาพของเทคโนโลยีทางวัตถุ เช่น เครื่องไม้เครื่องมือ เครื่องจักรกล เทคโนโลยีสังคม เช่น การจัดวางโครงการจัดการ เป็นต้น ในการรองรับการดำรงชีวิตให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตและต้องการของการดำรงชีวิตและการรู้จักใช้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งการนำภูมิปัญญาของชาวบ้านมาประยุกต์ใช้ร่วมได้อย่างเหมาะสม
2. การพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ หมายถึง ความสามารถในการทำมาหากินสำหรับเลี้ยงชีพของครอบครัวที่มีความมั่นคงเหมาะสมกับสภาพของครอบครัวตนเอง
3. การพึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง ความสามารถในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และสามารถรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้ดำรงอยู่ให้สมดุล
4. การพึ่งตนเองได้ทั้งจิตใจ หมายถึง การมีสภาพจิตใจที่กล้าแข็ง เพื่อให้สามารถต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ในการดำรงชีวิต
5. การพึ่งตนเองได้ทางสังคม หมายถึง ความเป็นปึกแผ่นเหนียวแน่นของกลุ่มคน มีผู้นำที่สามารถนำกลุ่มคนเหล่านี้ให้ดำเนินการใด ๆ เพื่อบรรลุเป้าหมายด้วยตนเอง มีความสามารถทำให้ชุมชนของตนเองช่วยตนเองได้

2. ภูมิสังคม

การพัฒนาใด ๆ ต้องดำเนินการให้สอดคล้องกับปัญหาที่เกิดขึ้นในภูมิภาคคั้งนั้น และจะต้องคำนึงถึงสภาพภูมิประเทศของบริเวณนั้นว่าเป็นอย่างไร สังคมวิทยาเกี่ยวกับลักษณะนิสัยใจคอของคน ตลอดจนวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นอย่างไรเนื่องจากแต่ละภูมิภาคแตกต่างกัน พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงใช้คำว่า “ภูมิสังคม” คือ ทรงดูลักษณะภูมิศาสตร์และลักษณะของสังคมในการพัฒนาเพื่อให้เหมาะสมกับภูมิภาค ดังตัวอย่างศูนย์ศึกษาการพัฒนาในพระราชดำรินแต่ละภูมิภาค

ปัจจุบันศูนย์ศึกษาการพัฒนา มี 6 ศูนย์ กระจายอยู่ตามภูมิภาคต่าง ๆ ดังนี้

1. ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดฉะเชิงเทรา ดำเนินการค้นคว้า ทดลอง และสาธิตเกี่ยวกับการพัฒนาที่ทำกินของราษฎรให้มีความอุดมสมบูรณ์ โดยมีวัตถุประสงค์หลักในการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตของพืชหลายชนิด
2. ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเพชรบุรี ดำเนินการศึกษาแนวทางและวิธีการที่จะพัฒนาฟื้นฟูสภาพป่าเสื่อมโทรม โดยหาวิธีการที่จะให้เกษตรกรมีส่วนในการปลูก ปรับปรุงและรักษาสภาพป่าพร้อม ๆ กัน มีรายได้และผลประโยชน์จากป่าด้วย

3. การพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดจันทบุรี ดำเนินการศึกษา และค้นคว้าเพื่อพัฒนาปรับปรุงสภาพแวดล้อมด้านประมงชายฝั่ง เพื่อให้เกษตรกรสามารถเพิ่มผลผลิต ซึ่งจะสามารถเลี้ยงตัวเองได้

4. ศึกษาการพัฒนาภูพานอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดสกลนคร ดำเนินการ ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการทำเกษตรตัดกรรมที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเน้นการปรับปรุงบำรุงดิน การเร่งรัดพัฒนาป่าไม้โดยอาศัยระบบชลประทานและการปลูกพืชที่มี ผลต่อการเพิ่มรายได้ของเกษตรกร

5. การพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเชียงใหม่ ดำเนินการศึกษา ค้นคว้าเกี่ยวกับรูปแบบที่เหมาะสมของการพัฒนาพื้นที่ต้นน้ำลำธาร เพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจ รวมทั้งรูปแบบการพัฒนาต่าง ๆ ที่ทำให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้โดยไม่ทำลายสภาพแวดล้อม ทางธรรมชาติ

6. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดนราธิวาส ดำเนินการ ศึกษาวิจัยดินพุ่มที่มีอยู่อย่างกว้างขวางในภาคใต้ ให้สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในด้านเกษตรกรรมให้ ได้มากที่สุด

3. ระเบิดจากข้างใน

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงเห็นว่า การพัฒนาต้องเป็นไปตามขั้นตอน ตามลำดับความจำเป็น ประหยัด ทั้งนี้ เพื่อให้มีรากฐานที่มั่นคง ก่อน แล้วจึงดำเนินการเพื่อความเจริญก้าวหน้าในลำดับต่อ ๆ ไป พระองค์ท่านทรงเน้นการพัฒนาที่ มุ่งสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนในลักษณะ “การพึ่งตนเอง”

พระองค์ท่านยังทรงริเริ่ม แนวคิด “การระเบิดจากข้างใน” หมายความว่า ทุกสิ่งที่เกิดขึ้นต้อง เกิดจาก ความคิด ความรู้ ความต้องการภายใน เป็นแรงผลักดัน ด้วยตนเอง ไม่ใช่เกิดจาก คนอื่นมา กระตุ้นให้ทำ หรือส่งเสริมให้ทำ ทรงใช้คำว่า ระเบิดจากข้างใน นั่นคือ ทำให้ชุมชน หมู่บ้าน มีความ เข้มแข็งก่อนแล้ว จึงค่อยออกมาสู่สังคมภายนอก มิใช่การเอาความเจริญหรือบุคคลจากสังคม ภายนอกเข้าไปพากับชุมชนหมู่บ้านที่ยังไม่ทันได้มีโอกาสเตรียมตัวหรือตั้งตัว พระองค์ทรงมีพระราช ประสงค์ที่จะช่วยเหลือราษฎรตามความจำเป็นและความเหมาะสมกับสถานการณ์ เพื่อที่ราษฎร เหล่านั้นจะได้สามารถพึ่งตนเองได้ และออกมาสู่สังคมภายนอกได้อย่างไม่ลำบาก

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงมี พระราชดำรัสเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนสังคมให้ประสบความสำเร็จ ในความหมายก็คือ ต้องมุ่งพัฒนา เพื่อสร้างความเข้มแข็ง ให้คนและครอบครัวในชุมชนที่เข้าไปพัฒนา ให้มีสภาพความพร้อมที่จะรับการ พัฒนาเสียก่อน แล้วจึงค่อยออกมาสู่สังคมภายนอก มิใช่การนำเอาความเจริญจากสังคมภายนอกเข้า

ไปหาชุมชนและหมู่บ้าน ซึ่งหลายชุมชนยังไม่ทันได้มีโอกาสเตรียมตัวหรือตั้งตัว จึงไม่สามารถปรับตัวได้ทันกับกระแสการเปลี่ยนแปลงและนำไปสู่ความล้มเหลวได้

หลักการพัฒนาบุคลากรเพื่อรองรับการพัฒนา และความเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกาภิวัตน์ หากประชาชนมีความพร้อม ก็จะสามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ อีกทั้งยังสามารถปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ที่พัฒนาเปลี่ยนแปลงไปได้ด้วย และยังทำให้การพัฒนาได้อย่างต่อเนื่องในการรองรับนโยบายการพัฒนาต่าง ๆ ที่จะเข้ามาพัฒนาในชุมชนและสังคมให้ประสบความสำเร็จ ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากหลายหน่วยงานที่เข้าไปทำงานกับชุมชนและสังคมแล้วไม่ประสบความสำเร็จ เพราะประชาชนยังไม่ได้รับการพัฒนารวม หรือเตรียมความพร้อม ที่พระองค์ท่านทรงเรียกว่า การระเบิดจากข้างใน หรือจากภายใน นั่นเอง

การพระราชทานพระราชดำริเรื่องการระเบิดจากภายใน จึงเป็นแนวทางที่ทุกส่วนราชการองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) และส่วนอื่น ๆ ต้องน้อมนำไปถือปฏิบัติ โดยการยึดศูนย์กลางที่ประชาชน และจะพัฒนาก็ต้องเตรียมความพร้อมของคน ก่อนการนำเทคโนโลยี เทคนิคและแนวคิดที่จะถ่ายทอดให้ คือ การพัฒนาคนก่อนจึงมีความสำคัญที่สุด เพื่อรองรับการพัฒนาต่าง ๆ ที่จะตามมา และ ที่สำคัญที่สุด ประชาชนต้องพร้อมและยอมรับการพัฒนาให้ได้ด้วย

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาตามทัศนะและพระราชดำริของพระองค์ท่านก็คือ ต้องมีการเตรียมคน ซึ่งมีความสำคัญมากกว่าปัจจัยภายนอกอย่างอื่น ๆ ในการบริหารหรือการพัฒนาทั้งหมด และผลที่สูงสุดความสำเร็จของงานจึงจะเป็นผลสำคัญที่สุด

แนวคิดและทฤษฎี

1. การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข (2544: 8-21) และ สุภณิดา ปุสุรินทร์คำ (2551) ได้กล่าวถึง หลักการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning: PL) ซึ่ง ได้สรุปหลักการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ไว้ดังนี้

หลักการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม มีการพัฒนาจากการที่นักปรัชญาการศึกษา Deweyian ได้เริ่มใช้วิธีการเรียนรู้จากการกระทำ (Learning by doing) ที่เป็นพื้นฐานการพัฒนาระบบการเรียนรู้ ที่ผู้เรียนจะมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนการสอนมากขึ้น ผู้สอนมีหน้าที่กระตุ้นให้ผู้เรียนคิดแก้ไขปัญหามากขึ้น และยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางในการจัดกิจกรรมในการเรียนการสอน

การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning) เป็นการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพในการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาบุคคลทั้งด้านความรู้ ทักษะ และทักษะได้เป็นอย่างดี ซึ่งผู้เรียนแต่ละคนจะมีประสบการณ์ติดตัวมาไม่เหมือนกันและไม่เท่ากัน ผู้เรียนจะสามารถใช้ประสบการณ์ของตนเองให้

เกิดประโยชน์สูงสุด หรือสามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้อื่น ตลอดจนทดลองใช้ความรู้ที่เรียนมา ไปสู่การปฏิบัติได้ดี ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน และช่วยกันทำงานให้บรรลุผลสำเร็จได้ด้วยดี

หลักการสำคัญของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning) คือ การเรียนรู้เชิงประสบการณ์ร่วมกับการเรียนรู้ด้วยกระบวนการกลุ่ม

1. การเรียนรู้เชิงประสบการณ์ (Experiential Learning) เป็นการเรียนรู้ที่ผู้สอนมุ่งเน้นให้ผู้เรียนสร้างความรู้จากประสบการณ์เดิม มีลักษณะสำคัญ 5 ประการดังนี้

1.1 เป็นการเรียนรู้ที่อาศัยประสบการณ์ของผู้เรียน

1.2 ทำให้เกิดการเรียนรู้ใหม่ๆ เกิดจากการร่วมทำกิจกรรมตลอดเวลาของผู้เรียน ไม่ได้นั่งฟังการบรรยายอย่างเดียว

1.3 มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนด้วยกันเองและระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน

1.4 ปฏิสัมพันธ์ที่เกิดจากเครือข่ายความรู้ที่ทุกคนมีอยู่อย่างกว้างขวาง

1.5 อาศัยการสื่อสารทุกรูปแบบ เช่น การพูด หรือการเขียน การวาดรูป การแสดง บทบาทสมมติ ซึ่งเอื้ออำนวยให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ องค์ประกอบการเรียนรู้เชิงประสบการณ์

องค์ประกอบของการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ที่สำคัญ 4 องค์ประกอบการเรียนรู้ ดังนี้

1. ประสบการณ์ (experience) ในการฝึกอบรมเนื้อหาที่ให้ความรู้ ส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่ผู้เรียนมีประสบการณ์มาก่อนแล้ว และจะเห็นได้ว่าผู้เรียนที่มีประสบการณ์มากกว่าจะสามารถเรียนรู้ได้ดีกว่า และมีความสนใจในการเรียนรู้ได้มากกว่า ผู้สอนจะต้องพยายามกระตุ้นให้ผู้เรียนซึ่งมีประสบการณ์มาก ได้ดึงประสบการณ์ของตัวเองออกมาใช้ในการเรียนรู้ และสามารถแบ่งปันประสบการณ์ของตนเองที่มีให้แก่ผู้อื่นที่อาจมีประสบการณ์น้อยหรือที่มีประสบการณ์ต่างไปจากตนเอง

2. สะท้อน และอภิปราย (reflection and discussion) เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ผู้เรียนจะได้แสดงความคิดเห็น และความรู้สึกของตนเองเพื่อนำความรู้มาแลกเปลี่ยนกับสมาชิกในกลุ่ม ซึ่งผู้สอนจัดเป็นผู้กำหนดประเด็นการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับเป้าหมายความรู้ที่ร่วมกันสะท้อนและอภิปราย ผู้เรียนจะได้เรียนรู้ถึงความคิด ความรู้สึกของคนอื่นที่ต่างไปจากตนเองจะช่วยให้เกิดการเรียนรู้ที่กว้างขวางขึ้น จะช่วยทำให้ผู้เรียนได้พัฒนาทั้งด้านความรู้ และเจตคติ ในเรื่องที่อภิปรายการที่ผู้เรียนจะอภิปราย หรือแสดงความคิดเห็นได้มากน้อยแค่ไหน ขึ้นอยู่กับใบงานที่ผู้สอนจัดเตรียมซึ่งประกอบไปด้วยประเด็นปัญหาอภิปราย หรือตารางการวิเคราะห์เพื่อให้ผู้เรียนทำได้สำเร็จ

3. ความคิดรวบยอด (concept) เป็นองค์ประกอบที่ผู้เรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับเนื้อหาวิชาหรือเป็นการพัฒนาด้านพุทธิพิสัย (knowledge) ที่เกิดจากการบรรยายของผู้สอน การมอบหมายงานให้อ่านจากเอกสาร ตำรา หรือได้จากการสะท้อนความคิดและอภิปราย โดยผู้สอน

อาจสรุปความคิดรวบยอดให้การจากการอภิปรายหรือการนำเสนอของผู้เรียนแต่ละกลุ่ม ทำให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจและเกิดความคิดรวบยอด ซึ่งจะส่งผลไปถึงการเปลี่ยนแปลงเจตคติแลกกกันเข้าใจในเนื้อหาของการเรียนรู้ ที่ช่วยทำให้ผู้เรียนเข้าใจและสามารถปฏิบัติตามได้ง่ายขึ้น

4. การทดลอง/การประยุกต์แนวคิด (experimentation / application) เป็นองค์ประกอบที่ผู้เรียนได้ทดลองใช้ความคิดรวบยอดแบบต่าง ๆ เช่น การสนทนา สร้างคำขวัญ ทำแผนภูมิ เล่นบทบาทสมมุติ ผู้สอนสามารถใช้กิจกรรมในองค์ประกอบนี้ ในการประเมินผลการเรียนการสอนได้

ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน หรือการอบรมแบบมีส่วนร่วม จำเป็นต้องจัดกิจกรรมให้ครบทั้ง 4 องค์ประกอบ และมีความสัมพันธ์เป็นไปอย่างมีพลวัต (dynamic) ผู้สอนจะเริ่มจากจุดใดก่อนก็ได้ ซึ่งส่วนใหญ่จะเริ่มจากประสบการณ์ (experience) หรือความคิดรวบยอด (concept) จะช่วยให้ผู้เรียนได้ดึงข้อมูลเก่าหรือรับข้อมูลใหม่บางส่วนก่อนเพื่อนำไปสู่การอภิปราย และการประยุกต์ใช้ ผู้สอนสามารถจัดกิจกรรมได้ตามความเหมาะสมว่าจะใช้องค์ประกอบใด เมื่อไร และใช้เวลาเท่าใดในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ได้ตามความเหมาะสมของกิจกรรมในแต่ละองค์ประกอบ

2. การเรียนรู้ด้วยกระบวนการกลุ่ม (group process) เป็นการเรียนรู้พื้นฐานที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งประกอบด้วยการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ (Experiential Learning) กับกระบวนการกลุ่มช่วยให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมสูงสุดทำให้บรรลุงานได้สำเร็จ

การมีส่วนร่วมสูงสุด (maximum participation) ของผู้เรียน ขึ้นอยู่กับการออกแบบกลุ่มซึ่งมีตั้งแต่กลุ่มเล็กสุด จนกระทั่งกลุ่มใหญ่ กลุ่มแต่ละประเภทมีข้อจำกัดที่ต่างกัน ผู้เรียนทุกคนควรมีส่วนร่วมในกิจกรรมของแต่ละองค์ประกอบ ดังนั้นผู้สอนจะต้องพิจารณากิจกรรมตามจำนวนของผู้เรียน

การบรรลุงานสูงสุด (maximum performance) ถึงแม้ผู้สอนจะออกแบบกลุ่มให้ผู้เรียนทุกคนมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรม แต่สิ่งสำคัญที่จะทำให้กลุ่มผู้เรียนบรรลุงานสูงสุดได้ คือ การออกแบบงาน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ผู้สอนจะต้องจัดทำจำนวนให้กลุ่มหรือผู้เรียนได้ทำกิจกรรมให้บรรลุตามวัตถุประสงค์การเรียนรู้ ซึ่งสามารถกำหนดได้จากการออกแบบงานที่มีองค์ประกอบสำคัญของการกำหนดงาน 3 ประการ ดังนี้

1. การกำหนดกิจกรรมที่ชัดเจนว่าจะให้ผู้เรียนแบ่งกลุ่มอย่างไร เพื่อทำอะไร ใช้เวลาอย่างน้อยแค่ไหน แล้วจะทำอะไร เช่น การเสนอผลงานหน้าชั้น

2. การกำหนดบทบาทของกลุ่มหรือสมาชิกให้ชัดเจน ควรให้แต่ละกลุ่มมีบทบาทแตกต่างกัน เมื่อนำมารวมในกลุ่มใหญ่ จะทำให้เกิดการขยายการเรียนรู้ ใช้เวลาน้อยในการเรียนรู้และไม่น่าเบื่อ และยังรวมถึงการกำหนดบทบาทของสมาชิกในกลุ่มด้วย เช่น เป็นผู้สังเกตการณ์ หรือเป็นตัวแทนกลุ่มในการนำเสนอผลงานของกลุ่ม

3. การกำหนดโครงสร้างของงานที่ชัดเจน บอกรายละเอียดของกิจกรรม โดยจัดทำเป็นใบงานหรือใบชี้แจง ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อให้กลุ่มทำงานสำเร็จ โดยมีกรอบการทำงานที่ชัดเจน หรือสร้างเป็นตารางวิเคราะห์ให้กลุ่ม

สรุปได้ว่า หลักการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม เป็นรูปแบบการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนาบุคคลทั้งด้านความรู้ ทักษะ และทัศนคติ ซึ่งเป็นโครงสร้างพื้นฐานของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมที่ประกอบด้วยวงจรการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ผสมผสานกับกระบวนการกลุ่ม (group process) เพราะผู้เรียนทุกคนมีประสบการณ์ที่ไม่เหมือนกันและไม่เท่ากัน สามารถทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน และช่วยกันทำในสิ่งที่ยาก หรือไม่เคยทำมาก่อนด้วยความมั่นใจได้ประโยชน์สูงสุดจากการเรียนรู้

2. การจัดการความรู้

2.1 ความหมายของการจัดการเรียนรู้

การจัดการความรู้หรือ เคเอ็ม (KM = Knowledge Management) คือการรวบรวมองค์ความรู้ที่มีอยู่ในองค์กรซึ่งกระจัดกระจายอยู่ในตัวบุคคลหรือเอกสาร มาพัฒนาให้เป็นระบบเพื่อให้ทุกคนในองค์กรสามารถเข้าถึงความรู้และพัฒนาตนเอง รวมทั้งปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีความรู้มี 2 ประเภทคือ 1) ความรู้ที่ฝังอยู่ในคน (Tacit Knowledge) เป็นความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ พรสวรรค์ หรือสัญชาตญาณของแต่ละบุคคลในการทำความเข้าใจในสิ่งต่างๆ เป็นความรู้ที่ไม่สามารถถ่ายทอดออกมาเป็นคำพูดหรือลายลักษณ์อักษรได้โดยง่าย เช่น ทักษะในการทำงาน งานฝีมือ หรือการคิดเชิงวิเคราะห์ 2) ความรู้ที่ชัดเจน (Explicit Knowledge) เป็นความรู้ที่สามารถรวบรวม ถ่ายทอดได้ โดยผ่านวิธี เช่น การบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ทฤษฎี คู่มือต่าง ๆ

วิจารณ์ พานิช (2548: 12-14) ได้ระบุว่าจัดการความรู้สามารถใช้เป็นเครื่องมือเพื่อการบรรลุเป้าหมายอย่างน้อย 4 ประการได้แก่ 1) บรรลุเป้าหมายของงาน 2) บรรลุเป้าหมายการพัฒนาคน 3) บรรลุเป้าหมายการพัฒนาองค์กรไปเป็นองค์กรเรียนรู้ 4) บรรลุความเป็นชุมชน เป็นหมู่คณะ ความเอื้ออาทรระหว่างกันในที่ทำงาน

การจัดการความรู้เป็นการดำเนินการอย่างน้อย 6 ประการต่อความรู้ ได้แก่ 1) กำหนดความรู้หลักที่จำเป็นหรือสำคัญต่องานหรือกิจกรรมของกลุ่มหรือองค์กร 2) การเสาะหาความรู้ที่ต้องการ 3) การปรับปรุงดัดแปลง หรือสร้างความรู้บางส่วนให้เหมาะต่อการใช้งานของตน 4) การประยุกต์ใช้ความรู้ในกิจการงานของตน 5) การนำประสบการณ์จากการทำงานและการประยุกต์ใช้ความรู้มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสกัด “ขุมความรู้” ออกมาบันทึกไว้ 6) การจดบันทึก “ขุมความรู้” และ “แก่นความรู้” สำหรับไว้ใช้งาน และปรับปรุงเป็นชุดความรู้ที่ครบถ้วน เหมาะต่อการใช้งานมากยิ่งขึ้น

เป้าหมายของงานที่สำคัญ คือ การบรรลุผลสัมฤทธิ์ในการดำเนินงานตามที่กำหนดไว้แบ่งออกเป็น 4 ส่วน คือ

1. การตอบสนอง (Responsiveness)
2. การมีนวัตกรรม (Innovation) ทั้งที่เป็นนวัตกรรมในการทำงาน และนวัตกรรมด้านผลิตภัณฑ์หรือบริการ
3. ชีตความสามารถ (Competency) ขององค์กร และบุคลากรที่พัฒนาขึ้น
4. ประสิทธิภาพ (Efficiency) ซึ่งหมายถึงสัดส่วนระหว่างผลลัพธ์กับต้นทุนที่ลงไป

เป้าหมายสุดท้ายของการจัดการความรู้ คือ การที่กลุ่มคนที่ดำเนินการจัดการความรู้ร่วมกันมีชุดความรู้ของตนเองที่ ร่วมกันสร้างขึ้นไว้สำหรับใช้งานของตน โดยที่การสร้างนั้นจะเป็นการสร้างที่ผ่านการทดลองเอาความรู้จากภายนอกมาปรับปรุงร่วมกับความรู้เดิมให้เหมาะสมต่อสภาพชุมชนที่ตนอยู่ และมีการทดลองใช้องค์ความรู้ จัดการความรู้เป็นการบูรณาการทุกกิจกรรมของการทำงานร่วมกัน เพื่อไปสู่เป้าหมายการจัดการความรู้เพื่อการพัฒนา 3 ประเด็น คือ พัฒนางาน พัฒนาคน และพัฒนาองค์กร ให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้

2.2 องค์ประกอบสำคัญของการจัดการความรู้ (Knowledge Process)

1. คน เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดเพราะเป็นแหล่งความรู้เป็นผู้นำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์
2. เทคโนโลยี เป็นเครื่องมือเพื่อให้คนสามารถค้นหา จัดเก็บ แลกเปลี่ยน รวมทั้งนำความรู้ไปใช้อย่างง่ายและรวดเร็วขึ้น
3. กระบวนการความรู้ เป็นการบริหารจัดการ เพื่อนำความรู้จากแหล่งความรู้ไปให้ผู้ใช้ เพื่อทำให้เกิดการปรับปรุง และนวัตกรรม

2.3 กระบวนการจัดการความรู้

กระบวนการจัดการความรู้ (Knowledge Management) เป็นกระบวนการที่ช่วยให้เกิดพัฒนาการของความรู้หรือการจัดการความรู้ ที่จะเกิดขึ้นภายในองค์กรมีทั้งหมด 7 ขั้นตอน

1. การบ่งชี้ความรู้ (Knowledge Identification) เป็นการพิจารณาว่าองค์กรมีวิสัยทัศน์ พันธกิจ ยุทธศาสตร์ เป้าหมายคืออะไร เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย ต้องใช้อะไร ปัจจุบันมีความรู้อะไรบ้าง อยู่ในรูปแบบใด และอยู่ที่ใคร
2. การสร้างและแสวงหาความรู้ (Knowledge Creation and Acquisition) เป็นการสร้างแสวงหา รวบรวมความรู้ทั้งภายในภายนอก รักษาความรู้เดิม แยกความรู้ที่ใช้ไม่ได้แล้วออกไป

3. การจัดการความรู้ให้เป็นระบบ (Knowledge Organization) เป็นการกำหนดโครงสร้างความรู้แบ่งชนิด ประเภท เพื่อให้สืบค้น เรียกคืน และใช้งานได้ง่าย

4. การประมวลและกลั่นกรองความรู้ (Knowledge Codification and Refinement) เป็นการปรับปรุงรูปแบบเอกสารให้เป็นมาตรฐาน ใช้ภาษาเดียวกัน ปรับปรุงเนื้อหาให้ครบถ้วน สมบูรณ์

5. การเข้าถึงความรู้ (Knowledge Access) เป็นการทำให้ผู้ใช้ความรู้เข้าถึงความรู้ที่ต้องการได้ง่ายและสะดวก เช่น ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ (IT) Web board บอร์ดประชาสัมพันธ์ เป็นต้น

6. การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ (Knowledge Sharing) เป็นการแบ่งปันสามารถทำได้หลายวิธีการ โดยกรณีที่เป็นความรู้ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) อาจจะทำเป็นเอกสารฐานความรู้เทคโนโลยีสารสนเทศ หรือกรณีที่เป็นความรู้ฝังลึก (Tacit Knowledge) จัดทำเป็นระบบทีมข้ามสายงาน กิจกรรมกลุ่มคุณภาพและนวัตกรรม ชุมชนแห่งการเรียนรู้ ระบบที่เกี่ยวกับการสับเปลี่ยนงาน การยืมตัวเวลาที่แลกเปลี่ยนความรู้ เป็นต้น

7. การเรียนรู้ (Learning) เป็นการนำความรู้มาใช้ประโยชน์ในการตัดสินใจ แก้ปัญหา และทำให้เป็นส่วนหนึ่งของงาน เช่น เกิดกระบวนการเรียนรู้จากการสร้างองค์ความรู้ การนำความรู้ไปใช้ เกิดการเรียนรู้ และประสบการณ์ใหม่ และหมุนเวียนต่อไปอย่างต่อเนื่อง

สรุป คือ การจัดการความรู้ประกอบด้วย กระบวนการหลัก ๆ ได้แก่ การค้นหาความรู้ การสร้างและแสวงหาความรู้ใหม่ การจัดการความรู้ให้เป็นระบบ การประมวลและกลั่นกรองความรู้ การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ สุดท้ายคือ การเรียนรู้ และเพื่อให้มีการนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อตนเองและองค์กร เครื่องมือหลากหลายประเภทถูกสร้างขึ้นเพื่อนำไปใช้ในการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนความรู้ ซึ่งอาจแบ่งเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ

1. เครื่องมือที่ช่วยในการ “เข้าถึง” ความรู้ ซึ่งเหมาะสำหรับความรู้ประเภท Explicit มักเป็นแบบทางเดียว

2. เครื่องมือที่ช่วยในการ “ถ่ายทอด” ความรู้ ซึ่งเหมาะสำหรับความรู้ประเภท Tacit อาศัยการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเป็นหลัก

3. ภูมิปัญญาท้องถิ่นภูมิปัญญาไทย

3.1 ความหมายของภูมิปัญญา

ภูมิปัญญาหรือ wisdom หมายถึง ความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ที่นำไปสู่การปฏิบัติ เพื่อแก้ไขปัญหามนุษย์ในสังคมนั้น ๆ ที่ยึดถือเป็นแบบแผนการดำรงวิถีชีวิตสืบต่อกันมา

ภูมิปัญญาไทย หมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถและทักษะของคนไทยอันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ และสืบทอดสืบทอดกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและความเหมาะสมกับยุคสมัย (ประภาศิริ กลางพอน, ม.ป.ป) ภูมิปัญญาไทยนั้นมีคุณค่าทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นในวิถีชีวิตไทย ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นอาจเป็นที่มาขององค์ความรู้ที่ออกมาใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการและการปรับตัวในการดำเนินวิถีชีวิตของคนไทย ภูมิปัญญาที่มีความเด่นชัดในหลายด้าน เช่น ด้านเกษตรกรรม ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม ด้านการแพทย์แผนไทย ด้านการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน ด้านศิลปกรรม ด้านภาษาและวรรณกรรม ด้านปรัชญาศาสนาและประเพณี และด้านโภชนาการ วัฒนธรรมเป็นพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเอกลักษณ์ทางภูมิปัญญา (วิไลวรรณ อุ๋นปัญญา, ม.ป.ป)

3.2 ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Folk Wisdom)

กระทรวงศึกษาธิการ (2539: 2) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า หมายถึง ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนเราผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิดวิเคราะห์จนเกิดปัญญา และตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบการขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลาย ๆ เรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม ชุมชนและการตัวของตัวเอง แล้วนำมาใช้ในการดำรงวิถีชีวิต จนเกิดการยอมรับ ถ่ายทอด และพัฒนาไปสู่คนรุ่นใหม่

ศักดิ์ชัย เกียรตินาคินทร์ (2542: 2) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ องค์ความรู้ความสามารถของชุมชนที่สั่งสมสืบทอดกันมานาน เป็นศักยภาพของบุคคลในการที่จะใช้ความรู้แก้ปัญหา ปรับตน เรียนรู้ และถ่ายทอดสู่คนรุ่นใหม่ เพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาไทย หมายถึง ความรู้ ความสามารถในการที่บุคคลหรือชุมชนสามารถดำเนินชีวิตอยู่ในพื้นที่นั้น ๆ โดยใช้สติปัญญาในการสั่งสมความรู้ ผสมผสานความกลมกลืนระหว่างศาสนา สภาพภูมิอากาศส ภาพแวดล้อม การประกอบอาชีพมาจนหลายชั่วคนที่เป็นวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ จนเกิดการเรียนรู้และสั่งสมประสบการณ์เป็นระยะเวลายาวนาน โดยอาศัยภูมิปัญญาที่มีอยู่ขึ้นมาใช้ในการตั้งถิ่นฐาน การประกอบอาชีพ การปรับตัว และแก้ปัญหาในการดำเนินชีวิต จนเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของธรรมชาติและในสังคม

3.3 ลักษณะของภูมิปัญญา

เอี่ยม ทองดี (2542: 5-6) ได้กล่าวว่าภูมิปัญญา มีลักษณะเป็นนามธรรมอย่างน้อยต้องประกอบด้วยองค์ประกอบต่าง ๆ เหล่านี้คือ

1. ความคิด เป็นสิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิดที่เรียกว่า Cognitive System ซึ่งประกอบด้วยระบบประสาท ระบบสมอง และต่อมต่าง ๆ ทำหน้าที่คิดให้แก่ว่างกาย ซึ่งความคิดดังกล่าวนี้จะเป็นแหล่งสำคัญของที่มาของความรู้

2. ความรู้ คือ องค์ความรู้ ภูมิรู้ ที่ปรากฏอยู่ในแนวคิด ทฤษฎีต่าง ๆ

3. ความเชื่อ เป็นพื้นฐานสำคัญของสังคมมนุษย์ที่มนุษย์แต่ละกลุ่มใช้เป็นเกณฑ์สำคัญในการดำเนินชีวิตและความมั่นคงของสังคม

4. ค่านิยม เป็นสิ่งที่สังคมบังคับต้องทำต้องปฏิบัติ ค่านิยมจึงเป็นพื้นฐานของการจัดรูปแบบพฤติกรรมของคนที่ยังปรากฏอยู่ใน และแสดงออกเป็นพฤติกรรมในลักษณะต่าง ๆ โดยได้ว่าสรุปค่านิยมเป็นพื้นฐานสำคัญทางภูมิปัญญา เป็นบ่อเกิดพฤติกรรมของบุคคลในแต่ละสังคม

5. ความเห็น คือ ภาวะที่เกิดขึ้นหลังจากบุคคลหรือชุมชน ได้พิจารณาและใคร่ครวญด้วยความรอบคอบแล้วจึงลงมติตัดสินใจ ว่าควรจะแสดงออกในลักษณะอย่างไร ซึ่งความเห็นถือเป็นภูมิปัญญาประการหนึ่งที่มีผลต่อพฤติกรรมที่แสดงออกของบุคคล

6. ความสามารถ หมายถึง ศักยภาพและประสิทธิภาพที่มีอยู่ในบุคคล มีลักษณะเดียวกับสิ่งที่เรียกว่า “พรสวรรค์” ซึ่งเป็นผลมาจากลักษณะทางกายและจิตใจร่วมกัน ซึ่งคนแต่ละคนหรือชุมชนแต่ละชุมชนจะมีแตกต่างกัน ดังนั้นความสามารถจึงถือเป็นภูมิปัญญาอีกด้วย

7. ความฉลาดไหวพริบ หมายถึง ทักษะที่ปรากฏอยู่ในจิตใจ หรือจิตวิญญาณ เป็นสิ่งที่สามารถนำมาใช้แก้ไขป้องกันควบคุมเหตุการณ์ต่าง ๆ ให้เป็นไปตามที่ตนเองหรือชุมชนต้องการ

ดังนั้น องค์ประกอบของภูมิปัญญาจึงมีส่วนสำคัญที่จะทำให้ภูมิปัญญาที่มีอยู่ในตัวบุคคลเกิดคุณค่า ความคิดที่เกิดจากจินตนาการ ความรู้ที่เกิดจากภูมิความรู้ที่ได้จากการทดสอบทดลองหลายครั้งจนได้ความรู้ที่แท้จริง ความเชื่อถือเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต ความเห็นที่เกิดจากการพิจารณาอย่างรอบคอบของชุมชนจนเกิดการยอมรับ ความสามารถเกิดจากพรสวรรค์หรือจากการฝึกฝนจนสามารถแก้ไขปัญหาได้ ความฉลาดไหวพริบเป็นความฉลาดในการแก้ปัญหาได้ทันสถานการณ์ด้วยความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ และค่านิยม จากการสั่งสมประสบการณ์ จนสามารถสร้างองค์ความรู้และสังเคราะห์ใหม่ได้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ภูมิปัญญาเหล่านี้สะท้อนออกมาเป็น 3 ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกัน คือ

1. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลกสิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช ธรรมชาติ
2. ความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่ร่วมกันในสังคมหรือชุมชน
3. ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้

3.4 ความสำคัญของภูมิปัญญา

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2532: 3) ได้แบ่งความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 4 ประการ คือ

1. ความรู้และระบบความรู้ภูมิปัญญาเป็นระบบความรู้ของชาวบ้านที่มองเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ
2. การสั่งสมและการกระจายความรู้ ภูมิปัญญาเกิดจากการสั่งสม และกระจายความรู้
3. การถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญาชาวบ้านไม่มีไม่ได้มีสถาบันถ่ายทอดความรู้แต่มีกระบวนการถ่ายทอดที่ซับซ้อน เป็นกระบวนการถ่ายทอดความรู้จากคนหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง การสร้างสาร
4. การสร้างสรรค์และปรับปรุงระบบความรู้ของชาวบ้านไม่ได้หยุดนิ่งอยู่กับที่ แต่ถูกปรับเปลี่ยนตลอดมาตามยุคสมัย โดยอาศัยประสบการณ์ของชาวบ้าน

3.5 ประเภทของภูมิปัญญา

มณีนีภา ชูติบุตร และนิคม ชมพูลอง (2538: 131) ได้แบ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น 4 กลุ่ม คือ

1. คติ ความเชื่อ ความคิด และหลักการ เป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ที่ถ่ายทอดกันมา
2. ศิลปะ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีที่เป็นแบบแผนของการดำเนินชีวิตที่ปฏิบัติ สืบทอดกันมา
3. การประกอบอาชีพในแต่ละท้องถิ่นที่ได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมกับกาลสมัย
4. แนวคิดหลักปฏิบัติและเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ชาวบ้านนำมาใช้ในชุมชน เป็นอิทธิพลของความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

รุ่ง แก้วแดง (2541) ได้จำแนกภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น 11 สาขา ดังนี้

1. สาขาเกษตรกรรม หมายถึง ความสามารถในการผสมผสานของความรู้ทักษะและเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยีโดยการพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม ซึ่งคนสามารถพึ่งพาตนเองในภาวะการต่าง ๆ ได้ เช่น การทำเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหาการเกษตรด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต การแก้ปัญหาโรคและแมลง และการรู้จักปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการเกษตร เป็นต้น
2. สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม (ด้านการผลิตและการบริโภค) หมายถึง การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลผลิต เพื่อแก้ปัญหาด้านการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัด และเป็นธรรมอันเป็นกระบวนการให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ ตลอดทั้งการผลิตและจำหน่ายผลผลิตทางหัตถกรรม

3. สาขาการแพทย์แผนไทย หมายถึง ความสามารถในการจัดการป้องกันแล้วรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองทางด้านสุขภาพอนามัย

4. สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ การพัฒนา การใช้ประโยชน์จากคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมบูรณ์และยั่งยืน

5. สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน หมายถึง การจัดการด้านสมทบและบริการกองทุนในการประกันคุณภาพชีวิตของคน ให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

6. สาขาศิลปกรรม หมายถึง ความสามารถในการผลิตงานทางด้านศิลปะสาขาต่าง ๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม ทัศนศิลป์ เป็นต้น

7. สาขาการจัดการองค์กร หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการดำเนินงานขององค์กรชุมชนต่าง ๆ ให้สามารถพัฒนาและบริหารองค์กรของตนเองได้ตามบทบาทหน้าที่ขององค์กร เช่น การจัดการองค์กรของกลุ่มแม่บ้าน เป็นต้น

8. สาขาภาษาและวรรณกรรม หมายถึง ความสามารถในการผลิตผลงานเกี่ยวกับภาษาท้องถิ่น ภาษาโบราณ ภาษาไทย และการใช้ภาษา ตลอดทั้งด้านวรรณกรรมทุกประเภท

9. สาขาศาสนาและประเพณี หมายถึง หมายถึง ความสามารถในการประยุกต์และปรับใช้หลักธรรม คำสอนทางศาสนา ความเชื่อ และประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อการประพฤติปฏิบัติ ให้บังเกิดผลดีต่อบุคคลและสิ่งแวดล้อม เช่น การถ่ายทอดหลักธรรมทางศาสนา การบวชป่า เป็นต้น

10. สาขากองทุนและสวัสดิการ หมายถึง การจัดการด้านสมทบและบริการของกองทุนในการประกันคุณภาพชีวิตของคน ให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

11. สาขาการศึกษา หมายถึง ความสามารถในการถ่ายทอด การอบรมเลี้ยงดู การบ่มเพาะ การสั่งสอนสั่ง การสร้างสื่อและอุปกรณ์ การวัดความสำเร็จ

วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย (ม.ป.ป.) ได้กำหนดภูมิปัญญาไทยด้านต่าง ๆ ไว้ 9 ด้าน ได้แก่

1. ด้านเกษตรกรรม หมายถึง ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ทักษะและเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิมซึ่งคนสามารถพึ่งพาตนเองในภาวะการต่าง ๆ ได้ เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหาการเกษตรด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต และการรู้จักปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมในการเกษตร เป็นต้น

2. ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม ได้แก่ การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลผลิตเพื่อการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัด และเป็นธรรม อันเป็นกระบวนการให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ ตลอดทั้งการผลิตและการจัดจำหน่ายผลผลิตทางเกษตรกรรม เช่น การรวมกลุ่มของกลุ่มโรงงานยางพารา กลุ่มโรงสี กลุ่มหัตถกรรม เป็นต้น

3. ด้านการแพทย์แผนไทย หมายถึง ความสามารถในการจัดการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัยได้
4. ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ การพัฒนา การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน เช่น การบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ การทำแนวปะการังเทียม การอนุรักษ์ป่าชายเลน การจัดการป่าต้นน้ำและป่าชุมชน เป็นต้น
5. ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน หมายถึง ความสามารถด้านการสะสมและบริหารกองทุนและสวัสดิการชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตราและโภคทรัพย์ เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงให้แก่ชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในกลุ่ม เช่น การจัดการกองทุนของชุมชนในรูปแบบสหกรณ์ออมทรัพย์ รวมถึงความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคน ให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจสังคม และวัฒนธรรม ด้วยการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการการรักษายาบาลของชุมชน และการจัดระบบสวัสดิการบริการชุมชน
6. ด้านศิลปกรรม ได้แก่ ความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานด้านศิลปะสาขาต่าง ๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม นาฏศิลป์ ดนตรี ทัศนศิลป์ การละเล่นพื้นบ้าน และนันทนาการ
7. ด้านภาษาและวรรณกรรม ได้แก่ ความสามารถในการอนุรักษ์และสร้างสรรค์ผลงานด้านภาษาวรรณกรรมท้องถิ่นและการจัดทำสารนุกรมภาษาถิ่น การปริวรรตหนังสือโบราณ การฟื้นฟูการเรียนการสอนภาษาถิ่นของท้องถิ่นต่าง ๆ
8. ด้านปรัชญาศาสนาและประเพณี ได้แก่ ความสามารถในการประยุกต์และปรับใช้หลักธรรมคำสอนทางศาสนา ปรัชญา ความเชื่อ และประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อบริบททางเศรษฐกิจ เช่น การถ่ายทอดวรรณกรรมคำสอน การบวชป่า
9. ด้านโภชนาการ ได้แก่ ความสามารถในการเลือกสรร ประดิษฐ์ และปรุงแต่งอาหารและยา ให้เหมาะสมกับความต้องการของร่างกายในสภาวะการต่าง ๆ ตลอดจนผลิตเป็นสินค้าและบริการส่งออกที่ได้รับความนิยมแพร่หลายมาก รวมถึงการขยายคุณค่าเพิ่มของทรัพยากรด้วย

4. ผ้าทอไทย

ผ้า เป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ของการดำรงชีวิตของมนุษย์ นอกจากอาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค

การทอผ้าของไทย มีมาแต่โบราณ ซึ่งมีการทอผ้าดังปรากฏตามกลุ่มชนต่าง ๆ ของไทย เช่น ข่า กระเส้า กระเลิง ส่วย ฯลฯ

ผ้าทอในประเทศไทย แสดงถึงศิลปะภูมิปัญญาของชุมชน สามารถแบ่งประเภทของผ้าทอได้เป็น 2 ประเภท ตามวัตถุประสงค์ในการทอและกรรมวิธีในการทอ (ผ้าทอไทย, 2556) คือ

1. ผ้าทอที่แบ่งตามวัตถุดิบที่ใช้ได้แก่ฝ้ายและไหม

ฝ้าย เป็นพืชเศรษฐกิจที่ปลูกทั่วไปในทุกภูมิภาคของประเทศไทย เป็นพืชเขตร้อนชอบดินปนทรายและอากาศโปร่ง ไม่ชอบที่ร่ม เส้นใยของฝ้ายจะดูดความชื้นได้ง่าย และเมื่อดูดความชื้นแล้วจะระเหยเป็นไอน้ำเมื่อดังนั้นเมื่อสวมใส่เสื้อผ้าที่ทำด้วยฝ้ายจะมีความรู้สึกเย็นสบาย

ไหม เส้นใยไหมได้จากตัวไหม ซึ่งส่วนใหญ่นิยมเลี้ยงไหมการในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคกลาง ตัวไหมมีลักษณะคล้ายหนอนเมื่อแก่ตัวจะชักใยหุ้มตัวของมันเองเรียกว่ารังไหม รังไหมนี้จะนำมาสาวเป็นเส้นไหม ซึ่งจะนำไปฟอกด้วยก้นต้มด้วยด่างและนำมาทอเพื่อให้ได้เส้นใยไหม หลังจากนั้นจึงนำมาย้อมสี และนำไปทอเป็นผืนผ้าตามที่ต้องการ เส้นไหมมีคุณสมบัติสั้น มัน และยืดหยุ่นได้ดี

2. ผ้าทอที่แบ่งตามกรรมวิธีในการทอ ซึ่งมีชื่อเรียกต่างกันออกไปตามลวดลายที่เกิดจากการทอบนผืนผ้า เช่น

ผ้ามัดหมี่ มีกรรมวิธีการทอที่ทำให้เกิดลวดลายโดยการย้อมเส้นฝ้ายให้ต่าง โดยการผูกให้เกิดช่องว่างการทอผ้ามัดหมี่แต่ละผืนต้องใช้เวลาและความประณีต โดยจะเรียงเส้นไหมและฝ้ายให้สม่ำเสมอที่ กรรมวิธีต้องเรียนลำดับก่อนหลังให้ถูกต้อง เพื่อทำให้เกิดลวดลายสวยงามตามต้องการ

ผ้าจก การทอจกเป็นกรรมวิธีการทอและการปักผ้าไปพร้อม ๆ กัน การทอลวดลายใช้วิธีการเพิ่มเส้นพุ่งพิเศษเข้าเป็นช่องช่องไม่ติดต่อกันตลอดหน้ากว้างของผ้า ซึ่งจะทำให้ได้โดยใช้ไม้ชนเม่น หรือนิ้วมือยกขึ้น เป็นการทอผสมกันปักกลาย ๆ

ผ้าขิด เป็นการทอผ้าด้วยการวิธี เขี่ย หรือสะกิดเส้นด้ายยืนขึ้น แล้วสอดเส้นพุ่งไปตามแนวเส้นยืนจังหวะการสอดด้ายพุ่ง จะทำให้เกิดลวดลายรูปแบบต่าง ๆ

ผ้าแพรวา เป็นผ้าทอมือด้วยกรรมวิธีทอผ้าให้เกิดลวดลาย ลักษณะผสมกันระหว่างลายขิดกับลายจก ผ้าแพรวาต้องมีหลาย ๆ ลายอยู่ในผืนเดียวกัน

ผ้ายกดอก มีกรรมวิธีการทอให้เกิดลวดลายในการยกตะกรอแยกด้ายเส้นยืน แต่ไม่ได้เพิ่มเส้นด้ายยืนหรือเส้นด้ายพุ่งพิเศษเข้าไปในผืนผ้า แต่ในบางครั้งจะยกดอกด้วยการเพิ่มเส้นพุ่งจำนวน 2 เส้นหรือมากกว่านั้นเข้าไป (ผ้าทอไทย, 2556)

4.1 การทอผ้าแบบพื้นบ้านพื้นเมืองในภูมิภาคต่าง ๆ

ในปัจจุบันการทอผ้าพื้นบ้านพื้นเมืองยังมีอยู่หลายแห่งในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย จะมีการทอลวดลายต่างกลุ่มชุมชนชาติพันธุ์ มีลักษณะการทอที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชนตามเชื้อชาติพันธุ์ที่กระจายกระจายตัวกันอยู่ตามภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย ศิลปะการทอผ้าของกลุ่มชนเหล่านี้ ยังมีการสืบทอดต่อกันมาจนถึงทุกวันนี้ สามารถแบ่งผ้าพื้นเมืองของกลุ่มชนเหล่านี้ตามภูมิภาคต่าง ๆ ได้ ดังนี้

1. การทอผ้าในภาคเหนือแถบล้านนาไทย

(จังหวัดเชียงราย พะเยา ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน เชียงใหม่ และแม่ฮ่องสอน) โดยเฉพาะในกลุ่มชาวไทยโยนก หรือไทยยวน และชาวไทลื้อ ซึ่งเป็นกลุ่มชาติดั้งเดิมของล้านนาไทย ยังรักษาวัฒนธรรมการทอผ้า ในรูปแบบ และลวดลายที่สืบทอดกันมา โดยเฉพาะการทอผ้าขึ้นดินจก ผ้าขิด และผ้าที่ใช้เทคนิค “เกาะ” (ปาไลตา บัวทอง, 2545) เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีชนกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่ไม่ใช่กลุ่มที่พูดภาษาตระกูลไท อาศัยอยู่ในแถบภาคเหนือบริเวณล้านนาไทย เช่น ลื้อ ลัวะ กะเหรี่ยง ไทยใหญ่ มอญ และไทยภูเขาเผ่าต่าง ๆ เช่น แม้ว มูเซอ อีเก้อ เข้าลีซอ เป็นต้น ชนกลุ่มน้อยเหล่านี้ต่างก็มีวัฒนธรรมการทอผ้า ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผ้าฝ้ายและตกแต่งเป็นลวดลายสัญลักษณ์ที่แสดงเอกลักษณ์เผ่าพันธุ์ของกลุ่มชนของตนเอง

ผ้าที่ทอโดยกลุ่มชนต่าง ๆ ในภาคเหนือนี้ต่างกลุ่มต่างก็มีเอกลักษณ์ของตนเอง จนผู้ที่คุ้นเคยก็สามารถจะแยกออก และชี้ให้เห็นความแตกต่างกันได้

2. ผ้าทอในภาคกลาง

ในภาคกลางตอนบน (จังหวัดพิษณุโลก พิจิตร อุตรดิตถ์ และสุโขทัย) และภาคกลางตอนล่าง (จังหวัดอุทัยธานี ชัยนาท สุพรรณบุรี สระบุรี ลพบุรี นครปฐม ราชบุรี เพชรบุรี ฯลฯ) มีกลุ่มชนชาวไทยยวน และชาวไทยลาว คนไทยพวกนี้ยังรักษาวัฒนธรรมและเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นไว้ได้ โดยเฉพาะการทอผ้าของผู้หญิงที่ใช้เทคนิคการทำดินจก และผ้าขิด เพื่อตกแต่งเป็นลวดลายบนผืนผ้าที่ใช้ในเทศกาลต่าง ๆ หรือใช้ทำที่นอน หมอน ผ้าห่ม ผ้าเช็ดหน้า ผ้าขาวม้า ฯลฯ ถึงแม้ในปัจจุบันสภาพเศรษฐกิจและสังคมเปลี่ยนแปลงไปคนไทยเหล่านี้ก็ยังยึดอาชีพทอผ้า เป็นอาชีพรองต่อจากการทำนาที่เป็นอาชีพหลัก เช่นเดียวกันกับในภาคเหนือชนกลุ่มต่าง ๆ การทอผ้าที่มีลวดลายต่างกัน ในภาคกลางก็มีลักษณะและสีเส้นการทอผ้าที่แตกต่างกันในแต่ละกลุ่ม (ปาไลตา บัวทอง, 2545)

3. การทอผ้าในภาคอีสาน

ในภาคอีสานมีชุมชน กลุ่มคนไทยเชื้อสายลาวเป็นชนกลุ่มใหญ่ของภาคอีสาน กระจายกันอยู่ตามจังหวัดต่าง ๆ และมีวัฒนธรรมการทอผ้าอันเป็นประเพณีของผู้หญิงที่สืบทอดกันมาช้านาน เกือบทุกชุมชน แต่ละกลุ่มแต่ละเผ่าก็จะมีลักษณะและลวดลายการทอผ้าที่แปลกเป็นของตัวเองอย่างชัดเจน โดยเฉพาะผ้าขิดไหม ผ้าขิด และผ้าไหมหางกระรอก กลุ่มคนไทยเชื้อสายลาวในอีสานอาจแบ่งคร่าว ๆ ได้ (ปาไลตา บัวทอง, 2545) ดังนี้

- ก. กลุ่มจังหวัดเลย นครราชสีมา ชัยภูมิ ส่วนใหญ่เป็นลาวหลวงพระบาง
- ข. กลุ่มจังหวัดหนองคาย อุตรดิตถ์ ขอนแก่น ส่วนใหญ่เป็นลาวเวียงจันทน์
- ค. กลุ่มจังหวัดนครปฐม สกลนคร กาฬสินธุ์ ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผู้ไท
- ง. กลุ่มจังหวัดอุบลราชธานี ยโสธร ร้อยเอ็ด มุกดาหาร มหาสารคาม ส่วนใหญ่เป็นลาว

จำปาสัก

นอกจากกลุ่มคนไทยเชื้อสายลาวแล้ว ในภาคอีสานยังมีชนกลุ่มอื่น ๆ เช่น ข่า กระโซ่ กะเลิง ส่วย และเขมรสูง โดยเฉพาะคนไทยเชื้อสายเขมรนั้นมีประเพณีการทอผ้าที่สวยงามที่สืบทอดกันมาช้านาน เช่น ในจังหวัดสุรินทร์ มีหมู่บ้านที่มีชื่อเสียงหลายหมู่บ้านทอผ้าชนิดต่าง ๆ เช่น ผ้าปุมแบบเขมร ผ้าหมี่โฮล ผ้าอัมปรม ผ้าลายสาคุ เป็นต้น

4. การทอผ้าในภาคใต้

ภาคใต้มีแหล่งทอผ้าที่มีชื่อเสียงหลายแห่ง โดยเฉพาะแหล่งทอผ้ายกด้นเงินด้นทอง ซึ่งสันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลจากมุสลิม ชาวอาหรับ ที่มาค้าขายตั้งแต่สมัยโบราณ และต่อมาผ้ายกเงินยกทองได้กลายเป็นที่นิยมในหมู่ชนชั้นสูงของอาณาจักรไทยในภาคกลาง ซึ่งเป็นข้าราชการในหัวเมืองภาคใต้ โดยเฉพาะที่เหมือนนครศรีธรรมราช เมืองสงขลา และที่ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เคยเป็นแหล่งทอผ้ายกที่มีชื่อเสียงมากในอดีต ปัจจุบันยังมีผ้ายกเมืองนครที่มีผู้บริจาคให้แก่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินครศรีธรรมราช และนำมาจัดแสดงให้ประชาชนได้ชม อยู่ในห้องผ้าของพิพิธภัณฑสถานจำนวนมาก มีผู้สืบทอดความรู้นี้ไว้น้อยมากจึงไม่มีการทอการเป็นล่ำเป็นสันเหมือนสมัยโบราณ (ปาไลตา บัวทอง, 2545)

นอกจากผ้ายกด้นเงินด้นทองแล้ว ก็มีการทอผ้าพื้นบ้านพื้นเมืองใช้กันหลายแห่งในภาคใต้ เช่น ทอผ้าขาวม้า ผ้าฝ้ายยกดอก ผ้าหางกระรอก ผ้าโสร่ง ผ้าตาเล็ดงา เป็นต้น ปัจจุบันนี้ก็ได้มีการฟื้นฟู ส่งเสริม และทอผ้า สำหรับใช้สอยในชีวิตประจำวันอยู่หลายแห่ง เช่น ที่เกาะยอ จังหวัดสงขลา และที่ตำบลพุมเรียง จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นต้น

4.2 ผ้าทอกะเหรี่ยงชาวปกากะญอ

ชาวปกากะญอหรือกะเหรี่ยง นิยมใส่เสื้อผ้าฝ้ายทอมือมาแต่โบราณ ซึ่งแต่เดิมชาวกะเหรี่ยงจะปลูกฝ้ายเอง นำฝ้ายมาปั่นเป็นเส้นด้าย ย้อมด้วยสีธรรมชาติ สร้างลวดลายด้วยการทอ การปักด้วยเส้นไหม และลูกเดือย สตรีชาวกะเหรี่ยงจะถ่ายทอดภูมิปัญญากระบวนการผลิตผ้าทอแก่บุตรสาวอายุ 12 ถึง 15 ปี โดยเริ่มจากแบบง่าย ๆ ฝึกฝนจนมีความชำนาญ และสามารถออกแบบลวดลายด้วยตนเองได้ (ธัญญากร พงศ์ศรี, 2557)

สำหรับลวดลายผ้าทอของชาวเกี๋ยงนั้นมี เรื่องราวเล่าสืบกันมาว่า ได้มาจากลายหนังงูใหญ่ ซึ่งเป็นคู่รักในอดีตของหญิงสาวชาวกะเหรี่ยง โดยงูจะเปลี่ยนลายทุกวัน และหญิงสาวก็ทอผ้าตามลายที่ปรากฏจนครบ 7 วัน ทอได้ 7 ลาย แต่ลายที่นิยมนำมาทอและปักมี 4 ลาย คือ โยห่อกือ (ลายเกร็ดลิ้ม) เกอเป้ (ลายผีเสื้อ) เพลอ (ลายตัวต่อ) ฉ่วยช่อลอ (ลายสอดด้ายพุงธรรมดา) ปัจจุบันยังมีลายที่นิยมทอคือ เกอเนนเดอ หรือลายรังผึ้ง และเชอกอพอ หรือลายดอกมะเขือ

4.3 สีนการย้อมและการตกแต่งผ้าทอกะเหรี่ยงชาวปากะญอ

การย้อมผ้าฝ้ายสีธรรมชาติ ใช้เปลือกไม้เรียกว่า ซาโก้แระ (ต้นแสนคำ) จะได้เป็นสีแดงแกมน้ำตาล เซอหย่าเหล่า (ใบฮ่อม) จะให้สีน้ำเงินแรมกรมท่า มอหน้าชะ (ผลสมอ) จะให้สีน้ำตาล และเตอยาชะ (ผลมะขามป้อม) จะให้สีเทา เป็นต้น

ชาวกะเหรี่ยงสร้างสรรค์ลวดลายสีสันของผ้าทอจากธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมใกล้ตัวจึงมีความสวยงาม และคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์โดดเด่นของชาวกะเหรี่ยง มีการนำเม็ดเดือย ซึ่งเป็นวัสดุพืชป่าปักบนผืนผ้า สร้างลวดลายลักษณะเฉพาะ เป็นที่สะดุดตาแก่บุคคลภายนอก ซึ่งสนใจซื้อหาไปสวมใส่และเป็นของฝากทำให้สตรีชาวกะเหรี่ยงสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์เพื่อการจำหน่าย นอกเหนือจากการทอผ้าไว้ใช้ในครัวเรือนเป็นการสร้างรายได้เพิ่มอีกทางหนึ่งของผ้าทอกะเหรี่ยง ตามโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ยังได้รับการพัฒนาคุณภาพรูปแบบที่เป็นที่ต้องการของตลาดมากขึ้น สร้างงานสร้างรายได้แก่ผู้ผลิตรายังยืน ตลอดจนสืบสานภูมิปัญญาชาวกะเหรี่ยง ให้เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีเอกลักษณ์

ผ้าทอกะเหรี่ยง มีความงดงามและเป็นเอกลักษณ์ของผ้าทอที่ไม่เหมือนใคร การทอผ้าทอกะเหรี่ยงเป็นภูมิปัญญาการทอผ้าแบบกี่เอว ด้วยเทคนิคที่มีเอกลักษณ์เฉพาะของชาวกะเหรี่ยงเผ่าปากะญอ การก้าวเป็นวิธีการทอผ้าที่มีความเป็นเอกลักษณ์สูง มีการสืบทอดมายาวนานกว่าร้อยปี ถือว่าเป็นเอกลักษณ์เฉพาะแห่งเดียวในโลกจึงต้องอนุรักษ์ไว้ให้อยู่ถึงลูกถึงหลานต่อไป

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

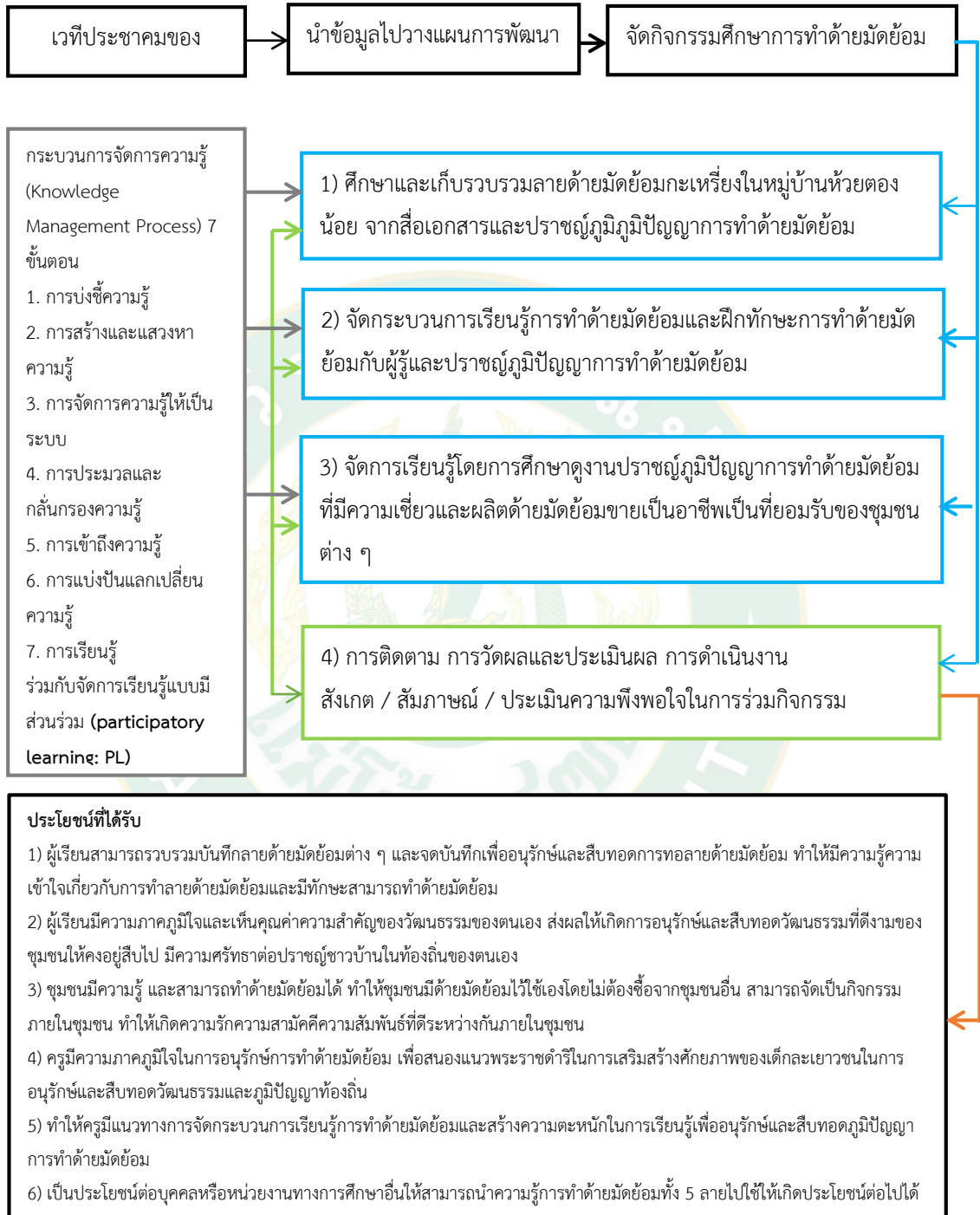
สุรีย์ สุทธิสารกร (2549) ได้ทำการศึกษาโดยการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าหมักบ้านดัว ตำบลบ้านดัว อำเภอลำสนัก จังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่าตำบลบ้านดัว อำเภอลำสนัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ได้มีการทอผ้าพื้นบ้านเพื่อไว้ใส่เอง ผ้าทอดูเป็นงานเรียบง่าย ๆ ลวดลายง่าย ๆ มีเอกลักษณ์ของชาวเพชรบูรณ์ คือ ผ้าหมัก ซึ่งถือกำเนิดจากบ้านตั้งวนี้เอง การทอผ้าหมักของบ้านดัว จะทอในช่วงว่างจากอาชีพหลักคือทำไร่ทำนา วิธีการทอผ้าหมักมี 2 รูปแบบ คือ ผ้าหมักเครื่องเดียว และผ้าหมักสองเครื่อง ปัจจุบันพัฒนาลายผ้าหมักเพิ่มขึ้น คือ ลายขีดหวาย ได้รับการสนับสนุนการผลิตจากหน่วยงานราชการต่าง ๆ มาถ่ายทอดความรู้ และเทคนิควิธีการทอผ้าหมัก ที่ทันสมัยให้กับสมาชิกกลุ่มสตรีสหกรณ์ทอผ้าหมักบ้านดัว การถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าหมักบ้านดัว เป็นไปในรูปแบบจากรุ่นสู่รุ่นผู้ถ่ายทอด คือ ปู่ย่า ตายาย และบรรดาผู้รับการถ่ายทอด คือ ลูกหลาน หรือผู้สนใจการทอผ้าหมัก โดยการบอกกล่าวพูดคุย มีแนวทางการจัดการความรู้ เพื่อยกระดับภูมิปัญญาด้านผลิตภัณฑ์ โดยสมาชิกภายในกลุ่มช่วยกัน ผลิตวัตถุดิบ ที่ใช้ในการผลิตสินค้า ได้เพียงพอกับความต้องการ ทางกลุ่มได้มีการบรรจุภัณฑ์แบบง่าย ๆ ซึ่งพัฒนาออกแบบผลิตภัณฑ์เอง ด้านการตลาดแหล่งจำหน่ายสินค้าภายในจังหวัด ได้แก่ หน่วยงานราชการต่าง ๆ

บุษบา หินเธาว์ (2557) ได้ทำการศึกษาเรื่องการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อหาแนวทางอนุรักษ์พื้นฟูภูมิปัญญาผ้าทอลาวครั้ง พบว่า ชาวบ้านชุมชนบ้านสระยายชี สืบเชื้อสายมาจากลาวหลวงพระบาง มีความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรม ผ้าที่ทอ คือ ผ้ามัดหมี่ ผ้าขิด ผ้าจก ปัญหาการผลิตผ้าทอของชุมชน คือ บุคลากรผู้ชำนาญการทอผ้าเป็นผู้สูงอายุ มีจำนวนน้อย เยาวชนผู้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาต้องเข้าศึกษาชั้นพื้นฐานในโรงเรียน ไม่มีเวลาทอผ้าจากปรัชญาภูมิปัญญาผ้าทอลาวครั้ง และตลาดของผ้าทออยู่ในวงจำกัด จึงแนวทางอนุรักษ์พื้นฟูโดยการปลูกฝังค่านิยมและสร้างความภาคภูมิใจในคุณค่าของผ้าลาวผ้าทอลาวครั้ง โดยการจัดหลักสูตรท้องถิ่นผ้าทอลาวครั้งในโรงเรียน และเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ในการใช้ผ้าทอลาวครั้ง ให้เป็นที่รู้จักให้กว้างขวางมากขึ้น

นุพิศ อัครพิน (2553) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี เรื่องผ้าฝ้ายย้อมสีเปลือกไม้ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนธาตุนารายณ์วิทยา โดยใช้การวิจัยแบบผสมวิธีเพื่อ 1) พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี เรื่องผ้าฝ้ายย้อมสีเปลือกไม้ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนธาตุนารายณ์วิทยา 2) ศึกษาประสิทธิภาพและดัชนีประสิทธิผลของหลักสูตรที่พัฒนาขึ้น 3) เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนก่อนเรียนและหลังเรียน 4) ศึกษาความพึงพอใจที่มีต่อการเรียน โดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed Methods Research) กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษา

ผลการศึกษาพบว่า 1) หลักสูตรท้องถิ่นที่พัฒนาที่มีความสอดคล้องกับวิสัยทัศน์ หลักการ จุดหมาย สมรรถนะสำคัญของผู้เรียน คุณลักษณะอันพึงประสงค์ มาตรฐานการเรียนรู้ ตัวชี้วัด สาระการเรียนรู้ สารและมาตรฐานการเรียนรู้ โครงสร้างเวลาเรียน การจัดการเรียนรู้ สื่อ และแหล่งเรียนรู้ การวัดและประเมินผลการเรียนรู้ 2) หลักสูตรท้องถิ่นมีประสิทธิภาพเป็นไปตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ 3) นักเรียนที่เรียนรู้ด้วยหลักสูตรท้องถิ่น มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ 4) นักเรียนมีความพึงพอใจต่อการเรียนโดยใช้หลักสูตรท้องถิ่น โดยสรุปสามารถนำไปใช้ในการสอนให้ผู้เรียนบรรลุจุดมุ่งหมายของหลักสูตรได้

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

ผู้วิจัยได้นำกระบวนการจัดการความรู้ 7 ขั้นตอน คือ การบ่งชี้ความรู้ การสร้างและแสวงหาความรู้ การประมวลและกลั่นกรองความรู้ การจัดการความรู้ให้เป็นระบบ การเข้าถึงความรู้ การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ และการเรียนรู้ โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสนทนากลุ่ม การสังเกต และการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการดำเนินงานวิจัยครั้งนี้

สถานที่ดำเนินการวิจัย

บ้านห้วยตองน้อยตำบลยางเปียงอำเภออมก๋อยจังหวัดเชียงใหม่

กลุ่มประชากรตัวอย่าง

1. ประชาชนชาวบ้านที่มีภูมิปัญญาในการทำด้ายมัดย้อมจำนวน 4 คน
2. ผู้ร่วมงานวิจัยกิจกรรมจัดการองค์ความรู้จำนวน 12 คน ได้จากกลุ่มเป้าหมายดังนี้
 - 2.1 กลุ่มแม่บ้านบ้านห้วยตองน้อย จำนวน 4 คน
 - 2.2 กลุ่มเยาวชนบ้านห้วยตองน้อย จำนวน 2 คน
 - 2.3 กลุ่มผู้เรียนระดับประถม 4-6 จาก ศศช.บ้านห้วยตองน้อย จำนวน 6 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาได้ใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

1. แบบสำรวจภูมิปัญญาในชุมชน บันทึกข้อมูลภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อม
2. แบบสำรวจการใช้ด้ายมัดย้อมในชุมชน บันทึกข้อมูลการใช้ด้ายมัดย้อมของชุมชน
3. แบบบันทึกการทำด้ายมัดย้อมโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน บันทึกเก็บข้อมูลรายละเอียดขั้นตอนกระบวนการทำด้ายมัดย้อมชุดความรู้การทำด้ายมัดย้อมโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน
4. แบบประเมินผลความพึงพอใจในการจัดการความรู้ บันทึกความพึงพอใจในการร่วมกิจกรรมการดำเนินงานจัดการความรู้การทำด้ายมัดย้อม

5. แบบสังเกต บันทึกข้อมูลการสังเกตการร่วมกิจกรรมและบันทึกปัญหาการจัดกระบวนการเรียนรู้และแนวทางในการจากการเรียนรู้การทำด้ายมัดย้อม

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการดำเนินงานวิจัยครั้งนี้เป็นการรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้ภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อมบ้านห้วยตองน้อย ตำบลยางเปียง อำเภอมก๋อยจังหวัดเชียงใหม่ โดยใช้กระบวนการจัดการความรู้ (knowledge management process) 7 ขั้นตอน มากำหนดการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้ ขั้นตอนที่ 1 การบ่งชี้ความรู้ ขั้นตอนที่ 2 การสร้างและแสวงหาความรู้ ขั้นตอนที่ 3 การจัดการความรู้ให้เป็นระบบ ขั้นตอนที่ 4 การประมวลและกลั่นกรองความรู้ ขั้นตอนที่ 5 การเข้าถึงความรู้ ขั้นตอนที่ 6 การแบ่งปันและแลกเปลี่ยนความรู้ ขั้นตอนที่ 7 การเรียนรู้ และการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมโดยจำแนกการดำเนินกิจกรรมดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การบ่งชี้ความรู้

เป็นการเก็บรวบรวมความรู้เพื่อการศึกษาและอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อมโดยภูมิปัญญาชาวบ้านที่กำลังจะสูญหายไปจากชุมชน โดยศึกษาข้อมูลจาก 2 แหล่ง คือ

1. การศึกษาความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นความรู้ที่ชัดเจน ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งทุติยภูมิ เช่น การศึกษาจากเอกสาร ตำราต่าง ๆ ระบบสารสนเทศ แล้วทำการบันทึกข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการทำด้ายมัดย้อม
2. การศึกษาความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นความรู้ที่ฝังลึก ทำการเก็บข้อมูลปฐมภูมิ จากองค์ความรู้ที่ฝังลึกในตัวบุคคล จากปราชญ์ภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีความรู้การทำด้ายมัดย้อม เพื่อทำการค้นหาองค์ความรู้ภูมิปัญญากระบวนการทำด้ายมัดย้อม เทคนิคเฉพาะบุคคล แล้วทำการจดบันทึกข้อมูลการทำด้ายมัดย้อมโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน บ้านห้วยตองน้อย

ขั้นตอนที่ 2 การสร้างและแสวงหาความรู้

การค้นหาข้อมูลด้านปฐมภูมิได้ดำเนินการ 3 ช่วงดังนี้

1. ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกรายบุคคลจากปราชญ์ชาวบ้านที่มีภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อมเพื่อเก็บข้อมูลปฐมภูมิซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่ฝังลึกในตัวบุคคล เกี่ยวกับขั้นตอนกระบวนการทำด้ายมัดย้อม
2. การสนทนากลุ่มย่อย เป็นการสัมภาษณ์ที่ไม่เป็นทางการ เพื่อเก็บข้อมูลองค์ความรู้ด้านกระบวนการทำด้ายมัดย้อม จากกลุ่มผู้ร่วมงานวิจัยกิจกรรมจัดการความรู้ จำนวน 12 คน

3. การสนทนาที่เป็นทางการโดยจัดเวทีค้นความรู้ เพื่อค้นหาภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อมตามขอบเขตประชากรที่กำหนดไว้ดังนี้

- 3.1 ประชาชนชาวบ้านที่มีภูมิปัญญาในการทำด้ายมัดย้อม จำนวน 2 คน
- 3.2 ผู้ร่วมงานวิจัยกิจกรรมจัดการความรู้ จำนวน 12 คน

ขั้นตอนที่ 3 การจัดการความรู้ให้เป็นระบบ

1. สัมภาษณ์แบบเจาะลึกและสนทนากลุ่มย่อยเพื่อตรวจสอบข้อมูลด้านปฐมภูมิและทุกิติภูมิที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลสามารถทำการจัดการความรู้ได้ดังนี้
 - 1.1 จัดเก็บความรู้กระบวนการทำด้ายมัดย้อม
 - 1.2 การทำอุปกรณ์สำหรับการทำด้ายมัดย้อม
 - 1.3 การทำลายของด้ายมัดย้อม
 - 1.4 การย้อมสีธรรมชาติ
2. จัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม โดยการลงมือปฏิบัติเพื่อตรวจสอบความรู้ตามข้อมูลที่ได้

ขั้นตอนที่ 4 การประมวลและกลั่นกรองความรู้

ผู้วิจัยจะดำเนินการตรวจสอบข้อมูลปฐมภูมิดังนี้

1. สัมภาษณ์แบบเจาะลึกรายบุคคล เพื่อตรวจสอบข้อมูลองค์ความรู้กระบวนการทำด้ายมัดย้อม
2. จัดสนทนากลุ่ม เพื่อกลั่นกรองความรู้ ตรวจสอบข้อมูลปฐมภูมิและข้อมูลทุกิติภูมิที่ได้จากเวทีค้นหาคำรู้ด้านกระบวนการทำด้ายมัดย้อม
3. การตรวจสอบเปรียบเทียบความรู้กระบวนการทำด้ายมัดย้อมที่เป็นมาตรฐาน จากแหล่งการทำด้ายมัดย้อมชุมชนอื่น ที่มีการนำมาจำหน่ายในชุมชนบ้านห้วยตองน้อย
4. จัดทำชุดความรู้การทำด้ายมัดย้อมโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน สำหรับนำไปจัดการเรียนรู้เพื่อเผยแพร่และสืบทอดภูมิปัญญา

ขั้นตอนที่ 5 การเข้าถึงความรู้

ผู้ที่สนใจจะศึกษาการทำด้ายมัดย้อมโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน บ้านห้วยตองน้อยสามารถเข้าถึงความรู้ได้ 2 วิธีโดย

1. การถ่ายทอดความรู้ที่ฝังลึกในตัวบุคคลมี 2 วิธี ดังนี้
 - 1.1 เรียนจากสมาชิกกลุ่มที่ร่วมกิจกรรมการวิจัยครั้งนี้

1.2 เปิดให้ความรู้ที่ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” บ้านห้วยตองน้อย ตำบลยางเปียง อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่

2. การถ่ายทอดความรู้ที่ชัดเจนสามารถเข้าถึงได้ 2 วิธี ดังนี้

2.1 จากชุดความรู้การทำด้ายมัดย้อมโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน

2.2 จากเครือข่ายอินเทอร์เน็ต

ขั้นตอนที่ 6 การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้

การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้การทำด้ายมัดย้อมโดยภูมิปัญญาชาวบ้านสามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้โดย

1. เปิดการเรียนการสอนที่ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” บ้านห้วยตองน้อย ตำบลยางเปียง อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่

2. แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่นที่มีการทำด้ายมัดย้อม

ขั้นตอนที่ 7 การเรียนรู้

1. ประโยชน์ที่ได้รับ

2. คุณค่าของงาน และความเชี่ยวชาญของการทำด้ายมัดย้อมของกลุ่มเป้าหมาย

3. รายได้

4. ความสำคัญของความยั่งยืน

5. แนวทางการอนุรักษ์พืชที่ใช้ในการย้อมสีธรรมชาติ

การตรวจสอบข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ เมื่อได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลเรียบร้อยแล้ว จึงนำข้อมูลที่ได้มา ตรวจสอบความถูกต้อง ครบถ้วน สมบูรณ์ โดยตรวจสอบการปรากฏการทำด้ายมัดย้อมในหมู่บ้านใกล้เคียง คือ บ้านห้วยตองหลวง เนื่องจากเป็นชุมชนที่ใกล้เคียงกันและมีการใช้ด้ายมัดย้อมที่เป็นลายดั้งเดิมเหมือนกัน และนำข้อมูลมาเรียบเรียงตามประเด็นหัวข้อการวิจัย

การเรียบเรียงข้อมูล

ในการเรียบเรียงข้อมูลผู้วิจัยจะทำการเรียบเรียงข้อมูลแบบพรรณนาตามขั้นตอนกระบวนการทำด้ายมัดย้อม โดยจัดเรียงแยกประเภทของข้อมูลตามขอบเขตกระบวนการจัดการความรู้ 7 ขั้นตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อมในชุมชนและการใช้ด้ายมัดย้อมของชาวบ้านในชุมชน
ขั้นตอนที่ 1 การบ่งชี้ความรู้ และ ขั้นตอนที่ 2 การสร้างและแสวงหาความรู้

ตอนที่ 2 วิธีการทำด้ายมัดย้อมโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน
ขั้นตอนที่ 3 การจัดการความรู้ให้เป็นระบบ
ขั้นตอนที่ 4 การประมวลและกลั่นกรองความรู้

ตอนที่ 3 ชุดการเรียนรู้การทำด้ายมัดย้อมของชุมชนโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน
ขั้นตอนที่ 5 การเข้าถึงความรู้
ขั้นตอนที่ 6 การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้
ขั้นตอนที่ 7 การเรียนรู้

จากนั้นประมวลความรู้ทุกประเภทเข้าด้วยกันเพื่อใช้ประกอบในการรวบรวมความรู้การทำด้ายมัดย้อมโดยภูมิปัญญาชาวบ้านบ้านห้วยตองน้อยตำบลยางเปียงอำเภออมก๋อยจังหวัดเชียงใหม่

ระยะเวลาในการดำเนินงานวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้ระยะเวลา 2 ปีตั้งแต่เดือนเมษายน 2561 ถึงมีนาคม 2563

บทที่ 4 ผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง การศึกษาการทำด้ายมัดย้อมโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน บ้านห้วยตองน้อย หมู่ที่ 6 ตำบลยางเปียง อำเภอมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ ได้แบ่งการนำเสนอออกเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อมในชุมชนและการใช้ด้ายมัดย้อมของชาวบ้านในชุมชน

ตอนที่ 2 วิธีการทำด้ายมัดย้อมโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน

ตอนที่ 3 ชุดการเรียนรู้การทำด้ายมัดย้อมของชุมชนโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน

ข้อมูลพื้นฐานบ้านห้วยตองน้อย

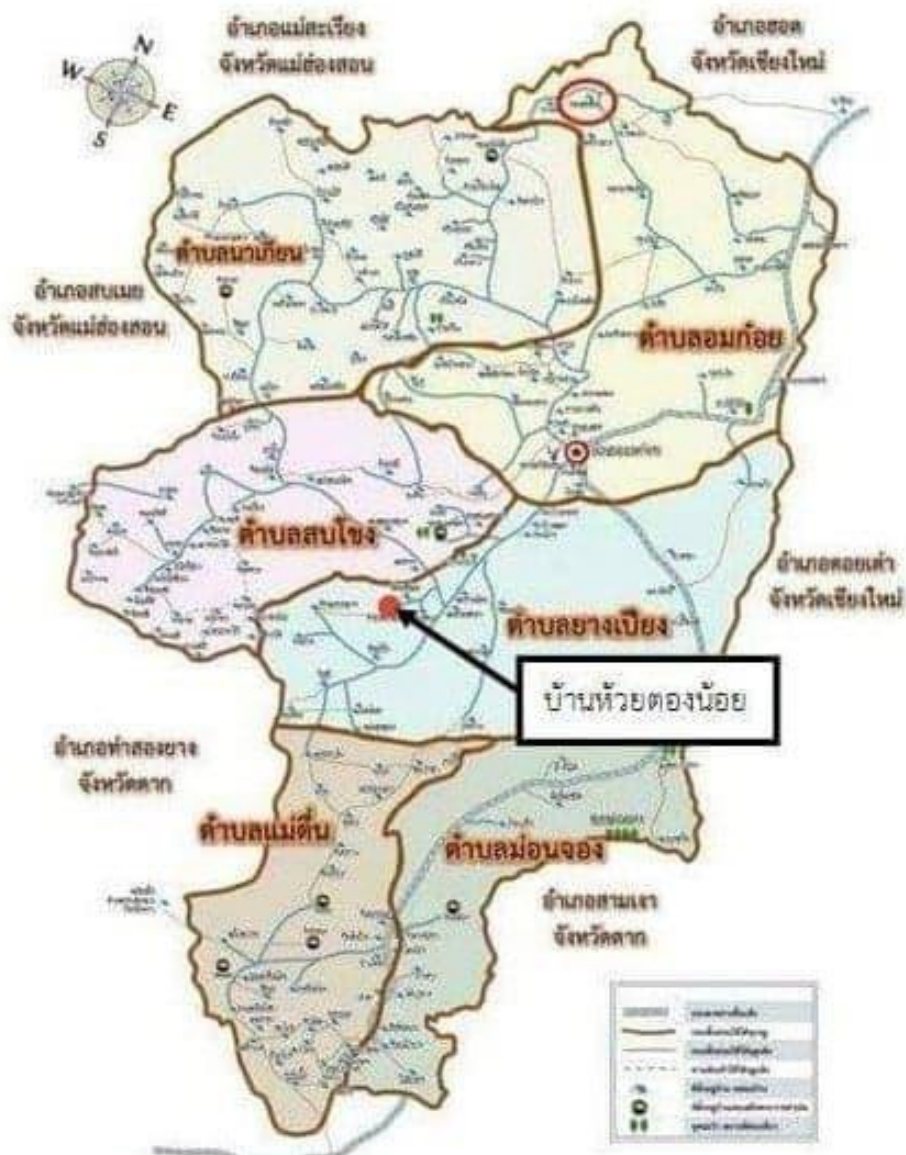
หมู่บ้านห้วยตองน้อยเป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก อาศัยอยู่มากกว่า 100 ปี ตั้งอยู่ หมู่ที่ 6 ตำบลยางเปียง อำเภอมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ โดยเป็นหย่อมบ้านบริวารของบ้านห้วยตองหลวง ซึ่งมี 2 หย่อมบ้าน คือ บ้านห้วยตองหลวง กับ บ้านห้วยตองน้อย อยู่ห่างจากอำเภอมก๋อยประมาณ 30 กิโลเมตร เดินทางเข้าหมู่บ้านจากทางด้านบ้านห้วยปูหลวง ใช้เวลา 2 ชั่วโมง 30 นาที ชาวบ้านเป็นชาวไทยภูเขาเผ่ากะเหรี่ยง (สะกอ) ใช้ภาษากะเหรี่ยงเป็นภาษาสื่อสารหลักในชีวิตประจำวัน ชาวบ้านส่วนมากมีอาชีพทำไร่ปลูกข้าว และทำนา เพื่อเลี้ยงชีพเป็นหลัก ส่วนอาชีพที่ให้มีรายได้ คือ การเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ หมู ไก่ วัว ควาย การปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อขายนอกฤดูกาล ได้แก่ พริก มะเขือเทศ กาแฟ เสาวรส และการรับจ้างงานภาคการเกษตรในชุมชนที่มีรายได้ไม่มากเพราะค่าจ้างรายวันในชุมชนต่ำ

บ้านห้วยตองน้อยตั้งอยู่ในพื้นที่ลาดชันสูงเป็นภูเขาสลับซับซ้อน สูงจากระดับน้ำทะเล 900 – 1,200 เมตร ลักษณะป่าเป็นแบบผสม ทางด้านล่างของหมู่บ้านลักษณะเป็นป่าเบญจพรรณ ส่วนทางด้านบนเหนือหมู่บ้านขึ้นไปจะมีลักษณะเป็นป่าดิบเขา เป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำลำธาร มีอากาศค่อนข้างเย็นตลอดปีและมีลมพัดแรง

มีนายเบอร์ว้า มิ่งลักษมี เป็นผู้นำทางธรรมชาติ และมีผู้นำที่ดำรงตำแหน่งทางราชการ คือ นายอานนท์ มิ่งลักษมี เป็นผู้ใหญ่บ้าน (อยู่บ้านห้วยตองน้อย) นายมั่งน้อย เงินสุขใจ เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน (อยู่บ้านห้วยตองน้อย) และนายเกษม เจริญอายุวัฒน์ เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน (อยู่บ้านห้วยตองหลวง)

อาณาเขตติดต่อ (ภาพที่ 2)

ทิศเหนือ	ติดกับ	บ้านห้วยปูน้อย
ทิศใต้	ติดกับ	บ้านห้วยโค้ง
ทิศตะวันออก	ติดกับ	บ้านห้วยปูหลวง
ทิศตะวันตก	ติดกับ	บ้านห้วยตองหลวง

ภาพที่ 2 แผนที่แสดงตำแหน่งบ้านห้วยตองน้อย

ที่มา: ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยอำเภออมก๋อย (ม.ป.ป.)

การคมนาคม

ระยะทางจากอำเภออมก๋อยถึงหมู่บ้านห้วยตองน้อย 30 กิโลเมตร ถนนลาดยาง 5 กิโลเมตร ถนนลูกรัง 15 กิโลเมตรและถนนดินดำ 10 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทาง 2 ชั่วโมง 30 นาที ช่วงเดือนตุลาคม ถึง เดือนพฤษภาคม สามารถเดินทางเข้าหมู่บ้านโดยรถยนต์ได้ตลอด ช่วงเดือนมิถุนายน ถึง เดือน พฤศจิกายน ไม่สามารถเดินทางเข้าหมู่บ้านได้ นอกจากในวันที่ไม่มีฝนตก หรือต้องเดินทางไปทางด้วย รถยนต์ 4x4 เท่านั้น (ภาพที่ 3)

ภาพที่ 3 สภาพของถนนเข้าหมู่บ้านห้วยตองน้อย

ประชากร

1. จำนวนหลังคาเรือน 45 หลังคาเรือน
2. จำนวนประชากรบ้านห้วยตองน้อย ทั้งหมด 220 คน แบ่งเป็น เพศชาย 117 คน และ เพศหญิง 103 คนช่วงอายุที่มีจำนวนประชากรจำนวนมาก คือ ช่วงอายุวัยทำงาน 26-45 ปี และช่วงอายุวัยเรียน 7-18 ปี (ตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 ช่วงอายุประชากร บ้านห้วยตองน้อย หมู่ที่ 6 ตำบลยางเปียง อำเภอมก๋อย จังหวัด เชียงใหม่ (ข้อมูลการสำรวจประชากรบ้านห้วยตองน้อย จากผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 6)

ช่วงอายุ	ชาย	หญิง	รวม	ร้อยละ
0 - 3 ปี	7	7	14	6.36
4 - 6 ปี	10	5	15	6.82
7 - 12 ปี	17	18	35	15.91
13 - 18 ปี	10	13	23	10.45
19 - 25 ปี	17	13	30	13.64
26 - 45 ปี	39	26	65	29.55
46 - 59 ปี	10	8	18	8.18
60 ปีขึ้นไป	7	13	20	9.09
รวม	117	103	220	100

สภาพเศรษฐกิจและความเป็นอยู่

ชุมชนบ้านห้วยตองน้อย ชาวบ้านส่วนมากมีอาชีพทำไร่ปลูกข้าว และทำนา เพื่อเลี้ยงชีพเป็นหลัก ส่วนอาชีพที่ทำให้มีรายได้ คือ การเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ หมู ไก่ วัว ควาย การปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อขายนอกฤดูกาล ได้แก่ พริก มะเขือเทศ กาแฟ เสาวรส และการรับจ้างงานภาคการเกษตรในชุมชนที่มีรายได้ไม่มากเพราะค่าจ้างรายวันในชุมชนต่ำ ส่วนมากฐานะทางการเงินของชุมชนไม่ดีนักเนื่องจากไม่มีรายได้ที่แน่นอน และราคาสินค้าทางการเกษตรที่ปลูกก็ขึ้นอยู่กับกลไกของตลาดอีกด้วย

นอกจากการเลี้ยงสัตว์และการปลูกพืชเพื่อการค้าแล้ว รายได้เสริมของชาวบ้านที่สามารถทำได้ คือ กลุ่มสตรีในหมู่บ้านจะทอผ้าทุกหลังคาเรือนเพื่อขายให้กับบุคคลภายนอกที่เข้ามาในชุมชนเป็นครั้งคราว และการหาของป่าออกจำหน่ายให้กับชุมชนคนในชุมชนและชุมชนข้างเคียง ด้านความเป็นอยู่ในการดำรงชีวิตทางวัฒนธรรมชุมชนยังมีวิถีชีวิตดั้งเดิมผสมผสานกับการรับเอาวัฒนธรรมจากภายนอกที่เป็นไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ที่เป็นอยู่ทั่วทุกภูมิภาคในขณะนี้ ชุมชนบ้านห้วยตองน้อยมีวัฒนธรรมการแต่งกายด้วยชุดชนเผ่าชาติพันธุ์ของตนเองที่สามารถมองเห็นได้ชัดเจนอยู่บ้าง เสื้อผ้าที่ใส่เป็นผลผลิตจากภูมิปัญญาการทอผ้ากะเหรี่ยง (ภาพที่ 4-7 และ 8)

ศาสนาและวัฒนธรรม

ชาวบ้านนับถือศาสนาพุทธ – ฝั่ ทั้งหมด ยังรักษาประเพณีของชนเผ่า และสืบทอดประเพณีต่าง ๆ ไว้ เช่น ประเพณีแต่งงาน เลี้ยงผีไร่ เรียกขวัญมัดมือ เลี้ยงผีเจ้าที่ต่าง ๆ

ภาพที่ 4 การเดินฝ้ายทอผ้า

ภาพที่ 5 การทอผ้า

ภาพที่ 6 การตีมีด

ภาพที่ 7 การจักสาน

ด้านการดำรงทางวัฒนธรรม ชุมชนยังคงรักษาและวิถีชีวิตดั้งเดิม ผสมผสานกับการรับเอาวัฒนธรรมจากภายนอกที่เป็นไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ที่เป็นอยู่จากทั่วทุกภูมิภาคในขณะนี้ ชุมชนยังมีภูมิปัญญาด้านการตีมีด และจักสานเครื่องใช้ไม้สอยด้วยตัวเอง (ภาพที่ 6 และ 7) ยิ่งไปกว่านั้นที่

สำคัญคือ ชุมชนบ้านห้วยตองน้อยยังมีวัฒนธรรมการแต่งกายด้วยชุดชนเผ่าชาติพันธุ์ของตนเองที่สามารถมองเห็นได้ชัดเจนอยู่ เสื้อผ้าที่ใส่เป็นผลผลิตจากภูมิปัญญาการทอผ้ากะเหรี่ยง(ปกากะญอ) ชาวบ้านนิยมใส่เสื้อผ้าฝ้ายทอมือมาแต่สมัยโบราณโดยการทอแบบกี่เอว เดิมชุมชนจะปลูกฝ้ายเอง และนำฝ้ายมาปั่นเป็นเส้นด้ายแล้วย้อมด้วยสีธรรมชาติ และสร้างลวดลายด้วยการทอ ปักด้วยลูกเต๋อย แต่ในปัจจุบันรูปแบบการทอผ้าได้เปลี่ยนไปมีการทอผ้าด้วยไหมประดิษฐ์จากโรงงานเพิ่มขึ้น ผู้หญิงจะเป็นผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาการผลิตผ้าทอ แก่ลูกหลานตั้งแต่อายุ 12-15 ปี โดยเริ่มจากแบบง่าย ๆ ฝึกฝนจนมีความชำนาญ และสามารถออกแบบลวดลายได้ด้วยตัวเอง จะสร้างสรรค์ลวดลายสีสันทองผ้าทอ ตามสีสันท้องธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมใกล้ตัว สร้างเป็นลวดลายสวยงามมีลักษณะเฉพาะ และมีการย้อมด้ายให้มีลวดลายสวยงามก่อนนำมาทอ(ด้ายมัดย้อมหรือมัดหมี่)อีกด้วย ซึ่งด้ายมัดย้อมนี้มีกรรมวิธีในการทำให้ด้ายเกิดลวดลายโดยการมัดฝ้ายสีขาวให้เป็นลวดลายตามที่ต้องการ แล้วนำไปย้อมด้วยสีต่าง ๆ จากธรรมชาติก่อนนำมาทอ ผ้าทอกะเหรี่ยงจึงเป็นงานฝีมือที่มีมาแต่โบราณซึ่งแสดงถึงศิลปะภูมิปัญญาของชุมชนกะเหรี่ยงที่สวยงามและมีคุณค่า

ภาพที่ 8 การแต่งกายในชีวิตประจำวันของชาวบ้านในชุมชนบ้านห้วยตองน้อย

ตอนที่ 1 ภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อมในชุมชนและการใช้ด้ายมัดย้อม ของชาวบ้านในชุมชน

ขั้นตอนที่ 1 การบ่งชี้ความรู้

ขั้นตอนที่ 2 การสร้างและแสวงหาความรู้

จากการที่ผู้วิจัยได้ทำงานในพื้นที่บ้านห้วยตองน้อยมาเป็นเวลานาน ได้สังเกตุดำรงชีวิตของชาวบ้านในชุมชน ผู้วิจัยมักจะได้เห็นคนจากชุมชนอื่นมักจะนำด้ายมัดย้อมมาขายเสมอ ๆ ทุกครั้งที่มีการเทศกาล งานการแต่งงาน งานศพ ในชุมชน ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจกับสิ่งที่พบเห็นจึงหาแนวทางในการสำรวจภูมิปัญญาในชุมชนโดยสำรวจข้อมูลการใช้ด้ายมัดย้อมของชุมชนโดยสำรวจจากชาวบ้านที่เป็นหญิงมีอายุระหว่าง 15 ปี ถึง 59 ปี จำนวน 60 คน แล้วจึงสำรวจว่ามีภูมิปัญญาใดที่เกี่ยวข้องกับการทำด้ายมัดย้อม

จากการสำรวจข้อมูลการใช้ด้ายมัดย้อมในการทอผ้าชิ้นของชุมชน ทำให้ทราบว่าในชุมชนมีการใช้ด้ายมัดย้อมทุกครัวเรือน ผู้วิจัยจึงชักชวนผู้ใช้ด้ายมัดย้อมมาร่วมศึกษาด้วยการสร้างแรงจูงใจให้ผู้เรียนเกิดการอยากเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยการชักชวนกลุ่มผู้ใช้ด้ายมัดย้อมไปร่วมสนทนากับปราชญ์ภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อมโดยทางอ้อม คือ ในช่วงเย็นของทุกวันผู้วิจัยจะชักชวนกลุ่มเป้าหมายให้เป็นเพื่อนไปเยี่ยมบ้านปราชญ์ภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อมครั้งละ 4 - 5 คน โดยหัวข้อการสนทนาต่าง ๆ ในแต่ละครั้งนอกจากเรื่องทั่ว ๆ ไปในชีวิตประจำวันแล้วผู้วิจัยจะเป็นผู้สร้างสถานการณ์ให้เกิดการสนทนาในเรื่องที่เกี่ยวกับด้ายมัดย้อมด้วยเพื่อให้กลุ่มเป้าหมายเกิดความสนใจในการทำด้ายมัดย้อม

ผลการสำรวจ สัมภาษณ์ สอบถาม ภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อมในชุมชนและการใช้ด้ายมัดย้อมของชาวบ้านที่พบในชุมชนบ้านห้วยตองน้อย หมู่ที่ 6 ตำบลยางเปียง อำเภอมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ พบภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อม จำนวน 4 ปราชญ์ภูมิปัญญาและการใช้ด้ายมัดย้อมของชาวบ้านในชุมชนบ้านห้วยตองน้อย จำนวน 60 คน

การใช้ด้ายมัดย้อมสำหรับชุมชนบ้านห้วยตองน้อย ตำบลยางเปียง อำเภอมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ มีการใช้ในทุครัวเรือน ดังนี้

1. ชาวบ้าน (จากจำนวน 60 คน ที่จัดเก็บข้อมูล) จะใช้ด้ายมัดย้อมจากด้ายโทเรหรือไหมประดิษฐ์จากโรงงาน และย้อมสีจากสีเคมีทอผ้าชิ้นสำหรับสวมใส่ในชีวิตประจำวัน เพราะให้สีสดใสและมีความทนทานกว่าด้ายมัดย้อมที่ได้จากฝ้าย การย้อมฝ้ายด้วยสีธรรมชาติจะมีราคาแพงกว่ารวมทั้งฝ้ายจากธรรมชาติที่ใช้มัดย้อมด้วยนั้นหายากและมีราคาแพง ชาวบ้านจึงนิยมใช้ทอเป็นผ้าห่มและผ้าชิ้นสำหรับนำมาใช้ในพิธีเท่านั้น เช่น งานแต่งงานสำหรับเจ้าสาว งานทำบุญต่าง ๆ หรือทอไว้ให้กับลูกหลานและบุคคลที่ตนรักและเคารพ

2. ผ้าจีน 1 ผืน ใช้ด้ายมัดย้อมแบบแถบใหญ่ 3 แถบ ใช้แบบแถบเล็กอย่างน้อย 8 แถบ เรียกว่า 1 ชุด สำหรับการทอผ้าจีน 1 ผืน คิดเป็นราคาด้ายมัดย้อมต่อผ้าจีน 1 ผืน ใช้ด้ายมัดย้อม 60 บาท (ราคาด้ายโทเรหรือไหมประดิษฐ์ ภาษากะเหรี่ยงเรียกว่า ลีเล่คี) หรืออาจใช้แถบเล็กมากกว่านี้ก็ได้ แต่ผู้ใช้ทอผ้าจีนจะชอบแต่จะต้องเสียเงินเพิ่มอีก แถบละ 3 บาท ส่วนราคาของฝ้ายที่ทำจากฝ้ายที่ปลูกราคาก็จะขยับขึ้นมาอีกหนึ่งเท่าตัว

3. ในแต่ละปีชาวบ้านจะทอผ้าจีนสำหรับสวมใส่ในชีวิตประจำวันจากด้ายโทเรหรือไหมประดิษฐ์ ครอบครัพละ 3 – 5 ผืนจะต้องใช้ด้ายมัดย้อมในราคา 180 – 300 บาท และฝ้ายมัดย้อมจากสิริธรรมชาติ ครอบครัพละ 1 – 3 ผืนจะต้องใช้ด้ายมัดย้อมในราคา 120 – 360 บาท และชาวบ้านที่มีช่วงอายุ 30 ปีขึ้นไป จะมีความสนใจการใช้ฝ้ายมัดย้อมจากสิริธรรมชาติมากกว่าชาวบ้านที่มีอายุต่ำกว่า 30 ปี ชาวบ้านกว่า 90 เปอร์เซ็นต์ คิดว่าการซื้อด้ายมัดย้อมมาใช้สะดวกสบายมากกว่าการทำเองซึ่งเป็นเรื่องยุ่งยาก แต่ก็มีชาวบ้านอีก ร้อยละ 10 (นับจากประชากรผู้หญิง ช่วงอายุ 15 – 59 ปี จำนวน 60 คน ที่สำรวจในชุมชนบ้านห้วยตองน้อย) ที่ยังสนใจการทำด้ายมัดย้อมและการย้อมด้วยสิริธรรมชาติ ส่วนชาวบ้านที่จะทอผ้าหม่หรือผ้าจีนจากฝ้ายธรรมชาติก็ขึ้นอยู่กับโอกาสการใช้และความสามารถในการทำหรือการซื้อฝ้ายธรรมชาติได้ ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ข้อมูลการการใช้ด้ายมัดย้อมจากแบบสำรวจในการทอผ้าจีนของชาวบ้านบ้านห้วยตองน้อย ต่อปี

ลำดับที่	บ้านเลขที่	ชื่อ - สกุล	อายุ	จำนวนด้ายมัดย้อมที่ใช้ต่อปี (ผืน)		คิดเป็นมูลค่าโดยประมาณต่อปี (บาท)
				ด้ายโทเร/ไหมประดิษฐ์	ฝ้ายจากชุมชน	
1	30	นางกิด้วย นทีสุขสันต์	55	5	3	660
2	30/1	นางปู้สุ มหาศาลนที	35	3	3	540
3	30/1	นางสาวมัลลิกา มหาศาลนที	17	4	1	360
4	30/2	นางมีมี นทีสุขสันต์	45	3	2	420
5	35	นางสาวติศา อภิไพรวัลย์	21	4	1	360
6	35	นางสอแฮ อภิไพรวัลย์	47	3	3	540
7	38/1	นางสาวปลีกา มิ่งลักษณ์	43	5	3	660
8	42	นางสาววาโพ เนาะดี	54	3	1	300
9	44	นางคือจา มิ่งลักษณ์	31	5	3	660
10	51	นางสาวทิตยา มิ่งลักษณ์	33	5	2	540

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ลำดับที่	บ้าน เลขที่	ชื่อ - สกุล	อายุ	จำนวนด้ายมัดย้อมที่ ใช้ต่อปี (ผืน)		คิดเป็น มูลค่าโดย ประมาณ ต่อปี (บาท)
				ด้ายโทะเร/ ไหม ประดิษฐ์	ฝ้ายจาก ชุมชน	
11	63	นางสาวอิดา อโรชาเกษมศรี	46	3	1	300
12	66	นางสาวบุษอ อโรชาเกษมศรี	42	3	1	300
13	66/1	นางศรีลาย อโรชาเกษมศรี	44	4	3	600
14	66/1	นางสาวพรธิรา อโรชาเกษมศรี	21	3	1	300
15	67	นางสาวลิโพ มิ่งลักขมี	35	5	3	660
16	71/1	นางสาวปัทมา วารีพิสุทธิ์	19	5	1	420
17	77	นางสาวเบือที อโรชาเกษมศรี	47	5	3	660
18	77	นางสาวมยุรา อโรชาเกษมศรี	27	5	2	540
19	77/1	นางชุตติ อโรชาเกษมศรี	45	3	3	540
20	77/1	นางสาวแป๊ะดา อโรชาเกษมศรี	21	3	1	300
21	80	นางสาวอิพอ อโรชาเกษมศรี	47	4	3	600
22	83	นางมีเจะ ชาญพนากุล	56	3	3	540
23	83	นางสาวภาตี ชาญพนากุล	28	5	1	420
24	83/1	นางมือจา สิริดวงกมล	45	4	2	480
25	83/1	นางสาวพรนภา สิริดวงกมล	19	3	-	180
25	83/1	นางสาวสุดาพร สิริดวงกมล	21	3	-	180
27	83/1	นางสาวมาติกา สิริดวงกมล	17	5	1	420
28	95	นางสาวนิพอ อโรชาเกษมศรี	43	5	3	660
29	97	นางซีลา อภิไพรวลัย	57	3	3	540
30	97	นางสาวพรภัทร อภิไพรวลัย	22	3	1	300
31	97	นางสาวรัชส์สุดา อภิไพรวลัย	24	3	2	420
32	100	นางแปะเค เนาะดี	44	5	3	660
33	103	นางสาวทุโพปะ อโรชาเกษมศรี	47	3	2	420
34	103	นางสาวปรียานุชอโรชาเกษมศรี	17	5	1	420
35	111	นางสาวตี๊ว พิไลนพ	43	3	3	540
36	111	นางสาวสิริยุพา อโรชาเกษมศรี	21	4	1	360
37	113	นางแปะมี วารีพิสุทธิ์	53	3	3	540

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ลำดับที่	บ้าน เลขที่	ชื่อ - สกุล	อายุ	จำนวนด้ายมด्योंมที่ ใช้ต่อปี (ฝืน)		คิดเป็น มูลค่าโดย ประมาณ ต่อปี (บาท)
				ด้ายโทะเร/ ไหม ประดิษฐ์	ฝ้ายจาก ชุมชน	
38	113	นางสาวนิภา วาริพิสุทธิ์	17	5	1	420
39	113	นางสาวสุวรรณา วาริพิสุทธิ์	16	5	-	300
40	113/1	นางสาวอาทิตยา จำนงจามิกร	18	3	1	300
41	113/1	นางปิโย แจงมา	51	3	3	540
42	117	นางสาวสุภัทรา อภิไพบรวัลย์	21	5	-	300
43	117	นางสาวมีโพ ชาญพนากุล	43	5	3	660
44	122	นางหน่อแะ ฐิตถาวร	52	3	3	540
45	122	นางสาวสายใจ ฐิตถาวร	26	5	2	540
46	122	นางสาวอนุธิดา ฐิตถาวร	16	5	1	420
47	123	นางสาวพะพอ อภิไพบรวัลย์	48	3	3	540
48	123	นางสาวเพชรพร อภิไพบรวัลย์	18	4	1	360
49	128	นางสาวโปโพ อโรชาเกษมศรี	32	5	3	660
50	136	นางสาวลัดดา อภิไพบรวัลย์	31	5	3	660
51	140	นางสาวอารี บวยพอ	28	3	2	420
52	153	นางสาวสุสิพร อโรชาเกษมศรี	25	5	2	540
53	158	นางสาวแคแะ มิ่งลักษณ์	49	3	3	540
54	158	นางสาววันเพ็ญ จำปาผดุง	19	4	1	360
55	159	นางสาวดิพะ จำนงจามิกร	28	3	2	420
56	172	นางสาวพวงเพชร ปรารงค์ทวี	23	3	1	300
57	173	นางสาวพอกา อโรชาเกษมศรี	23	5	1	420
58	175	นางสาวติสุ จำนงจามิกร	25	3	1	300
59	180	นางมีลู เนาะดี	47	3	2	420
60	181	นางชูโพ เนาะดี	56	5	3	660
เฉลี่ย				3.93	1.92	466

จากตารางที่ 2 ชาวบ้าน บ้านห้วยตองน้อยใช้ด้ายมัดย้อม เฉลี่ยต่อคน ดังนี้

1. ด้ายมัดย้อมจากด้ายโทเร/ไหมประดิษฐ์ 3.93 ผืน/ปี
2. ด้ายมัดย้อมจากฝ้ายที่ปลูกเอง 1.93 ผืน/ปี
3. คิดเป็นมูลค่าต่อปี 466 บาท

ด้วยภูมิปัญญาและความเชื่อต่าง ๆ ในวิถีการดำรง ทำให้ชุมชนบ้านห้วยตองน้อยยังมีการใช้ด้ายมัดย้อมในการทอผ้า ซึ่งมีการใช้ด้ายมัดย้อมในทุกครัวเรือนของการทอผ้าขึ้น และมีปราชญ์ภูมิปัญญาที่มีความเกี่ยวข้องกับการทำด้านมัดย้อมในชุมชนมีดังนี้

1. ปราชญ์ภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อม
2. ปราชญ์การย้อมสีธรรมชาติ
3. ปราชญ์การทำเครื่องมือเกี่ยวกับงานผ้าทอ

ปราชญ์ที่เกี่ยวข้องกับการทำด้ายมัดย้อม

1. ปราชญ์ภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อม
 - 1.1 นางเปยดี อภิไพบรวัลย์ (ภาพที่ 9) อายุ 83 ปี มีประสบการณ์การทำด้ายมัดย้อม 40 ปี
 - 1.2 นางโทะติ อภิไพบรวัลย์ (ภาพที่ 10) อายุ 88 ปี มีประสบการณ์การทำด้ายมัดย้อมมากกว่า 40 ปี

ภาพที่ 9 นางเปยดี อภิไพบรวัลย์

ภาพที่ 10 นางโทะติ อภิไพบรวัลย์

2. ปราชญ์การย้อมสีธรรมชาติ

นางแจลอย มิ่งลักขมี (ภาพที่ 11) อายุ 66 ปี มีประสบการณ์การย้อมสีธรรมชาติมากกว่า 40 ปี

3. ปราชญ์การทำเครื่องมือเกี่ยวกับงานผ้าทอ

นายเงิน อภิไพรวัลย์ (ภาพที่ 12) อายุ 68 ปี มีประสบการณ์การทำเครื่องมือเกี่ยวกับงานผ้าทอ 35 ปี

ภาพที่ 11 นางแจลอย มิ่งลักขมี

ภาพที่ 12 นายเงิน อภิไพรวัลย์

รูปแบบการทอผ้าโดยใช้ด้ายมัดย้อมในการทอผ้าชิ้นของชุมชนบ้านห้วยตองน้อย

ผ้าชิ้น 1 ผืน ใช้ด้ายมัดย้อมแบบแถบใหญ่ 3 แถบ ใช้แบบแถบเล็กอย่างน้อย 8 แถบ เรียกว่า 1 ชุด สำหรับการทอผ้าชิ้น 1 ผืน หรืออาจใช้แถบเล็กมากกว่านี้ก็ได้แล้วแต่ผู้ใช้ทอผ้าชิ้นจะชอบ รูปแบบการทอผ้าชิ้นของบ้านห้วยตองน้อยมีอยู่ 3 รูปแบบ และมีลักษณะการทอที่แตกต่างกัน คือ

1. นิกจ่อ (ภาพที่ 13) เป็นผ้าชิ้นที่ทอเป็น 2 ท่อนมาต่อกัน ลักษณะการทอจะทอแบบเรียบ ไม่ยกหรือจกลายใดใดทั้งสิ้น จะใช้ลายของด้ายมัดย้อมเป็นลวดลายในผ้าทอ โดยการนำด้ายมัดย้อมมาทอแซมในส่วนของด้ายยืนของผ้าชิ้น จะเดินฝ้ายเพื่อทอครั้งเดียวแล้วตัดครั้ง นำมาเย็บต่อกัน (ดั้งเดิมจะใช้ด้ายมัดย้อมในผ้าชิ้นแบบนี้เท่านั้น)

2. นิกดออยู่ (ภาพที่ 14 ซ้าย) คำว่าอยู่ แปลว่า ยกลาย เป็นผ้าชิ้นที่ทอเป็น 2 ท่อนมาทอเหมือนนิกจ่อ แต่มีการยกลายในช่วงตรงกลางของตัวผ้าชิ้นเป็นแถบเล็ก ๆ ซึ่งจะมีการยกไม่มากนักใน

สมัยก่อนจะไม่ใช้ด้ายมัดย้อมในผ้าชิ้นนิกดออยู่ แต่ปัจจุบันมีการใส่ด้ายมัดย้อมและสวดลายเพิ่มเข้ามาเพื่อความสวยงามตามยุคสมัย

3. นิกดอโบ (ภาพที่ 14 ขวา) โบ แปลว่า ตัวหรือเต็มตัว ผ้าชิ้นนิกดอโบ จะทอเป็น 3 ท่อน นำมาต่อกัน โดยท่อนตรงกลางของตัวชิ้นจะทอแยกต่างหาก และยกหรือจกปลายทั้งหมดในส่วนนี้ เต็มตัว ผ้าชิ้นแต่ละผืนก็จะมีลายแตกต่างกันไปแล้วแต่ความชอบและทักษะความสามารถในการยกหรือจกปลายของแต่ละคน ในสมัยโบราณผ้าชิ้นนิกดอโบนี้จะไม่ใส่ด้ายมัดย้อมเช่นเดียวกับนิกดออยู่ แต่ปัจจุบันมีการพัฒนามาใช้ด้ายมัดย้อมในผ้าชิ้นลักษณะนี้เช่นกัน

การใช้ผ้าชิ้นในสมัยก่อนก็ใช้ในวาระที่แตกต่างกันตามแบบของผ้าชิ้นด้วย คือ

1. นิกจ่อ จะใช้ในงานแต่งงานเป็นชุดครองเรือนชุดแรกของเจ้าสาวเพื่อความเป็นสิริมงคล งานบุญ และทอไว้ให้บุคคลที่รักและเคารพ

2. นิกดออยู่ จะใช้สำหรับเป็นชุดในงานแต่งงานของเจ้าสาวก็ได้ และใช้ในผู้ที่แต่งงานใหม่ ๆ ยังไม่มีลูก โดยมีเคล็ดถือว่าผู้ที่สวมใส่จะได้คลอดลูกง่าย ๆ เพราะมีการยกปลายหรือจกปลายน้อยเล็ก เป็นแถบเล็ก ๆ เวลาปวดท้องคลอดก็จะไม่ปวดมาก

3. นิกดอโบ จะใช้สวมใส่โดยทั่วไปในชีวิตประจำวัน ดังนั้นใครจะโชว์ฝีมือการยกปลายหรือจกปลายการจะสามารถทำลายได้แบบเต็มความสามารถ

ผ้าชิ้นในแต่ละแบบสามารถสวมใส่ได้ทุกวันในชีวิตประจำวัน แต่ว่าการสวมใส่ในแต่ละวาระดังที่กล่าวมานั้นจะใช้เฉพาะในงานนั้น ๆ

ภาพที่ 13 นิกจ่อ

ภาพที่ 14 นิกดอโบ (ซ้าย) และนิกดออยู่ (ขวา)

ลายด้ายมัดย้อมในชุมชนบ้านห้วยตองน้อย

1. ลายมัดย้อมแถบใหญ่ (นิกคิกโมะเกลอะ)

1.1 ลายนิกคิกจ่อ พันด้าย 23 เส้น (ภาพที่ 15) เป็นลายที่มีมาแต่โบราณ ใช้สำหรับชิ้นที่เรียกว่านิกจ่อ เป็นลักษณะทอเรียบทั้งผืนไม่ขัดลายหรือยกลาย อาศัยแต่ลายมัดย้อมของด้ายเป็นลายของผ้าชิ้น ลักษณะของลายเป็นรูปแบบการเลียนแบบการไหลของน้ำในธรรมชาติ จะเรียกว่าลายน้ำไหลก็ได้ ในสมัยโบราณจะใช้ด้ายมัดย้อมสำหรับผ้าชิ้นที่ทอในแบบนี้เท่านั้น ผ้าชิ้นแบบนี้เรียกว่า “นิกจ่อ”

ภาพที่ 15 ลายนิกคิกจ่อ

1.2 ลายโคะคิโบ พันด้าย 13 เส้น (ภาพที่ 16) เป็นลายที่ภูมิปัญญาการมัดย้อมคิดเพิ่มในเวลาต่อมา โคะคิโบให้ความหมายว่า ขา 2 ข้าง คือลักษณะการมัดลายเป็นลายเหมือนกันเป็นคู่สองซึ่งมีลักษณะเหมือนขา 2 ข้างนั่นเอง

ภาพที่ 16 ลายโคะคีโบ

1.3 ลายแมะเดอ พันด้าย 13 เส้น (ภาพที่ 17) ลายนี้ก็เป็นกรรมดที่ภูมิปัญญากรรมด
 ย้อมคิดเพิ่มในเวลาต่อมาพร้อม ๆ กับลายโคะคีโบ แมะ แปลว่าตา แมะเดอ หมายถึง กรอบตาหรือ
 แวนตา ลายแมะเดอนี้จะมีลักษณะเหมือนลูกตาแล้วมีกรอบกั้นลูกตาอีกชั้น

ภาพที่ 17 ลายแมะเดอ

2. ลายมัดย้อมแถบเล็ก (นิกคิกโป)

2.1 แบบ 3 เส้น (ภาพที่ 18)

2.2 แบบ 2 เส้น (ภาพที่ 19)

ลายมัดย้อมแถบเล็กทั้ง 2 แบบนี้ ใช้แซมคั่นระหว่าง แถบลายยกดอกในการทอผ้าซิ่น หรือคั่นระหว่างแถบลายมัดย้อมแถบใหญ่ เพื่อสร้างความสวยงามของผ้าซิ่น

ภาพที่ 18 ลายมัดย้อมแถบเล็ก (นิกคิกโป) แบบ 3 เส้น (ลูกศรชี้)

ภาพที่ 19 ลายมัดย้อมแถบเล็ก (นิกคิกโป) แบบ 2 เส้น (ลูกศรชี้)

ตอนที่ 2 วิธีการทำด้ายมัดย้อมโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน บ้านห้วยตองน้อย อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่

ขั้นตอนที่ 3 การจัดการความรู้ให้เป็นระบบ

ขั้นตอนที่ 4 การประมวลและกลั่นกรองความรู้

วิธีการทำด้ายมัดย้อมโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน บ้านห้วยตองน้อย หมู่ที่ 6 ตำบลยางเปียง อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ มีการเตรียมอุปกรณ์และขั้นตอนการทำดังนี้

1. เครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้ในการทำด้ายมัดย้อม
2. ขั้นตอนวิธีการทำด้ายมัดย้อม
3. วิธีการย้อมสีด้ายมัดย้อม
 - 3.1 การย้อมสีด้ายจากสีธรรมชาติ

3.2 การย้อมสีด้ายจากสีเคมี

1. เครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้ในการทำด้ายมัดย้อม

- 1.1 ไม้พันด้าย (ลือควา) (ภาพที่ 20)
- 1.2 เครื่องกรอด้าย (จอกเวเด) (ภาพที่ 21)
- 1.3 ฝ้าย (ลือแบร) ด้ายโทเร (ภาพที่ 22) หรือไหมประดิษฐ์ (ลือเลคี) (ภาพที่ 22)
- 1.4 วัสดุที่ป้องกันการติดสี (เนาะต้ออี, เชือกฟาง) ปัจจุบันนิยมใช้เชือกฟางเป็นหลัก เนื่องจากสะดวกและหาได้ง่าย (ภาพที่ 24, 25, 26, 27)
- 1.5 สีธรรมชาติ (เปลือกไม้) (ภาพที่ 28), สีเคมี (ภาพที่ 30 และ 31)
- 1.6 อุปกรณ์สำหรับต้ม หรือหม้อต้ม (ภาพที่ 29)

ภาพที่ 20 ไม้พันด้าย (ลือควา)

ภาพที่ 21 เครื่องกรอด้าย (จอกเวเด)

ภาพที่ 22 ฝ้าย (ลือแบร)

ภาพที่ 23 ด้ายโทเรหรือไหมประดิษฐ์ (ลือเลคี)

ภาพที่ 24 หน้ําเนาะต้ออ

ภาพที่ 25 เชือกฟาง

ภาพที่ 26 การมัดด้ายด้วยในหน้ําเนาะต้ออ

ภาพที่ 27 การมัดด้ายด้วยเชือกฟาง

ภาพที่ 28 เปลือกไม้

ภาพที่ 29 อุปกรณ์สำหรับต้มย้อมสี

ภาพที่ 30 สีเค็มสำหรับย้อมย้อมผ้า

ภาพที่ 31 สีเค็มสำหรับย้อมไหมประดิษฐ์

2. ขั้นตอนวิธีการทำด้ายมัดย้อม

1. พันด้ายให้เป็นก้อนเพื่อให้ง่ายต่อการใช้พันด้าย (ภาพที่ 32) ด้วยเครื่องกรอด้ายพื้นเมือง เรียกว่าจอกเวเด

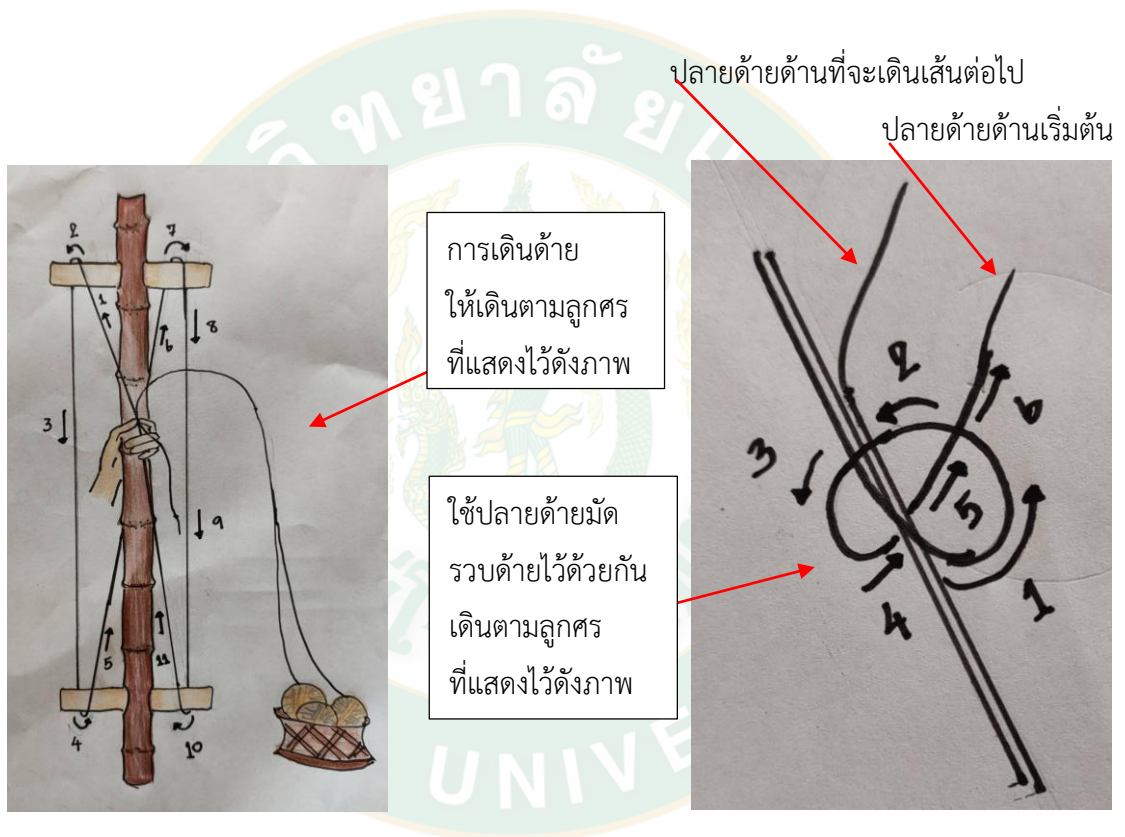

ภาพที่ 32 พันด้ายให้เป็นก้อน

2. พันด้ายบนไม้พันด้าย (สิควา) ที่ใช้สำหรับการทำด้ายมัดย้อม ตามจำนวนรอบสำหรับการมัดย้อมในแต่ละลายผ้า การเดินด้ายที่ไม้พันด้ายให้ใช้ด้ายเดินสองเส้นประกบคู่กันและให้เดินด้ายสองรอบรวมกับแล้วจึงมัดรวบไว้ด้วยกันนับเป็น 1 เส้น (ภาพที่ 33) โดยก่อนเดินด้ายด้ายให้เหลือปลายด้ายไว้ประมาณ 1 ฟุต สำหรับมัดรวบด้ายแต่ละเส้นไว้ด้วยกัน แล้วจึงเดินด้ายเส้นต่อไปจนเดินด้าย

ครบตามจำนวนเส้นของแต่ละสายเรียกว่า 1 แถบ แล้วให้เว้นระยะห่างประมาณ 2 เซนติเมตร แล้วจึงเริ่มเดินด้ายแถบต่อไป (การเดินด้ายดังภาพที่ 34)

- 2.1 สายนิกคิกจ่อ ให้เดินด้าย 23 เส้น เท่ากับ 1 แถบ
- 2.2 สายโคะคิโย ให้เดินด้าย 13 เส้น เท่ากับ 1 แถบ
- 2.3 สายมะเดอ ให้เดินด้าย 13 เส้น เท่ากับ 1 แถบ
- 2.4 สายนิกคิกโพแบบ 3 เส้น ให้เดินด้าย 3 เส้น เท่ากับ 1 แถบ
- 2.5 สายนิกคิกโพแบบ 2 เส้น ให้เดินด้าย 2 เส้น เท่ากับ 1 แถบ

ภาพที่ 33 แสดงวิธีการเดินเส้นด้ายเวลาพันด้าย

ภาพที่ 34 การปั่นด้าย

3. นำด้ายมาแบ่งเพื่อมัดลายโดยการมีแบ่งด้ายในแต่ละลายแตกต่างกัน (ภาพที่ 35) ให้แบ่งด้ายตามลายที่แสดงในตารางการแบ่งด้าย (ตารางที่ 3) เมื่อแบ่งด้ายเสร็จให้นำด้ายมามัดด้วยวัสดุป้องกันการติดสีตามลาย (ภาพที่ 36-37) ในตารางนี้ แล้วจึงนำไปย้อมตามวิธีการย่อต่อไปนี้

ภาพที่ 35 การแบ่งด้าย

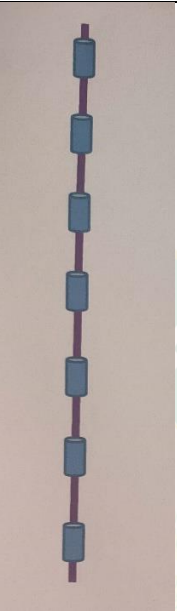

ตารางที่ 3 ตารางแสดงวิธีการแบ่งด้ายเพื่อการมัดย้อม

ชื่อลายด้าย มัดย้อม	การแบ่งด้าย	การมัดด้าย	ลายผ้าทอจากด้ายมัดย้อม
ลายนิกคิกจ่อ			
ลายโคะคีโ			

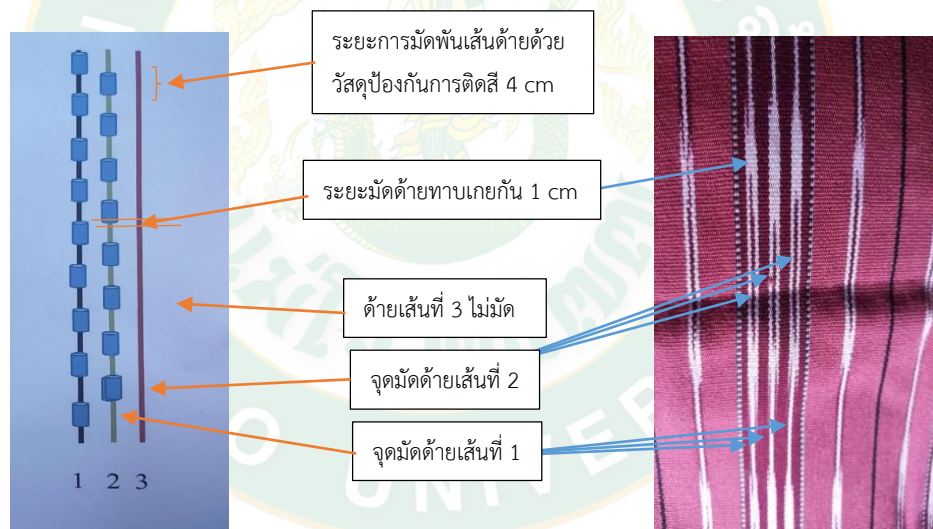
ตารางที่ 3 (ต่อ)

ชื่อลายด้าย มัดย้อม	การแบ่งด้าย	การมัดด้าย	ลายผ้าทอจากด้ายมัดย้อม
ลายมะเดื่อ			
ลายนิกคิกโพ แบบ 3 เส้น			

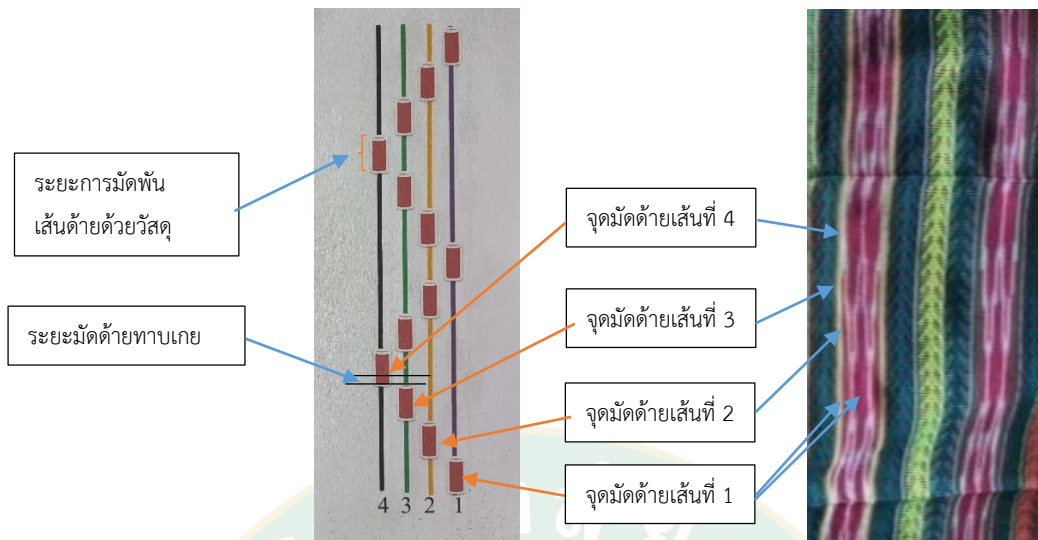
ตารางที่ 3 (ต่อ)

ชื่อลายด้าย มัดย้อม	การแบ่งด้าย	การมัดด้าย	ลายผ้าทอจากด้ายมัดย้อม
ลายนิกคิกโพ แบบ 2 เส้น			

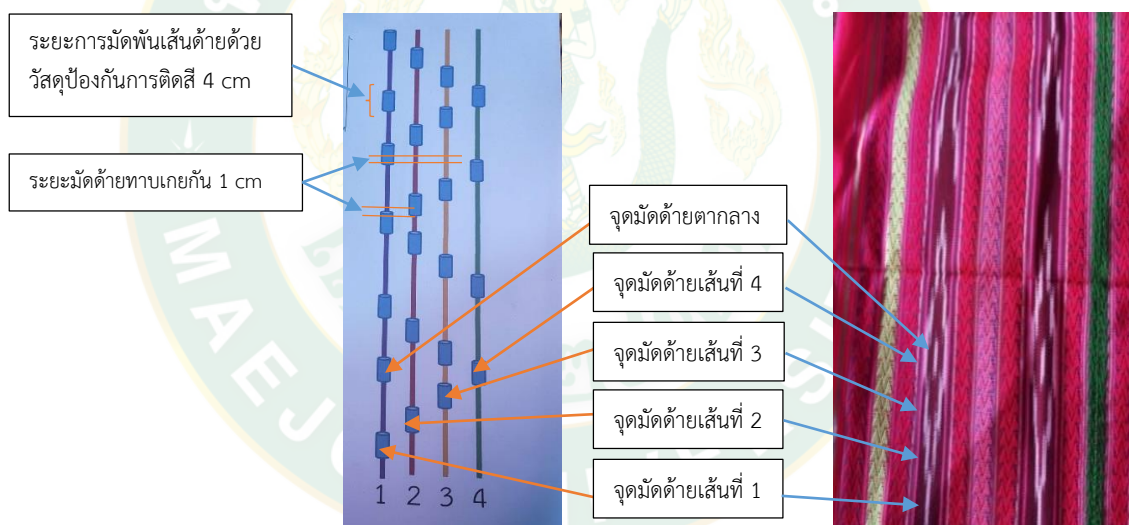
ขั้นตอนในการมัดลายมัดย้อม ให้เริ่มมัดจากกลุ่มด้ายเส้นที่ 1 ก่อน ช่วงระยะการมัดพันเส้นด้ายด้วยวัสดุป้องกันการติดสี (เชือกฟาง) มีความยาวโดยประมาณ 4 เซนติเมตร (ให้มัดพันเส้นด้ายด้วยวัสดุป้องกันการติดสีตามระยะความยาวให้เท่า ๆ กันในการมัดครั้งนั้น ๆ เพื่อความสวยงามในการการเกิดลายเมื่อนำไปทอเป็นผืนแล้วลายของผ้าจะได้สวยงาม) จากนั้นก็มัดเส้นที่ 2, 3, 4 ตามลำดับกลุ่มด้ายของแต่ละลายมัดย้อม (ตารางที่ 3) โดยมัดเส้นลำดับต่อไปเป็นแนวเฉียงขึ้นและให้เริ่มมัดโดยให้ระยะที่มัดด้วยวัสดุป้องกันการติดสีมีแนวทาบเกยกัน 1 เซนติเมตร ในทุก ๆ ครั้งที่มีการมัดในเส้นถัดไปและจะทำแบบนี้ในทุกลายมัดย้อม เมื่อมัดครบจนถึงกลุ่มด้ายเส้นสุดท้ายแล้วให้มัดย้อนกลับจากเส้นสุดท้ายไป 3, 2, 1 (ภาพที่ 36-40) เมื่อย้อนกลับมาถึงเส้นที่ 1 เรียกว่าครบ 1 ตา เมื่อมัดครบ 1 ตาแล้ว หากลายที่มัดมีตากกลางให้มัดตากกลางก่อนแล้วจึงเริ่มมัดตาต่อไปของลายด้ายมัดย้อม หรือบางลายก็มีการอบตาด้วยต้องมัดกรอบตาก่อน เช่น ลายแมเดอ ลายมะเดอมะเครี เป็นต้น จึงจะครบ 1 ตา เมื่อมัดได้ครบ 1 ตาแล้ว ให้ทำตามขั้นตอนเดิมต่อไปเรื่อยๆ จนสุดชุดด้ายจึงถือว่าเสร็จ

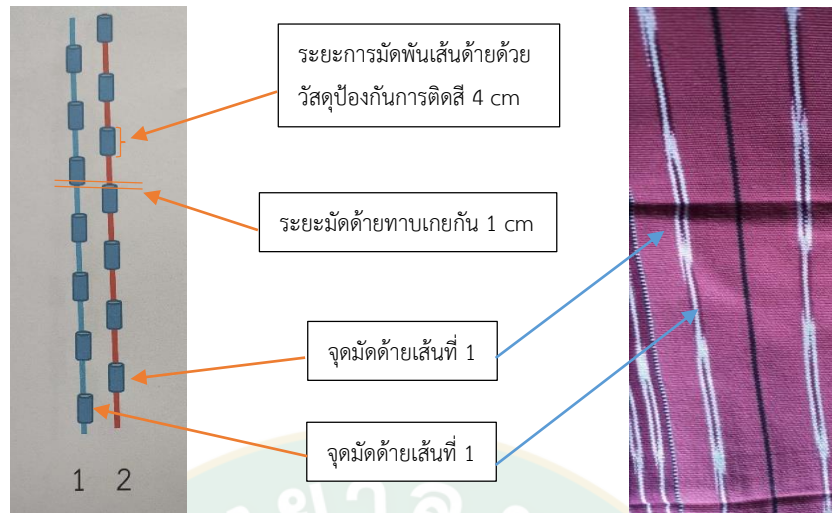
ภาพที่ 36 การมัดลายนิกคิกจ่อ

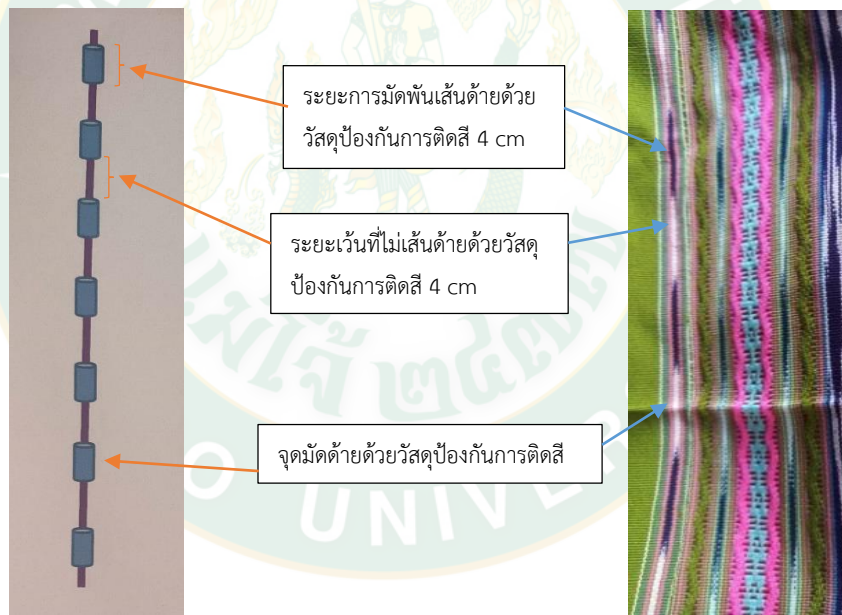
ภาพที่ 37 การมัดลายโคะคีโบ

ภาพที่ 38 การมัดลายแมะเดอ

ภาพที่ 39 การมัดลายนิกคิกโพ แบบ 3 เส้น

ภาพที่ 40 การมัดลายนิกคิกโพ แบบ 2 เส้น

ภาพที่ 41 การมัดลายด้ายมัดย้อมด้วยเชือกฟาง

ภาพที่ 42 การมัดลายด้ายมัดย้อมด้วยเชือกฟาง

3. วิธีการย้อมสีด้ายมัดย้อม

1. การย้อมสีด้ายจากสีธรรมชาติ

การย้อมสีฝ้ายธรรมชาติ จะใช้ในการย้อมฝ้ายที่ชาวบ้านปลูกและปั่นเองในชุมชน ไม่นิยมใช้กับด้ายโทเรหรือไหมประดิษฐ์เพราะการติดสีไม่ดี สีธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนบ้านห้วยตองน้อยและชาวบ้านนำมาใช้ในการย้อมฝ้ายจากได้จากพืช หรือได้จากเปลือกและใบของต้นไม้ พืชที่ชาวบ้านนิยม

นำมาใช้ในการย้อมสีด้วยในปัจจุบันมีอยู่ 2 ชนิด คือ กัทติก (ไม้แดง) โดยใช้เปลือกให้สีน้ำตาลแดง กะชะ (เพกา) ใช้เปลือกให้สีเขียวขี้ม้า

วิธีการย้อมสีจากธรรมชาติ (ด้วยเปลือกไม้)

1. ถากเปลือกไม้จากต้นไม้ (ภาพที่ 42)
2. นำเปลือกไม้มาล้างและสับเป็นชิ้นเล็ก ๆ (ภาพที่ 43)
3. นำเปลือกไม้ไปแช่น้ำไว้ 1 คืน (ภาพที่ 44)
4. นำเปลือกไม้ที่แช่ไว้แล้วหนึ่งคืนมาต้มประมาณ 1 ชั่วโมงแล้วกรองเอาแต่น้ำ (ภาพที่ 45)
5. นำน้ำเปลือกไม้ที่กรองแล้วมาต้มต่อ ใส่ผ้าขาวลงไป ใส่เกลือแกง ใส่ใบส้มป่อย ต้มต่ออีก 30 นาที
6. นำผ้าไปซักล้างสิ่งสกปรกและไขมันออก บิดให้แห้งแบบหมาด ๆ (ภาพที่ 47)
7. นำผ้าที่เตรียมได้แล้วใส่ลงไปแช่ในน้ำสีที่ต้มเตรียมไว้ ลดไฟลงระวังไม่ให้น้ำเดือด แช่ผ้าทิ้งไว้ในหม้อสีประมาณ 30 นาที หรือคอยดูการเข้าสีของผ้าให้ได้สีตามที่ต้องการ (ภาพที่ 48)
8. เมื่อผ้าเข้าสีได้สีตามที่ต้องการแล้ว นำผ้าที่ต้มสีแล้วออกมาซัก (ภาพที่ 49) และผึ่งตากไว้ให้แห้งในที่โล่งไม่ให้โดนแสงแดด (ภาพที่ 50) ถ้าเป็นด้ายมัดย้อมนำไปซักหรือล้างน้ำเย็น แล้วค่อยแกะเชือกฟางหรือวัสดุป้องกันการติดสีออก แล้วนำไปผึ่งในที่ร่มมีลมโกรกจนด้ายแห้งสนิทสามารถนำไปใช้หรือเก็บไว้รอการใช้งานต่อไป

ภาพที่ 43 การถากเปลือกไม้

ภาพที่ 44 การสับเปลือกไม้เป็นชิ้นเล็ก ๆ

ภาพที่ 45 การแช่เปลือกไม้

ภาพที่ 46 การต้มเปลือกไม้

ภาพที่ 47 การซักฝ้ายเพื่อเตรียมสำหรับการย้อม

ภาพที่ 48 การต้มเพื่อย้อมสีฝ้ายจากเปลือกไม้

ภาพที่ 49 การซักฝ้ายที่ย้อมสีแล้ว

ภาพที่ 50 การตากฝ้ายที่ย้อมสีแล้ว

ขี้เถ้า เปลือกแกง ใบส้มป่อย จะใช้ผสมกับน้ำสีย้อมเพื่อช่วยให้สีติดเส้นด้ายได้ง่ายขึ้น เป็นสารที่เป็นตัวช่วยในการติดสีของการย้อมจากธรรมชาติ หรือ เป็นสารที่จะทำหน้าที่ช่วยให้การย้อมติดเส้นใยกับสีย้อมได้ดีขึ้นนั่นเอง

ขี้เถ้า ต้องนำขี้เถ้าที่มีการเผาไหม้สมบูรณ์เป็นเถ้าสีขาวสีเทา นำขี้เถ้าใส่ในถัง เติมน้ำสะอาดให้ท่วมหรือตามปริมาณที่ต้องการกวนให้เข้ากัน แล้วทิ้งให้ตกตะกอน 1 คืน (หรือเจาะก้นถัง แล้วเทให้น้ำหยด) เอาแต่ส่วนที่เป็นน้ำใสไปใช้

2. การย้อมสีด้ายจากสีเคมี

การย้อมด้ายจากสีเคมี มีอยู่ 2 ชนิด คือ สีเคมีสำหรับย้อมฝ้าย (ลิแบร) และสีเคมีสำหรับย้อมด้ายโทเรหรือไหมประดิษฐ์ (ลิเล็ค) ในชุดสีเคมีจะมีสีและสารส้ม ที่เป็นชุดมาแล้ว สารส้มเป็นสารที่ช่วยให้การติดสีดีขึ้น

วิธีการการย้อมสีด้ายจากสีเคมี (ภาพที่ 51-58)

1. ตั้งน้ำให้เดือด
2. ต้มด้ายที่มัดปลายแล้วสักครู่เพื่อล้างคราบมันให้ออกจากด้าย
3. ตั้งน้ำอีกรอบให้เดือด
4. นำสีเคมีละลายในน้ำเดือด คนให้ผงสีละลายให้หมด
5. หรีไฟลงปานกลางไม่ให้น้ำสีเดือดมาก นำด้ายลงไปต้มในน้ำสีประมาณครึ่งชั่วโมง หรือให้สังเกตว่าสีเข้าไปในด้ายหมดโดยจะเห็นว่าน้ำสีจางใสไม่เข้มข้นแล้ว
6. นำด้ายที่ต้มสีได้แล้วออก นำไปซักหรือล้างน้ำเย็น
7. แกะเชือกฟางหรือวัสดุป้องกันการติดสีออก แล้วนำไปผึ่งในที่ร่มมีลมโกรกจนด้ายแห้งสนิท สามารถนำไปใช้หรือไว้ได้

ภาพที่ 51 ต้มด้ายเพื่อล้างคราบมัน

ภาพที่ 52 ละลายสีเคมีในน้ำเดือด

ภาพที่ 53 ต้มด้ายในน้ำสี

ภาพที่ 54 คอยคนให้ด้ายจมลงในน้ำสี

ภาพที่ 55 สังเกตการณ์เข้าสีในด้าย

ภาพที่ 56 นำด้ายออกมาล้างน้ำเย็น

ภาพที่ 57 แกะเชือกฟางออก

ภาพที่ 58 ลายที่ได้หลังจากมัดย้อมแล้ว

ตอนที่ 3 ชุดการเรียนรู้การทำด้ายมัดย้อมของชุมชนโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน

ขั้นตอนที่ 5 การเข้าถึงความรู้

ขั้นตอนที่ 6 การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้

ขั้นตอนที่ 7 การเรียนรู้

สื่อสำหรับใช้ในการจัดการเรียนรู้

ชุดสื่อเอกสารที่ใช้ในการจัดทำชุดการเรียนรู้ เพื่อใช้ในการจัดการเรียนรู้และการเผยแพร่วิธีการทำด้ายมัดย้อม มีการทดลองผลิตสื่อออกมา อยู่ 4 รูปแบบ คือ

1. ไลน์ ใช้เป็นสื่อการสอนในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” บ้านห้วยตองน้อย และศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” บ้านอื่น ๆ ที่สนใจนำไปใช้จัดกิจกรรมการเรียนรู้การทำด้ายมัดย้อม (ภาพที่ 59 ซ้าย)
2. แผ่นพับ สำหรับผู้ที่สนใจอื่นๆ เช่น หน่วยงานที่เข้ามาในพื้นที่ บุคคลที่เข้ามาติดต่อประสานงานในชุมชน เป็นต้น (ภาพที่ 59 กลาง)
3. หนังสือวิธีการทำด้ายมัดย้อม สำหรับผู้ที่สนใจในการทำด้ายมัดย้อมอย่างจริงจัง แต่ไม่มีเวลามาศึกษาแบบตัวต่อตัวในปฏิบัติ (ภาพที่ 59 ขวา)
4. แผ่นพลิกแบบตั้งโต๊ะ ใช้ในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” อื่นๆ ที่สนใจนำไปใช้จัดกิจกรรมการเรียนรู้การทำด้ายมัดย้อม (ภาพที่ 60)

ผลจากการใช้สื่อชุดการเรียนรู้การทำด้ายมัดย้อมที่มีอยู่ในการจัดการเรียนรู้สำหรับเยาวชน ในหมู่บ้านห้วยตองน้อย คือ แผ่นพลิกแบบตั้งโต๊ะ แผ่นพับ หนังสือวิธีการทำด้ายมัดย้อม ไวนิล พบว่า สภาพภูมิอากาศของบ้านห้วยตองน้อยและหมู่บ้านที่มีครุภัณฑ์ไปใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ที่อยู่ในเขตป่าดิบเขา และป่าเบญจพรรณที่มีอากาศชื้น ทำให้มีอากาศเย็นตลอดปีและมีความชื้นในอากาศสูง โดยเฉพาะในช่วงฤดูฝน มีผลต่อการใช้และการเก็บรักษาสื่อชุดการเรียนรู้ที่เป็นกระดาษ จึงต้องจัดทำชุดการเรียนรู้ด้วยสื่อไวนิล ไวนิลเป็นพลาสติกชนิดพิเศษมีส่วนผสมระหว่างพลาสติกคุณภาพสูงร่วมกับสารเพิ่มประสิทธิภาพต่าง ๆ เช่น สารเพิ่มความทนทานต่อแสงแดด สารเพิ่มความแข็งแรง ทนทานต่อแรงกระแทก สารเพิ่มความทนทานต่อสภาวะอากาศ และสารเพิ่มความทนทานความร้อน ไวนิลนอกจากจะทนทานต่อแสงแดดรังสียูวีและสภาวะอากาศที่เปลี่ยนแปลงแล้วยังเป็นวัสดุที่ไม่มีปัญหาเรื่องปลวกหรือแมลงกัดเจาะ การฟุ่ร่อนหรือบิดงอ การเกิดสนิม การรั่วซึมของน้ำฝน ไม่ติดไฟ ไวนิลจึงเป็นสื่อที่มีประสิทธิภาพเหมาะสมทนทานต่อสภาพภูมิอากาศของบ้านห้วยตองน้อยและหมู่บ้านที่มีครุภัณฑ์ไปใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ที่มีอากาศเย็นตลอดปีและมีความชื้นในอากาศสูง สามารถจัดทำได้ง่าย รวดเร็ว และใช้ต้นทุนน้อย สื่อไวนิลสามารถมองเห็นได้ชัดเจนโดดเด่นมองเห็นได้ไกล เหมาะสมกับการจัดการเรียนรู้ที่เป็นกลุ่ม ทั้งนี้ได้มีการประชุมติดตามการใช้สื่อ เมื่อวันที่ 13-14 ตุลาคม 2561 ณ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” บ้านห้วยตองน้อยมีผู้เข้าร่วมจำนวน 15 คน โดยครูและผู้เรียนที่ใช้สื่อในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” ที่ได้นำสื่อไปใช้ได้แก่ 1. นางสาวสุรวิวรรณ เสริมมติวังค์ (ผู้ศึกษาวิจัย) 2. นางสาวจรินภรณ์ เสริมมติวังค์ 3. นางสาวงมตา ประไพมาลี 4. นางสาวอนุชิตา ฐิตถาวร 5. นางสาววรรณกร โกพอ 6. นางสาวอติตยา จำนงจามิกร 7. นางสาวสุธิดา ชาญพนากุล 8. นางสาวปริยานุช อโรชาเกษมศรี 9. นางสาวพรพิพัฒน์ อโรชาเกษมศรี 10. นางสาวลลิตา มิ่งลักษณ์ 11. นายศุภชัย อโรชาเกษมศรี 12. อนิวัติ อภิไพรวัลย์ 13. นายณัฐสิทธิ์ มิ่งลักษณ์ 14. นายสิทธิเดช ฉานสูงเนิน 15. นายสินสมุทร สุรินทร์คำ (ภาพที่ 61) และพัฒนาการใช้สื่อให้เหมาะสม โดยคณะครู สังกัดศูนย์ กศน.อำเภอมก๋อย เมื่อวันที่ 27 มกราคม 2562 ณ หอประชุมอำเภอมก๋อย 2 มีผู้เข้าร่วม 15 คน ได้แก่ 1. นางสาวสุรวิวรรณ เสริมมติวังค์ (ผู้ศึกษาวิจัย) 2. นางสาวจรินภรณ์ เสริมมติวังค์ 3. นางสาวงมตา ประไพมาลี 4. นางสาววรรณกร โกพอ 5. นางสาวอ้อมใจ ชมภูวัน 6. นางสาวศิรากร คงแพ 7. นางยุพิน ธนภัทรศักดิ์กุล 8. นายอีโจ เงินสุขใจ 9. นายบุญเรือง 10. นายสิทธิเดช ฉานสูงเนิน 11. นายสินสมุทร สุรินทร์คำ 12. นางสาวจุฑารัตน์ พิบุรณ์ 13. นายสจ๊วต กะพอ 14. นายบุญเรือง ปัญญาแจ็ก 15. นางพรพิมล สวัสดิ์ (ภาพที่ 62)

ภาพที่ 59 สื่อการเรียนรู้ (ซ้าย:ไวเน็ต กลาง:แผ่นพับ ขวา:หนังสือ)

ภาพที่ 60 การประเมินสื่อแผ่นพลิกตั้งโต๊ะ

ภาพที่ 61 การประชุมติดตามการใช้สื่อในพื้นที่

ภาพที่ 62 การประชุมเพื่อพัฒนาสื่อให้เหมาะสม

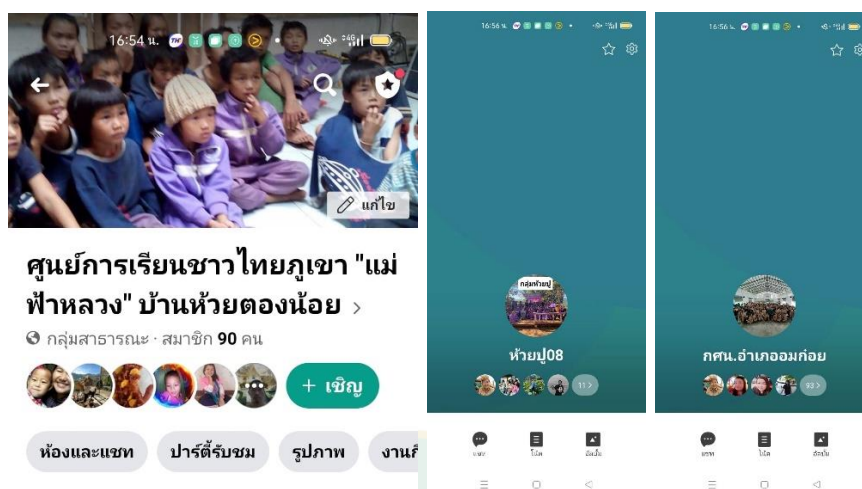
ขั้นตอนที่ 5 การเข้าถึงความรู้

เปิดให้มีการเรียนการสอนการทำด้ายมัดย้อมให้กับเยาวชนในชุมชนที่มีความสนใจและส่งเสริมสื่อไวเนลให้ครูศูนย์การเรียนชุมชนชาวไทยภูเขาที่สนใจนำไปจัดการเรียนรู้แล้ว ยังได้จัดสื่อวิธีการทำด้ายมัดย้อมโดยภูมิปัญญาชาวบ้านด้วยสื่อไวเนลไว้ ให้นำหน่วยงานที่มีความสนใจนำไปจัดทำเป็นสื่อที่เป็นประโยชน์เพื่อเป็นการเผยแพร่ความรู้และการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อมอีกทางหนึ่ง รวมทั้งการพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้กันระหว่างผู้จัดกิจกรรม ผู้เข้ามาเรียนรู้ โดยดำเนินการดังนี้

1. จัดทำมุมการเรียนรู้เรื่อง การทำด้ายมัดย้อมในศูนย์การเรียนชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” บ้านห้วยตองน้อย โดยมีนักเรียนในศศช. และเยาวชนเป็นผู้สาธิต เปิดให้บุคคลทั่วไปเข้าชมศึกษา (ภาพที่ 62)
2. จัดสื่อไวเนลและทำเอกสารแผ่นพับให้กับคณะที่เยี่ยมชมได้เรียนรู้
3. เผยแพร่ทางเฟซบุ๊ก (Facebook) ของ ศูนย์การเรียนชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” บ้านห้วยตองน้อย (ชื่อ ศูนย์การเรียนชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” บ้านห้วยตองน้อย), ไลน์กลุ่ม ศศช. (ชื่อ ห้วยปู08), ไลน์กลุ่มอำเภอ (ชื่อ กศน.อำเภออมก๋อย)
4. จัดเวทีให้เด็กและเยาวชนได้เผยแพร่องค์ความรู้ และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันในหมู่บ้านใกล้เคียง

ภาพที่ 63 ศูนย์การเรียนชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” บ้านห้วยตองน้อย

ภาพที่ 64 เพจและไลน์สำหรับการเผยแพร่ความรู้

ผลจากการเปิดการเรียนการสอนในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” บ้านห้วยตองน้อย เลขที่ 127 หมู่ที่ 6 ตำบลยางเปียง อำเภอมอแก้ว จังหวัดเชียงใหม่ ด้วยสื่อโวนิลการทำด้ายมัดย้อมโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน ชุมชนบ้านห้วยตองน้อย และแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนใกล้เคียงพบว่าหากมีการจัดการเรียนรู้ในเรื่องภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อมนั้น นอกจากสามารถค้นหาผู้ที่สนใจในเรื่องการทำด้ายมัดย้อมเพิ่มขึ้นและพร้อมที่จะเรียนรู้แล้วยังพบว่ายังมีลายมัดย้อมลายอื่น ๆ อีกที่ปราศจากการทำด้ายมัดย้อมได้คิดลายขึ้นใหม่ ๆ อีกหลายลาย ซึ่งถ้าผู้ใดมีความรู้ในเรื่องการมัดย้อมอยู่แล้วก็จะสามารถเรียนรู้ลายใหม่ ๆ เหล่านั้นได้ไม่ยากนัก รวมทั้งยังเป็นการกระตุ้นให้เยาวชนหันมาสนใจในความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชนมากขึ้น และยังสามารถค้นพบภูมิปัญญาด้านอื่น ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนอีกด้วย

นอกจากการเรียนรู้จากศูนย์การเรียนการสอนชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” บ้านห้วยตองน้อยแล้ว ยังสามารถเรียนรู้จากชุดความรู้ เช่น สื่อโวนิลวิธีการทำด้ายมัดย้อม แผ่นพับคู่มือวิธีการทำด้ายมัดย้อม และจากการเผยแพร่ความรู้ทางกลุ่มไลน์

ขั้นตอนที่ 6 การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากกลุ่มเป้าหมาย 12 คน คือ 1. เด็กหญิงปิยะธิดา อโรชาเกษมศรี 2. เด็กหญิงเกสรดา อภิไพรวลัย 3. เด็กหญิงกมลลักษณ์ บวยพอ 4. เด็กหญิงศันสนีย์ พิไลนพ 5. นางสาวสุธิดา ซาญพนากุล 6. นางสาวปริยานุช อโรชาเกษมศรี 7. นางสาวลลิตา มิ่งลักษณ์ 8. นางสาวอนุชิตา ฐิตถาวร 9. นางสาวอติตาทา จำนงจามิกร 10. นางสาวนิพอ อโรชาเกษมศรี 11. นางสาวสุวรรณา วาริพิสุทธิ์ 12. นางศ็องจา มิ่งลักษณ์ และได้ลายผ้าเพิ่ม จากเดิม 5 ลาย เพิ่ม

อีก 3 ลาย โดยการเริ่มคิดลายเพิ่มนี้มาจากความต้องการของผู้ใช้ด้ายมัดย้อมในชุมชน ที่ต้องการอยากได้ลายที่มีขนาดเพิ่มขึ้นนิดหน่อยจากลายเดิมแต่ยังคงอยากให้คงความสวยงามของลายเดิมอยู่ ด้วยความต้องการดังกล่าว ทางกลุ่มจึงจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้วยการทดลองปฏิบัติการ ทำลายมัดย้อมให้มีขนาดกว้างของแถบที่เหมาะสมกับความต้องการ ทดลองเพิ่มจำนวนเส้นของด้ายมัดย้อมหรือเพิ่มจำนวนแถบของด้ายมัดย้อม โดยให้กลุ่มเป้าหมายดังกล่าวร่วมกันคิดและแลกเปลี่ยนวิธีการแบ่งเส้นด้าย การมัดลาย ในหลากหลายวิธี และสรุปให้ได้ลายที่สวยงามและเหมาะสมตามความต้องการ จึงทำให้ได้ลายด้ายมัดย้อมเพิ่มขึ้น

นอกเหนือวัตถุประสงค์ของงานวิจัยแล้ว ชุมชนยังมีองค์ความรู้ใหม่ ๆ เกิดขึ้นในชุมชน ก่อนประโยชน์แก่ชุมชนและผู้สนใจสามารถนำไปเรียนรู้ได้ เกิดการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อมของชุมชน เยาวชนรุ่นใหม่เห็นคุณค่าของวัฒนธรรม เกิดการรวมกลุ่มต่อยอดไปสู่การเกิดอาชีพใหม่ในชุมชนชุมชนสามารถเรียนรู้ได้ว่าภูมิปัญญาเป็นสิ่งที่มีความควรแก่การอนุรักษ์ ซึ่งสามารถสรุปสิ่งที่ได้จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ คือ

1. ได้ส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการต่อยอดการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากด้ายมัดย้อม เป็นผลิตภัณฑ์รูปแบบใหม่ ๆ เพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัว เช่น กระเป๋า เสื้อ ยาม ฯลฯ
2. ได้พัฒนาลายเพิ่มขึ้นจากลายดั้งเดิมของชุมชน ได้ 3 ลาย ดังนี้
 - 1) ลายนิกคิกจ่อแปอ (ลายน้ำไหลเพิ่มแถบ) (ภาพที่ 65) เป็นลายเดียวกันกับลายนิกคิกจ่อ (ลายน้ำไหล) แต่เพิ่มลายมาอีกหนึ่งแถบ เพื่อเพิ่มขนาดความกว้างของลายด้ายมัดย้อมตามความต้องการของคนที่ใช้ทอผ้าใช้ (พันด้าย 30 รอบ)
 - 2) ลายโคะคีโบแปตู้ (ลายขา 2 ข้างเพิ่มขนาดลาย) (ภาพที่ 66) เป็นลายเดียวกันกับลายโคะคีโบ (ลายขา 2 ข้าง) แต่เพิ่มขนาดลายให้ใหญ่ขึ้น เพื่อเพิ่มขนาดความกว้างของลายด้ายมัดย้อมตามความต้องการของคนที่ใช้ทอผ้าใช้ (พันด้าย 15 รอบ)
 - 3) ลายแมะเดอแมะครี (ลายแวนตาลูกตา) (ภาพที่ 67) ลายนี้ก็เป็นการมัดที่ภูมิปัญญาการมัดย้อมคิดเพิ่มขึ้นจากลายแมะเดอ (ลายแวนตา) แมะครี หมายถึง ตาหรือลูกตา ลายแมะเดอแมะครีนี้จะเพิ่มตาหรือลูกตาขึ้นอีกชั้นด้านในสุดของกรอบแวนตา มีลักษณะเหมือนมีลูกตาอยู่ในกรอบแวนตาอีกชั้นนั่นเอง เพื่อเพิ่มขนาดความกว้างของลายด้ายมัดย้อมตามความต้องการของคนที่ใช้ทอผ้าใช้ (พันด้าย 17 รอบ)

ภาพที่ 65 เปรียบเทียบระหว่างลายเดิมกับลายนิกคิกจ่อแปอา (ซ้ายลายเดิม ขวาลายเพิ่มใหม่)

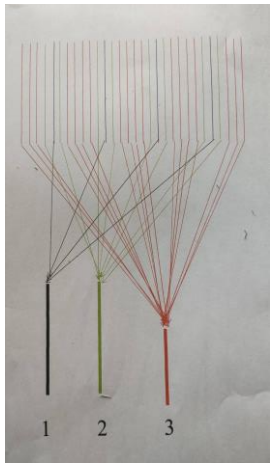
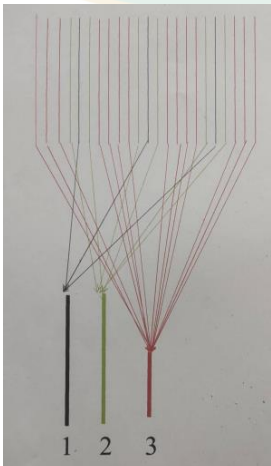
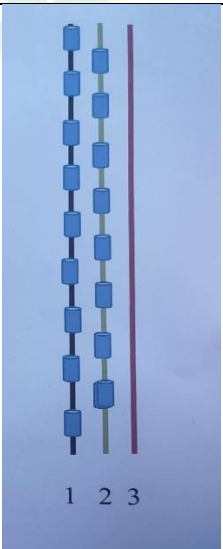
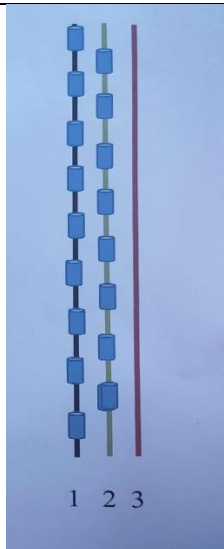

ภาพที่ 66 เปรียบเทียบระหว่างลายเดิมกับลายโคะคีโบแปดู้ (ซ้ายลายเดิม ขวาลายเพิ่มใหม่)

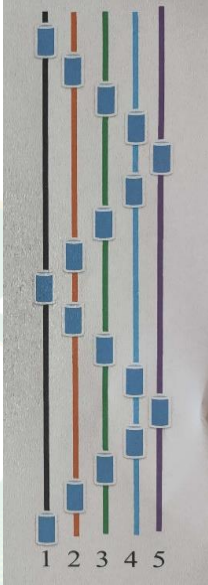
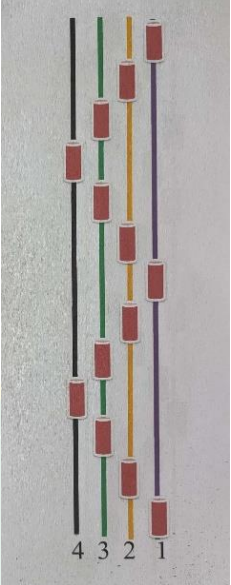
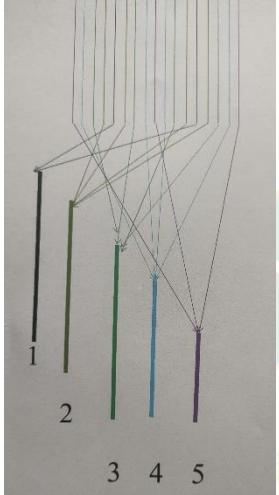
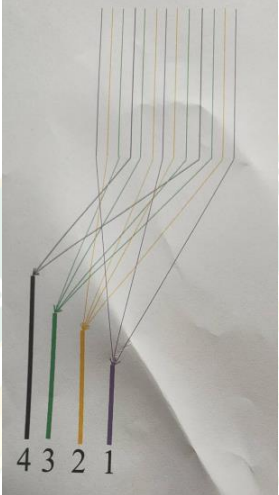
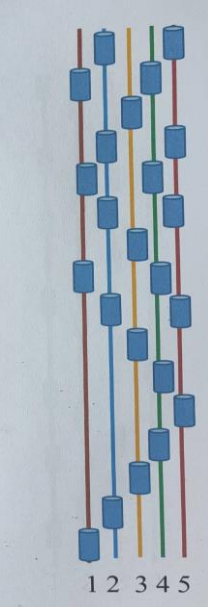
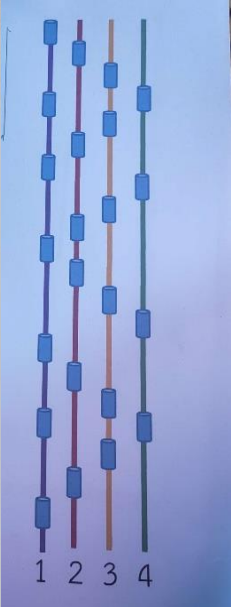

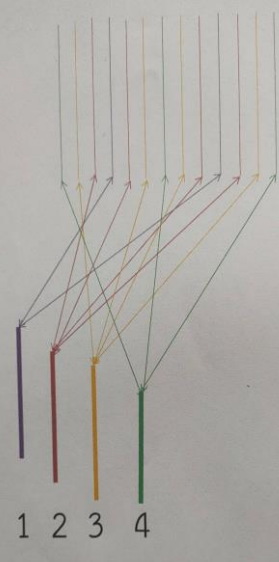
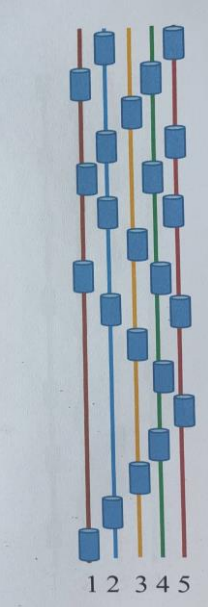
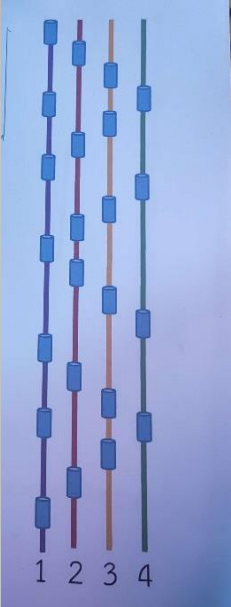

ภาพที่ 67 เปรียบเทียบระหว่างลายเดิมกับลายมะเดือมะเดศรี (ซ้ายลายเดิม ขวาลายเพิ่มเติม)

ตารางที่ 4 ตารางแสดงวิธีการแบ่งด้ายเพื่อการมัดย้อมที่ได้จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (เปรียบเทียบกับลายเดิม)

การแบ่งด้ายลายด้ายมัดย้อม		การมัดด้าย	
ลายใหม่	ลายเดิม	ลายใหม่	ลายเดิม
ลายนิกคิกจ่อแปอ	ลายนิกคิกจ่อ		
			

ตารางที่ 4 (ต่อ)

การแบ่งด้ายลายด้ายมัดย้อม		การมัดด้าย	
ลายใหม่	ลายเดิม	ลายใหม่	ลายเดิม
ลายโคะคีโอบแปดตัว	ลายโคะคีโอบ		
			
ลายมะเดือมะศรี			
			

ขั้นตอนที่ 7 การเรียนรู้

จากการที่ผู้วิจัยได้ร่วมกับผู้ร่วมกิจกรรมการวิจัย ได้จัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่ผ่านมาการสรุปถอดบทเรียนในการดำเนินงาน ระหว่างการดำเนินการวิจัย ซึ่งมีการวิจัยตั้งแต่ 2561 เป็นต้นมา ทำให้มีข้อค้นพบ ดังนี้

1. เมื่อมีการศึกษาในเรื่องภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อมของชุมชน นอกจากจะได้ความรู้วิธีการและขั้นตอนต่าง ๆ ในการทำด้ายมัดย้อมแล้ว ยังสามารถค้นหาผู้ที่สนใจในเรื่องการทำด้ายมัดย้อมเพิ่มขึ้นและพร้อมที่จะเรียนรู้แล้ว ยังพบว่ายังมีลายมัดย้อมลายอื่น ๆ อีกที่ปราณีการทำด้ายมัดย้อมได้คิดลายขึ้นใหม่ ๆ อีกหลายลาย ซึ่งถ้าผู้ใดมีความรู้ในเรื่องการมัดย้อมอยู่แล้ว ก็จะสามารถเรียนรู้ลายใหม่ ๆ เหล่านั้นได้ไม่ยากนัก รวมทั้งยังเป็นการกระตุ้นให้เยาวชนหันมาสนใจในความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชนมากขึ้น และยังสามารถค้นพบภูมิปัญญาด้านอื่น ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนอีกด้วย

2. ทำให้ชุมชนสามารถศึกษาวิธีการทำด้ายมัดย้อมโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน รวบรวม และบันทึกลายด้ายมัดย้อมของชุมชน กลุ่มเป้าหมายมีความรู้และสามารถทำด้ายมัดย้อมได้ และสร้างชุดกิจกรรมความรู้การทำด้ายมัดย้อมโดยภูมิปัญญาชาวบ้านสำหรับการเรียนรู้เพื่อสืบทอดภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อม เพื่อนำมาจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อให้ความรู้และฝึกทักษะการทำด้ายมัดย้อม ให้กับเด็กและเยาวชนในการสืบสานและอนุรักษ์วัฒนธรรมของท้องถิ่นในการทำด้ายมัดย้อมให้คงอยู่ในวิถีชีวิตของคนในชุมชนต่อไป

3. ได้รับประโยชน์ที่ได้จากการเรียนรู้ คือ มีองค์ความรู้ใหม่ ๆ เกิดขึ้นในชุมชน ก่อประโยชน์แก่ชุมชน และผู้ที่สนใจสามารถนำไปเรียนรู้ได้ เกิดการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อมของชุมชน เยาวชนรุ่นใหม่เห็นคุณค่าของวัฒนธรรม เกิดการรวมกลุ่มต่อยอดไปสู่การเกิดอาชีพใหม่ในชุมชน ชุมชน สามารถเรียนรู้ได้ว่าภูมิปัญญาเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อการอนุรักษ์ การลงทุนในภูมิปัญญาน้อย แต่มีมูลค่ามากกว่าสิ่งทำนำมาใช้ทดแทนถึงแม้ว่าจะต้องมีความค่อยเป็นค่อยไปในกิจกรรมสร้างสรรค์ ศิลปะทางภูมิปัญญา แต่กิจกรรมเหล่านั้นก็สร้างความรักความสามัคคีให้กับครอบครัวและชุมชน จากความผูกพันในกิจกรรมส่งต่อองค์ความรู้จากรุ่นสู่รุ่น ถึงแม้การอาศัยศิลปะประดิษฐ์สมัยใหม่จากโรงงานอุตสาหกรรมหรือจากการหยิบซื้อจากผู้อื่นจะสะดวกสบายในการใช้ แต่คุณค่าทางจิตใจก็แตกต่างกับศิลปะที่เป็นองค์ความรู้ของชุมชน นอกจากนี้ชุมชนยังเกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับการลงทุนและกำไร ระหว่างการลงทุนสำหรับการทำใช้เองกับการลงทุนที่ซื้อจากผู้อื่นมาใช้อีกด้วย

ประโยชน์ที่ได้รับจากงานวิจัยครั้งนี้

1. ผู้เรียนสามารถรวบรวมบันทึกลายด้ายมัดย้อมต่าง ๆ และจดบันทึกเพื่ออนุรักษ์และสืบทอดการทอลายด้ายมัดย้อม ทำให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการทำลายด้ายมัดย้อมและมีทักษะสามารถทำด้ายมัดย้อม

2. ผู้เรียนมีความภาคภูมิใจและเห็นคุณค่าความสำคัญของวัฒนธรรมของตนเอง ส่งผลให้เกิดการอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมที่ดีงามของชุมชนให้คงอยู่สืบไป มีความศรัทธาต่อปราณีชาวบ้านในท้องถิ่นของตนเอง

3. ชุมชนมีความรู้และสามารถทำด้ายมัดย้อมได้ ทำให้ชุมชนมีด้ายมัดย้อมไว้ใช้เองโดยไม่ต้องซื้อจากชุมชนอื่น สามารถจัดเป็นกิจกรรมภายในชุมชน ทำให้เกิดความรักความสามัคคี ความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกันภายในชุมชน
4. ครูมีความภาคภูมิใจในการอนุรักษ์การทำด้ายมัดย้อม เพื่อสนองแนวพระราชดำริในการเสริมสร้างศักยภาพของเด็กและเยาวชนในการอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น
5. ทำให้ครูมีแนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้การทำด้ายมัดย้อมและสร้างความตระหนักในการเรียนรู้เพื่ออนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อม
6. เป็นประโยชน์ต่อบุคคลหรือหน่วยงานทางการศึกษาอื่นให้สามารถนำความรู้การทำด้ายมัดย้อมทั้ง 5 ลายไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไปได้

คุณค่าของงาน และความเชี่ยวชาญของการทำด้ายมัดย้อมของกลุ่มเป้าหมาย

1. เริ่มกิจกรรมการเรียนรู้โดยการนำผู้เรียนในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” บ้านห้วยตองน้อย ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นทำเป็นกิจกรรมโครงการเพื่อไปศึกษาความรู้จากปราชญ์ภูมิปัญญาและปฏิบัติเป็นตัวอย่าง ให้กับชุมชนได้เห็นเป็นรูปธรรม
2. การจัดกิจกรรมการเรียนรู้สำหรับกิจกรรมการทำด้ายมัดย้อม จะต้องจัดให้บุคคลที่มีใจรักและสนใจในงานหัตถกรรมการทำด้ายมัดย้อม จึงจะประสบความสำเร็จได้ดี เพราะบุคคลเหล่านี้จะมีความตั้งใจในการเรียนรู้และมีความประณีตในการสร้างผลงาน

รายได้

นอกเหนือจากการที่ชุมชนมีด้ายมัดย้อมไว้ใช้ สามารถลดรายจ่ายในการต้องซื้อด้ายจากชุมชนอื่น เมื่อเปรียบเทียบกับการลงทุนในการทำด้ายมัดย้อมเอง ตัวอย่าง เช่น ด้ายมัดย้อมลายไค้สีโบและลายมะเดื่อ ด้าย 1 ใจ ราคา 15 บาท สามารถทำด้ายมัดย้อมสำหรับทอผ้าชิ้นได้ 2 ผืน การซื้อด้ายมัดย้อมที่ทำสำเร็จแล้วจากที่อื่นสำหรับการทอผ้าชิ้น 1 ผืน ราคา 60 บาท ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกันแล้ว ด้าย 1 ใจ เมื่อทำเป็นด้ายมัดย้อมลายดังกล่าวเสร็จแล้ว ตกราคา 120 บาท และสีที่ใช้ในการนำมาย้อมราคาของละ 10 บาท สามารถย้อมสีด้ายได้ 5 ใจ เฉลี่ยตกใจละ 2 บาท

สรุปแล้ว ลงทุน 17 บาท จะได้ด้ายมัดย้อม 120 บาท และนอกจากนี้ยังสามารถพัฒนาต่อเนื่องด้ายมัดย้อมได้อีก คือ

1. ส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการต่อยอดการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากด้ายมัดย้อม เป็นผลิตภัณฑ์รูปแบบใหม่ ๆ เพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัว เช่น กระเป๋า เสื้อ ยาม ฯลฯ

2. ส่งเสริมการพัฒนาไปสู่อาชีพด้วยแปรรูปผลิตภัณฑ์ผ้าทอด้วยด้ายมัดย้อม เพื่อสร้างมูลค่าให้ผ้าทอ สร้างรายได้ให้กับชุมชน โดยปัจจุบันมีร้านทิพย์วิมาน สราญ จังหวัดพิษณุโลก เป็นเครือข่ายที่รับซื้อผลิตภัณฑ์ทุกชิ้นที่ได้จากการจัดดำเนินงานจากกิจกรรมนี้ เพื่อส่งเสริมรายได้ให้กับชุมชน

ความสำคัญของความยั่งยืน

ผลจากการศึกษาวิธีการทำด้ายมัดย้อมทำให้สามารถศึกษาวิธีการทำด้ายมัดย้อมโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน รวบรวม และบันทึกลายด้ายมัดย้อมต่าง ๆ ของชุมชนได้ 5 ลาย และพัฒนาเพื่อได้อีก 3 ลาย ชุมชนมีความรู้และสามารถทำด้ายมัดย้อมได้ มีด้ายมัดย้อมไว้ใช้เอง ไม่ต้องซื้อใช้จากชุมชนอื่น และใช้จัดกิจกรรมการเรียนรู้และฝึกทักษะการทำด้ายมัดย้อมสำหรับเด็กและเยาวชน เพื่อสืบสานและอนุรักษ์วัฒนธรรมของท้องถิ่นในการทำด้ายมัดย้อมให้คงอยู่ในวิถีชีวิตของคนในชุมชน โดยผู้ร่วมกิจกรรม จำนวน 12 คน มีความรู้ สามารถทำด้ายมัดย้อมได้ และสามารถจัดการเรียนรู้เพื่อถ่ายทอดการทำด้ายมัดย้อมให้กับบุคคลอื่นได้ คิดเป็นร้อยละ 100 จากผู้ร่วมกิจกรรม และจากการจัดสร้างและใช้ชุดการเรียนรู้การทำด้ายมัดย้อมของชุมชนโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน พบว่าการใช้ชุดการเรียนรู้การทำด้ายมัดย้อมในการจัดการเรียนรู้สำหรับเด็กและเยาวชน สื่อไว้นิยามความเหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศของบ้านห้วยตองน้อย และเหมาะสมกับการจัดการเรียนรู้ที่เป็นกลุ่มตามรูปแบบการจัดการศึกษาของหน่วยงานต้นสังกัดของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” การแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากการจัดการเรียนรู้ พบว่าหากมีการจัดการเรียนรู้ในเรื่องภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อม นอกจากสามารถทำให้ชุมชนมีความรู้ มีด้ายมัดย้อมใช้แล้ว ยังค้นหาผู้ที่สนใจในเรื่องการทำด้ายมัดย้อมเพิ่มขึ้น และยังสามารถพัฒนาเพิ่มลายมัดย้อมลายอื่น ๆ อีก ซึ่งผู้ที่มีความรู้ในเรื่องการมัดย้อมอยู่แล้ว ก็จะสามารถเรียนรู้ลายใหม่ ๆ ได้ไม่ยากนัก ทั้งเป็นการกระตุ้นให้เยาวชนหันมาสนใจ ในความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชนมากขึ้น และยังสามารถค้นพบภูมิปัญญาด้านอื่น ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน

แนวทางการอนุรักษ์พืชที่ใช้ในการย้อมสีธรรมชาติ

แนวทางในการอนุรักษ์พืชที่ใช้ในการย้อมสีธรรมชาติ สามารถดำเนินการได้ ดังนี้

1. ต้องมีความรู้เกี่ยวกับวิธีการเอาพืชมาใช้โดยไม่ทำให้ต้นไม้ตาย
2. การปลูกพืชทดแทนหรือซ่อมแซมต้นเดิม
3. การปลูกพืชเพิ่มเพื่อการนำมาใช้ในการย้อมสีโดยเฉพาะ

สรุปในการจัดกิจกรรมการศึกษาการทำด้ายมัดย้อมโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน บ้านห้วยตองน้อย หมู่ที่ 6 ตำบลยางเปียง อำเภอกมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ และกิจกรรมการจัดการเรียนรู้ด้วยชุดการเรียนรู้การทำด้ายมัดย้อมของชุมชนโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน ผู้วิจัยได้รับการเรียนรู้ในเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนด้านภูมิปัญญาการย้อมผ้าด้ายมัดย้อม โดยสามารถอธิบายวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive analysis) ว่าการเรียนรู้ออกเป็น 7 ส่วน ด้วยการน้อมนำหลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 และกระบวนการทางการพัฒนามาใช้เป็นองค์ประกอบในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ดังต่อไปนี้

1. ภูมิสังคม

การพัฒนาใด ๆ ต้องดำเนินการให้สอดคล้องกับปัญหาที่เกิดขึ้นในภูมิภาคนั้นๆ และจะต้องให้คำนึงถึงสภาพภูมิประเทศของบริเวณนั้น ๆ ว่าเป็นอย่างไร สังคมวิทยาเกี่ยวกับลักษณะนิสัยใจคอของคนตลอดจนวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี เป็นอย่างไร เนื่องจากแต่ละภูมิภาคแตกต่างกัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ทรงใช้คำว่า “ภูมิสังคม” คือ ทรงดูลักษณะภูมิศาสตร์ ภูมิสังคม และลักษณะของสังคมในการพัฒนาเพื่อให้เหมาะสมกับภูมิภาค ดังตัวอย่างศูนย์การศึกษาการพัฒนาในพระราชดำริในแต่ละภูมิภาค จากนิยามของ “ภูมิสังคม” ภูมิ ที่มาจากคำว่าภูมิศาสตร์ ซึ่งหมายถึงสภาพภูมิศาสตร์พื้นที่ประเทศ ที่ประกอบด้วยทรัพยากรดิน น้ำ ป่า อากาศ และปัจจัยแวดล้อมทางระบบนิเวศ เช่น ความลาดชัน ความสูงจากระดับน้ำทะเล และอื่น ๆ รวมกับคำว่า สังคม ที่หมายถึงกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ร่วมกัน โดยมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ที่แสดงถึงการดำเนินวิถีชีวิตของคนในสังคมหนึ่งซึ่งมีลักษณะเฉพาะทางประวัติศาสตร์ เหตุการณ์ การต่อสู้ในอดีตและปัจจุบัน วัฒนธรรม ค่านิยม ความเชื่อ ศาสนา ประเพณี ตำนาน และสภาพเศรษฐกิจในสังคม หรืออาจมองใน 3 มิติ คือ มิติทางด้านสังคม วัฒนธรรมและจิตวิญญาณ มิติทางด้านเศรษฐกิจ และมิติทางด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาเป็นแนวคิด ฐานคิด ในวิจัยครั้งนี้

บ้านห้วยตองน้อย เป็นชุมชนชาติพันธุ์กระเหรี่ยง ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ห่างไกลจากเมือง อยู่บนภูเขาค่อนข้างสูง การเดินทางไปมาย่อมมีความลำบากและใช้เวลานาน มีวัฒนธรรมการดำรงชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์ ดังนั้นการย้อมผ้า การตัดเย็บเสื้อผ้าใช้เองจึงเป็น หนึ่งในปัจจัย 4 ที่สำคัญ ที่สามารถทำได้ตามภูมิสังคมของบ้านห้วยตองน้อย

2. การพึ่งตนเอง

เป็นหลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร หมายถึง ความสามารถของคนหรือชุมชนในการดำเนินชีวิตให้อยู่ได้อย่างเหมาะสม และสมดุลไปกับการเปลี่ยนแปลงและการเปลี่ยนแปลง ของสังคมที่มีเหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นอยู่

ตลอดเวลา ในการรองรับการดำรงชีวิต สามารถทำมาหากิน ใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด สามารถต่อสู้กับปัญหาต่าง ๆ ในการดำรงชีวิต และสามารถทำให้ชุมชนของตนเองช่วยตนเองได้ ทางผู้วิจัยจึงได้นำแนวคิดนี้มาเป็นฐานในการวิจัย และใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการวิจัย และ ณ ปัจจุบัน ชุมชนบ้านห้วยตองน้อยสามารถผลิตผ้าทอผ้ามัดย้อมขึ้นมาใช้เองในชุมชน นับว่ามีศักยภาพในการพึ่งพาตนเองได้ในระดับหนึ่ง ดังนั้นหากสามารถพัฒนาการผลิตผ้ามัดย้อมได้ต่อไป อาจทำเป็นเชิงพาณิชย์ เพื่อสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชนได้

3. การระเบิดจากข้างใน

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงริเริ่ม แนวคิด “การระเบิดจากข้างใน” หมายความว่า ทุกสิ่งที่เกิดขึ้นต้องเกิดจาก ความคิด ความรู้ ความต้องการภายใน เป็นแรงผลักดัน ด้วยตนเอง ไม่ใช่เกิดจาก คนอื่นมากระตุ้นให้ทำ หรือส่งเสริมให้ทำ ทรงใช้คำว่า ระเบิดจากข้างใน คือ การทำให้ชุมชน หมู่บ้าน มีความเข้มแข็งก่อนแล้ว จึงค่อยออกมาสู่สังคม พระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะช่วยเหลือราษฎรตามความจำเป็นและความเหมาะสมกับสภาพ เพื่อที่ราษฎรเหล่านั้นจะได้สามารถพึ่งตนเองได้ และออกมาสู่สังคมภายนอกได้อย่างไม่ลำบาก

การมุ่งพัฒนา เพื่อสร้างความเข้มแข็ง ให้คนหรือชุมชนมีสภาพความพร้อม เพื่อรองรับการพัฒนา และความเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกาภิวัตน์ หากประชาชนมีความพร้อม ก็จะสามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ อีกทั้งยังสามารถปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ที่พัฒนาเปลี่ยนแปลงไปได้ด้วย และยังทำให้การพัฒนาได้อย่างต่อเนื่องในการรองรับนโยบายการพัฒนาต่าง ๆ ที่จะเข้ามาพัฒนาในชุมชนและสังคมให้ประสบความสำเร็จ ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากหลายหน่วยงานที่เข้าไปทำงานกับชุมชนและสังคมแล้วไม่ประสบความสำเร็จ เพราะประชาชนยังไม่ได้รับการพัฒนา หรือเตรียมความพร้อม ที่พระองค์ท่านทรงเรียกว่า การระเบิดจากข้างใน หรือจากภายใน นั่นเอง

การดำเนินงานวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยก็ได้อาศัยหลักการทรงงาน การระเบิดจากข้างใน เพื่อเตรียมความพร้อมในการรับข้อมูลต่าง ๆ ให้กลุ่มเป้าหมายในชุมชนได้มีโอกาสสัมผัสกับภูมิปัญญาการทำผ้ามัดย้อม ให้ชุมชนเห็นความสำคัญของการทำผ้ามัดย้อม ยอมรับการเรียนรู้ และเข้าร่วมกิจกรรมด้วยความสมัครใจ ทำให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมงานวิจัยครั้งนี้ ประสบผลในกิจกรรม และผลที่สุดความสำเร็จของงานจึงได้ประสบผลสัมฤทธิ์ได้เป็นอย่างดี

4. การเรียนรู้เกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการด้วยการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

ผู้วิจัยได้เรียนรู้เกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม เป็นการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพในการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาบุคคลทั้งด้านความรู้ ทักษะ และทักษะได้เป็นอย่างดี

ซึ่งผู้เรียนแต่ละคนจะมีประสบการณ์ติดตัวมาไม่เหมือนกันและไม่เท่ากัน ผู้เรียนจะสามารถใช้ประสบการณ์ของตนเองให้เกิดประโยชน์สูงสุด หรือสามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้อื่นตลอดจนทดลองใช้ความรู้ที่เรียนมาไปสู่การปฏิบัติได้ดี ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน และช่วยกันทำงานให้บรรลุผลสำเร็จได้ด้วยดี หลักการสำคัญของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม คือ การเรียนรู้เชิงประสบการณ์และการเรียนรู้ด้วยระบบกลุ่ม การเรียนรู้เชิงประสบการณ์ เป็นการเรียนรู้ที่ผู้สอนมุ่งเน้นให้ผู้เรียนสร้างความรู้จากประสบการณ์เดิม มีลักษณะสำคัญ คือ 1. เป็นการเรียนรู้ที่อาศัยประสบการณ์ของนักเรียน 2. ทำให้เกิดการเรียนรู้ใหม่ ๆ เกิดจากการร่วมทำกิจกรรมตลอดเวลาของผู้เรียน ไม่ได้นั่งฟังบรรยายอย่างเดียว 3. มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนด้วยตนเอง และระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน 4. การปฏิสัมพันธ์ที่เกิดจากเครือข่ายความรู้ที่ทุกคนมีอยู่อย่างกว้างขวาง 5. อาศัยการสื่อสารทุกรูปแบบเช่นการพูดหรือการเขียนการวาดรูปการแสดงบทบาทสมมติซึ่งอำนวยความสะดวกในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ส่วนการเรียนรู้ด้วยระบบกลุ่มเป็นการเรียนรู้พื้นฐานที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเมื่อประกอบการเรียนรู้เชิงประสบการณ์กับกระบวนการกลุ่ม ช่วยทำให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมสูงสุดและทำให้บรรลุงานได้สำเร็จ

จากการวิจัย ชุมชนได้เรียนรู้และฝึกทักษะวิธีการทำด้ายมัดย้อมจากภูมิปัญญาชาวบ้าน ด้วยการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม สรุปได้ว่าหลักการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเป็นรูปแบบการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนาบุคคลทั้งด้านความรู้ทัศนคติ และทักษะได้ดีซึ่งเป็นโครงสร้างพื้นฐานของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมที่ประกอบด้วยวงจรการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ผสมผสานกับกระบวนการกลุ่ม เพราะผู้เรียนทุกคนมีประสบการณ์ที่ไม่เหมือนกันและไม่เท่ากัน สามารถทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันได้ เพราะบุคคลที่มีประสบการณ์มากกว่าจะเกิดการเรียนรู้ได้ดีกว่า และสามารถช่วยถ่ายทอดความรู้ให้กับสมาชิกในกลุ่มได้ด้วย ช่วยทำให้สิ่งที่ยากหรือสิ่งที่เคยทำมาก่อนสามารถทำได้ด้วยความมั่นใจ ทำให้เกิดประโยชน์สูงสุดจากการเรียนรู้ ชุมชนสามารถถ่ายทอดการทำด้ายมัดย้อมให้กับบุคคลอื่น และสามารถทำด้ายมัดย้อมเองได้ ส่งผลให้เกิดการอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมให้คงอยู่ต่อไป มีความศรัทธาต่อปราชญ์ชาวบ้าน และนำมาจัดเป็นกิจกรรมภายในชุมชนทำให้เกิดความสามัคคีสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกันภายในชุมชน

5. การเรียนรู้งานวิจัยเชิงปฏิบัติการด้วยกระบวนการจัดการความรู้

ผู้วิจัยได้เรียนรู้เกี่ยวกับการวิจัยโดยใช้การจัดการความรู้ (Knowledge Management) เป็นการดำเนินการอย่างน้อย 6 ประการต่อความรู้ คือ 1. การกำหนดความรู้หลักที่จำเป็นหรือสำคัญต่องานหรือกิจกรรมของกลุ่มหรือองค์กร 2. การเสาะแสวงหาความรู้ที่ต้องการ 3. การปรับปรุงคัดแปลงหรือสร้างความรู้บางส่วนให้เหมาะสมต่อการใช้งานของตน 4. การประยุกต์ใช้ความรู้ในกิจการของตน 5. การนำประสบการณ์จากการทำงานและการประยุกต์ใช้ความรู้มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้

และสกัดขุมความรู้ออกเป็นบันทึกไว้ 6. การจัดบันทึกขุมความรู้และแก่ความรู้สำหรับไว้ใช้งานและปรับปรุงเป็นชุดความรู้ที่ครบถ้วนต่อการใช้งานมากยิ่งขึ้น กระบวนการจัดการความรู้เป็นกระบวนการที่ช่วยให้เกิดการพัฒนาการของความรู้หรือการจัดการความรู้ที่เกิดขึ้นภายในองค์กรมีทั้งหมด 7 ขั้นตอน ได้แก่ การค้นหาความรู้ การแสวงและสร้างความรู้ใหม่ การจัดการความรู้ให้เป็นระบบ การประมวลผลและกลั่นกรองความรู้ การแบ่งปันและแลกเปลี่ยนความรู้ สุดท้ายคือการเรียนรู้

การดำเนินงานการวิจัยครั้งนี้เป็นการรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้ภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อมโดยใช้กระบวนการจัดการความรู้ (Knowledge Management Process) 7 ขั้นตอน มากำหนดการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้ ขั้นตอนที่ 1 การบ่งชี้ความรู้ ขั้นตอนที่ 2 การสร้างและแสวงหาความรู้ ขั้นตอนที่ 3 การจัดการความรู้ให้เป็นระบบ ขั้นตอนที่ 4 การประมวลผลและกลั่นกรองความรู้ ขั้นตอนที่ 5 การเข้าถึงความรู้ ขั้นตอนที่ 6 การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ ขั้นตอนที่ 7 การเรียนรู้ ร่วมกับจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (participatory learning: PL)

ขั้นตอนที่ 1 การบ่งชี้ความรู้

เป็นการเก็บรวบรวมความรู้เพื่อการศึกษาและอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อมโดยภูมิปัญญาชาวบ้านที่กำลังจะสูญหายไปจากชุมชน โดยศึกษาข้อมูลจาก 2 แหล่ง คือ

1. การศึกษาความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นความรู้ที่ชัดเจน ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งทุติยภูมิ เช่น การศึกษาจากเอกสาร ตำราต่าง ๆ ระบบสารสนเทศ แล้วทำการบันทึกข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการทำด้ายมัดย้อม

2. การศึกษาความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นความรู้ที่ฝังลึก ทำการเก็บข้อมูลปฐมภูมิ จากองค์ความรู้ที่ฝังลึกในตัวบุคคล จากปราชญ์ภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีความรู้การทำด้ายมัดย้อม เพื่อทำการค้นหาค้นหาองค์ความรู้ภูมิปัญญากระบวนการทำด้ายมัดย้อม เทคนิคเฉพาะบุคคล แล้วทำการจัดบันทึกข้อมูลการทำด้ายมัดย้อมโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน บ้านห้วยตองน้อย

ขั้นตอนที่ 2 การสร้างและแสวงหาความรู้

การค้นหาข้อมูลด้านปฐมภูมิได้ดำเนินการเป็น 3 ช่วงดังนี้

1. ผู้ดำเนินงานจะทำการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกรายบุคคล จากปราชญ์ที่มีภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อม เพื่อเก็บข้อมูลปฐมภูมิ ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่ฝังลึกในตัวบุคคล เกี่ยวกับขั้นตอนกระบวนการทำด้ายมัดย้อม ร่วมกับผู้ร่วมดำเนินกิจกรรมจัดการความรู้จำนวน 12 คน

2. การสนทนากลุ่มย่อย เป็นการสัมภาษณ์ที่ไม่เป็นทางการเพื่อเก็บข้อมูลองค์ความรู้ ด้านกระบวนการทำด้ายมัดย้อม จากกลุ่มผู้ร่วมดำเนินกิจกรรมการจัดการความรู้ จำนวน 12 คน โดยใช้หลักการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

3. การสนทนากลุ่มที่เป็นทางการ โดยจัดเวทีชาวบ้านค้นความรู้ เพื่อค้นหาภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อม ตามขอบเขตประชากรที่กำหนดไว้ดังนี้

- 1) ประชาชนชาวบ้านที่มีภูมิปัญญาในการทำด้ายมัดย้อม จำนวน 2 คน
- 2) ผู้ร่วมดำเนินกิจกรรมการจัดการความรู้ จำนวน 12 คน

ขั้นตอนที่ 3 การจัดการความรู้ให้เป็นระบบ

1. สัมภาษณ์แบบเจาะลึกและสนทนากลุ่มย่อย เพื่อตรวจสอบข้อมูลด้านปฐมภูมิและหัตถิภูมิ ที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูล สามารถทำการจัดการความรู้ได้ดังนี้

- 1.1 การจัดเก็บความรู้กระบวนการทำด้ายมัดย้อม
- 1.2 การทำอุปกรณ์สำหรับการทำด้ายมัดย้อม
- 1.3 การมัดลายของด้ายมัดย้อม
- 1.4 การย้อมสีจากธรรมชาติและสีเคมี

2. จัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม โดยการลงมือปฏิบัติเพื่อตรวจสอบความรู้ ตามข้อมูลที่ได้

ขั้นตอนที่ 4 การประมวลและกลั่นกรองความรู้

ผู้ดำเนินงานทำการตรวจสอบข้อมูลปฐมภูมิ ดังนี้

1. สัมภาษณ์แบบเจาะลึกรายบุคคล เพื่อตรวจสอบข้อมูลองค์ความรู้กระบวนการทำด้ายมัดย้อม
2. จัดสนทนากลุ่มเวทีชาวบ้าน เพื่อกลั่นกรองความรู้ การตรวจสอบข้อมูลปฐมภูมิและข้อมูลหัตถิภูมิ ที่ได้จากทำเวทีชาวบ้าน ด้านกระบวนการทำด้ายมัดย้อม
3. การตรวจสอบเปรียบเทียบความรู้กระบวนการทำด้ายมัดย้อมที่เป็นมาตรฐานจากแหล่งการทำด้ายมัดย้อมชุมชนอื่นที่มีการนำมาจำหน่ายในชุมชนบ้านห้วยตองน้อย

3.1 ตรวจสอบเรื่องลายด้ายมัดย้อม จาก นางอัมมฤ จรรย์อายุวัฒน์ เนื่องจากเป็นชุมชนใกล้เคียงกัน จึงมีลายมัดย้อมดั้งเดิมที่เหมือนกัน

3.2 ตรวจสอบเรื่องการย้อมสีธรรมชาติ จาก นางณัฐวดี ปีโพ เนื่องจากเป็นนางณัฐวดี ปีโพ เป็นประธานกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติส่งร้านภูฟ้า ในโครงการของ สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ที่อยู่ในพื้นที่ที่มีลักษณะป่าและพรรณไม้เหมือนกับชุมชนบ้านห้วยตองน้อย

ขั้นตอนที่ 5 การเข้าถึงความรู้

ผู้สนใจที่จะศึกษาการทำด้ายมัดย้อมโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน บ้านห้วยตองน้อย สามารถเข้าถึงความรู้ได้ 2 วิธี โดย

1. การถ่ายทอดความรู้ที่ฝังลึกในตัวบุคคล มี 2 วิธีดังนี้

1.1 เรียนจากสมาชิกกลุ่มที่ร่วมกิจกรรมการดำเนินงานครั้งนี้

1.2 เปิดให้ความรู้ที่ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” บ้านห้วยตองน้อย ตำบลยางเปียง อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่

2. การถ่ายทอดความรู้ที่ชัดแจ้ง สามารถเข้าถึงได้ ดังนี้

จากชุดกิจกรรมความรู้การทำด้ายมัดย้อมโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน บ้านห้วยตองน้อย

ขั้นตอนที่ 6 การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้

การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้การทำด้ายมัดย้อมโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน สามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้โดย

1. เปิดการเรียนการสอนที่ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” บ้านห้วยตองน้อย ตำบลยางเปียง อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่

2. แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่นที่มีการทำด้ายมัดย้อม

ขั้นตอนที่ 7 การเรียนรู้

เกิดกระบวนการเรียนรู้การทำด้ายมัดย้อมโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน สามารถนำความรู้ไปใช้ให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เพิ่มพูนด้านความรู้ เกิดประโยชน์แก่ผู้ที่สนใจ จัดกิจกรรมถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้ที่สนใจ สามารถเข้ามาเรียนรู้ได้ในชุมชนบ้านห้วยตองน้อย และศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” บ้านห้วยตองน้อย ตำบลยางเปียง อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่

ผลจากการวิจัย ผู้วิจัยและกลุ่มผู้ร่วมวิจัยจัดเรียนรู้วิธีการทำด้ายมัดย้อมโดยใช้กระบวนการจัดการความรู้ ทำให้สามารถค้นพบความรู้ที่เป็นความรู้ฝังลึก (Tacit Knowledge) ในชุมชนที่เป็นปราชญ์ภูมิปัญญาเรื่องการทำด้ายมัดย้อม เพื่อให้ได้ข้อมูลมาเป็นความรู้ที่ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) สามารถนำความรู้ที่ได้มาจัดทำเป็นเอกสาร และใช้เป็นสื่อในการจัดการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมให้มีการสืบทอดองค์ความรู้ให้กับบุคคลอื่นต่อไปได้ ทำให้ผู้ที่ต้องการใช้ความรู้สามารถเข้าถึงความรู้ได้ง่ายและสะดวก ในการนำไปถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนความรู้

6. การเชื่อมโยงในปัจจัยหรือเงื่อนไขด้านภูมิสังคม

วิธีการทำด้ายมัดย้อม จากข้อมูลที่ได้จากการดำเนินการวิจัยร่วมกับกลุ่มผู้เข้าร่วมการวิจัย เพื่อค้นหาองค์ความรู้วิธีการทำด้ายมัดย้อมของชุมชนบ้านห้วยตองน้อย จากอดีตสู่การร่วมกันค้นหาองค์ความรู้และเรียนรู้ร่วมกันในการทำและใช้ด้ายมัดย้อมของชุมชน นำไปสู่กระบวนการดำเนินงานจนจบสิ้น สามารถอธิบายให้เห็นถึงการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของภูมิสังคมได้ ดังนี้

1. ภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์ อันประกอบด้วยดิน น้ำ ป่า ภายใต้ปัจจัยแวดล้อม เช่น ความลาดชัน ปริมาณน้ำฝน ความสูงจากระดับน้ำทะเล และอื่น ๆ ตามสภาพป่าของชุมชนยังคงสร้างสิ่งต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นตามประโยชน์ของป่า ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันทั้งที่เป็นประโยชน์ในส่วนของพรรณพืช เช่น ไม้กินได้ (พืชผักป่า ผลไม้ป่า) ไม้เชื้อเพลิง (ไม้พิน ถ่าน) ไม้ใช้สอย (เนื้อไม้เพื่อสร้างบ้านเรือน เครื่องมือเครื่องใช้ในวิถีชีวิต บ้านเรือน) ไม้ที่ใช้ทางด้านภูมิปัญญา (ไม้มงคล ไม้ที่ใช้ย้อมสีได้) รวมถึงยังสร้างอาชีพขายของป่าให้คนในชุมชนได้อีกด้วย ตลอดจนเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร แหล่งป้องกันภัยพิบัติทางธรรมชาติ แหล่งพักผ่อนหย่อนใจและการท่องเที่ยวของชุมชน แหล่งรวมทรัพยากร ดิน น้ำ อากาศ สัตว์ป่า และยังเป็นแหล่งรวมจิตใจของชุมชนในทางมิติสังคม วัฒนธรรม และจิตวิญญาณ อีกด้วย

2. องค์ความรู้และภูมิปัญญา นอกจากองค์ความรู้และภูมิปัญญาในเรื่องการย้อมสีด้ายมัดย้อมจากสีธรรมชาติ เครื่องมือเครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาต่าง ๆ เช่น เครื่องมืออุปกรณ์ในการปั่นฝ้าย เครื่องมืออุปกรณ์ในการทอผ้า ยังมีการสะสมองค์ความรู้ ภูมิปัญญาจากป่าตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ที่นำทรัพยากรธรรมชาติมาประยุกต์ใช้ตามความจำเป็น เหมาะสม ในการดำรงชีวิต เช่น สมุนไพรรักษาโรค เครื่องมือเครื่องใช้ทางการเกษตร เป็นแหล่งอาหารสัตว์ ที่แสดงถึงการค้นพบสิ่งเหล่านี้ตั้งแต่ในอดีต ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน และชุมชนแห่งนี้สามารถนำมาปรับใช้ในวิถีชีวิตถึงปัจจุบันได้

3. สังคมและชาติพันธุ์ สังคมและชาติพันธุ์ เป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละสังคม ทำให้แต่ละสังคมมีความแตกต่างทางวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ตลอดจนนิสัยใจคอของคนในสังคมนั้น ๆ ก็แตกต่างกันออกไป การพัฒนาใด ๆ ในแต่ละสังคมจะต้องดำเนินการให้สอดคล้องกับปัญหาที่เกิดขึ้นในภูมิภาคนั้น ๆ และจะต้องให้คำนึงถึงสภาพภูมิประเทศของบริเวณนั้น ๆ ว่าเป็นอย่างไร สังคมวิทยาเกี่ยวกับลักษณะนิสัยใจคอของคนตลอดจนวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี เป็นอย่างไร เนื่องจากแต่ละภูมิภาคแตกต่างกัน ซึ่งชาวบ้านในชุมชนบ้านห้วยตองน้อยนั้นเป็นชาติพันธุ์กระเหรี่ยง มีการดำรงชีวิตที่เรียบง่าย ชอบอยู่กันอย่างสงบ วัฒนธรรมและการแต่งกายยังใช้ผลผลิตทางชนเผ่าของตนเป็นหลัก การดำรงชีวิตที่ยังพึ่งพิงวัฒนธรรมดั้งเดิมอยู่ ไม่ได้มีการแข่งขันกันทางเศรษฐกิจมากนัก ซึ่งวัฒนธรรมบางอย่างอาจหายไปดังเช่น การทำด้ายมัดย้อมนี้ ที่กระบวนการผลิตได้หายไปจากชุมชน แต่ชุมชนก็ยังใช้ด้ายมัดย้อมอยู่ โดยการซื้อใช้จากชุมชนอื่น ดังนั้นการพัฒนา

ชุมชนบ้านห้วยตองน้อยยังคงต้องพัฒนาการเรียนรู้ตามวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนและโภชนาการและสุขภาพอนามัยก่อนมากกว่าการส่งเสริมพัฒนาในด้านอื่น ๆ

สำหรับแนวทางการพัฒนาต่อเนื่อง ทางด้านการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อมของชุมชนบ้านห้วยตองน้อย คือ การจัดให้มีกิจกรรมการเรียนรู้และฝึกทักษะสำหรับเด็กและเยาวชนในการสืบสานและอนุรักษ์วัฒนธรรมของท้องถิ่นในการทำด้ายมัดย้อมให้คงอยู่ในวิถีชีวิตของคนในชุมชน ส่วนแนวทางในการพัฒนาผลผลิตของด้ายมัดย้อมนั้น มีการส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการต่อยอดการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากด้ายมัดย้อม เป็นผลิตภัณฑ์รูปแบบใหม่ ๆ เพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัว เช่น กระเป๋า เสื้อ ยาม ฯลฯ เพื่อสร้างมูลค่า สร้างรายได้ และหาเครือข่ายรับซื้อผลิตภัณฑ์

7. การเรียนรู้ในการสืบทอดภูมิปัญญา

ภูมิปัญญา คือ ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนเราผ่านกระบวนการศึกษา สังเกตคิดวิเคราะห์จนเกิดปัญญา และตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลาย ๆ เรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม ชุมชนและการตัวของผู้รู้เอง แล้วนำมาใช้ในการดำรงวิถีชีวิต จนเกิดการยอมรับ ถ่ายทอด และพัฒนาไปสู่คนรุ่นใหม่

ภูมิปัญญา เกิดจากดำเนินวิถีชีวิตโดยใช้สติปัญญาในการสั่งสมความรู้ ผสมผสานความกลมกลืนระหว่าง ศาสนา สภาพภูมิอากาศ สภาพแวดล้อม การประกอบอาชีพมาจนหลายชั่วคนที่เป็นวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ จนเกิดการเรียนรู้และสั่งสมประสบการณ์เป็นระยะเวลายาวนาน โดยอาศัยภูมิปัญญาที่มีอยู่นั้นมาใช้ในการตั้งถิ่นฐาน การประกอบอาชีพ การปรับตัว และแก้ปัญหาในการดำเนินชีวิต จนเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของธรรมชาติและในสังคม

ภูมิปัญญาการผ้าทอกะเหรี่ยงชาวปกากะญอ ชาวปกากะญอหรือกะเหรี่ยง นิยมใส่เสื้อผ้าฝ้ายทอมือมาแต่โบราณ ซึ่งแต่เดิมชาวกะเหรี่ยงจะปลูกฝ้ายเอง นำฝ้ายมาปั่นเป็นเส้นด้าย ย้อมด้วยสีธรรมชาติ สร้างลวดลายด้วยการทอ การปักด้วยเส้นไหม และลูกเดือย สตรีชาวกะเหรี่ยงจะถ่ายทอดภูมิปัญญากระบวนการผลิตผ้าทอแก่บุตรสาวอายุ 12 ถึง 15 ปี โดยเริ่มจากแบบง่าย ๆ ฝึกฝนจนมีความชำนาญ และสามารถออกแบบลวดลายด้วยตนเองได้

การเรียนรู้ในการสืบทอดภูมิปัญญา อาจเรียนได้ 2 ทาง คือ

1. การเรียนรู้จากความรู้ที่ฝังอยู่ในคน (Tacit Knowledge) เป็นความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ พรสวรรค์ หรือสัญชาตญาณของแต่ละบุคคลในการทำความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ เป็นความรู้ที่ไม่สามารถถ่ายทอดออกมาเป็นคำพูดหรือลายลักษณ์อักษรได้โดยง่าย เช่น ทักษะในการทำงาน งานฝีมือ หรือการคิดเชิงวิเคราะห์

2. การเรียนรู้จากความรู้ที่ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) เป็นความรู้ที่สามารถรวบรวมถ่ายทอดได้ โดยผ่านวิธี เช่น การบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ทฤษฎี คู่มือต่าง ๆ

ในการวิจัยครั้งนี้ การเรียนรู้ภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อม จะเรียนจากตัวบุคคลที่เป็นปราชญ์ภูมิปัญญาเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากไม่มีสื่อเอกสารให้ศึกษาโดยเฉพาะลายด้ายมัดย้อมที่เป็นลายดั้งเดิมนั้น ไม่สามารถสืบค้นได้จากเอกสารใด ๆ จึงได้จัดกระบวนการค้นหาความรู้จากปราชญ์ภูมิปัญญาโดยตรง และการที่ผู้ร่วมกิจกรรมจะเกิดการเรียนรู้การทำด้ายมัดย้อมได้นั้น ผู้ร่วมกิจกรรมจะต้องมีความสนใจในภูมิปัญญานี้ด้วย

นอกจากผู้ร่วมกิจกรรม มีความสนใจ ความตั้งใจ ในการเรียนรู้แล้ว ผู้ร่วมกิจกรรมยังต้องมีประสบการณ์ในการใช้ด้ายมัดย้อมในการทอผ้าด้วย จึงจะทำให้สามารถเรียนรู้และเข้าใจเทคนิคต่าง ๆ ของกระบวนการทำด้ายมัดย้อมได้ดี ผู้ที่มีทักษะ หรือพรสวรรค์ จะสามารถเรียนรู้ได้รวดเร็ว และมีงานที่ประณีตได้

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาการทำด้ายมัดย้อมโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน ชุมชนบ้านห้วยตองน้อย อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์ เพื่อสำรวจภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อมในชุมชนและการใช้ด้ายมัดย้อมของชาวบ้านในชุมชน ศึกษาวิธีการทำด้ายมัดย้อมโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน และสร้างชุดการเรียนรู้การทำด้ายมัดย้อมของชุมชนโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน ดำเนินการตั้งแต่เดือนเมษายน 2561 ถึงเดือนมีนาคม 2563 รวมระยะเวลา 2 ปี ในการวิจัยครั้งนี้จะทำการศึกษาจากปราชญ์ชาวบ้านที่มีภูมิปัญญาในการทำด้ายมัดย้อม จำนวน 4 คน ผู้ร่วมงานวิจัยจัดกิจกรรมจัดการความรู้ จำนวน 12 คน โดยได้ผู้ร่วมกิจกรรมจากกลุ่มเป้าหมาย คือ

1. กลุ่มแม่บ้านบ้านห้วยตองน้อย จำนวน 4 คน
2. กลุ่มเยาวชนบ้านห้วยตองน้อย จำนวน 2 คน
3. กลุ่ม ผู้เรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 - 6 ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” บ้านห้วยตองน้อยจำนวน 6 คน

โดยการรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อมบ้านห้วยตองน้อยด้วยการใช้กระบวนการจัดการความรู้ (Knowledge Management Process) 7 ขั้นตอน มากำหนดการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ ขั้นตอนที่ 1 การบ่งชี้ความรู้ ขั้นตอนที่ 2 การสร้างและแสวงหาความรู้ ขั้นตอนที่ 3 การจัดการความรู้ให้เป็นระบบ ขั้นตอนที่ 4 การประมวลและกลั่นกรองความรู้ ขั้นตอนที่ 5 การเข้าถึงความรู้ ขั้นตอนที่ 6 การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ ขั้นตอนที่ 7 การเรียนรู้ ร่วมกับจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (participatory learning: PL)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาได้ใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ

1. แบบสำรวจภูมิปัญญาในชุมชน เพื่อบันทึกข้อมูลภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อม
2. แบบสำรวจการใช้ด้ายมัดย้อมในชุมชน เพื่อบันทึกข้อมูลการใช้ด้ายมัดย้อมของชุมชน
3. บันทึกการทำด้ายมัดย้อมโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อบันทึกเก็บข้อมูลรายละเอียดขั้นตอนกระบวนการทำได้มัดย้อมชุดความรู้การทำได้ไม่ยอมโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน
4. แบบประเมินผลความพึงพอใจในการจัดการความรู้ เพื่อบันทึกความพึงพอใจในการร่วมกิจกรรมการดำเนินงานการจัดการความรู้การทำด้ายมัดย้อม
5. แบบสังเกต เพื่อบันทึกข้อมูลการสังเกตการร่วมกิจกรรมและบันทึกปัญหาการจัดการกระบวนการเรียนรู้และแนวทางในการจากการเรียนรู้การทำด้ายมัดย้อม

ในการเรียบเรียงข้อมูลผู้วิจัยจะทำการเรียบเรียงข้อมูลแบบพรรณนาตามขั้นตอนกระบวนการทำด้ายมัดย้อม โดยจัดเรียงแยกประเภทของข้อมูลตามขอบเขตกระบวนการจัดการความรู้ 7 ขั้นตอน คือ

- ตอนที่ 1 ภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อมในชุมชนและการใช้ด้ายมัดย้อมของชาวบ้านในชุมชน
 - ขั้นตอนที่ 1 การบ่งชี้ความรู้
 - ขั้นตอนที่ 2 การสร้างและแสวงหาความรู้
- ตอนที่ 2 วิธีการทำด้ายมัดย้อมโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน
 - ขั้นตอนที่ 3 การจัดการความรู้ให้เป็นระบบ
 - ขั้นตอนที่ 4 การประมวลและกลั่นกรองความรู้
- ตอนที่ 3 ชุดการเรียนรู้การทำด้ายมัดย้อมของชุมชนโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน
 - ขั้นตอนที่ 5 การเข้าถึงความรู้
 - ขั้นตอนที่ 5 การเข้าถึงความรู้
 - ขั้นตอนที่ 6 การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้
 - ขั้นตอนที่ 7 การเรียนรู้

สรุปผล

บ้านห้วยตองน้อย ตั้งอยู่บ้านห้วยตอง หมู่ที่ 6 ตำบลยางเปียง อำเภอมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ มี 2 หย่อมบ้าน คือ บ้านห้วยตองหลวง กับ บ้านห้วยตองน้อย โดยเป็นหย่อมบ้านบริวารของบ้านห้วยตอง อยู่ห่างจากอำเภอมก๋อย ประมาณ 30 กิโลเมตร (เดินทางเข้ามาจากบ้านห้วยตองหลวง) ภูมิประเทศที่ตั้งเป็นชุมชนในพื้นที่ลาดชันสูงเป็นภูเขาสลับซับซ้อน สูงจากระดับน้ำทะเล 900 – 1,200 เมตร ลักษณะป่าเป็นแบบผสม ทางด้านล่างของหมู่บ้านลักษณะเป็นป่าเบญจพรรณ ส่วนทางด้านบนเหนือหมู่บ้านขึ้นไปจะมีลักษณะเป็นป่าดิบเขา เป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำลำธาร มีอากาศค่อนข้างเย็นตลอดปีและมีลมพัดแรง

หมู่บ้านห้วยตองน้อยเป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก อาศัยอยู่มากกว่า 100 ปี ชาวบ้านเป็นชาวไทยภูเขาเผ่ากะเหรี่ยง (สะกอ) ใช้ภาษากะเหรี่ยงเป็นภาษาสื่อสารหลักในชีวิตประจำวัน ชาวบ้านส่วนมากมีอาชีพทำไร่ปลูกข้าว และทำนา เพื่อเลี้ยงชีพเป็นหลัก ส่วนอาชีพที่ทำให้มีรายได้ คือ การเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ หมู ไก่ วัว ควาย พืชเศรษฐกิจที่ปลูกได้แก่ พริก มะเขือเทศ กาแฟ เสาวรส และการรับจ้างงานภาคการเกษตรในชุมชน เป็นชุมชนที่มีรายได้ต่ำ ส่วนมากฐานะทางการเงินของชุมชนไม่ดีนักเนื่องจากไม่มีรายได้ที่แน่นอน และราคาสินค้าทางการเกษตรก็ขึ้นกับกลไกของตลาดอีกด้วย

มีรายได้เสริมจากการทอผ้าทุกหลังคาเรือนเพื่อขายให้กับบุคคลภายนอกที่เข้ามาในชุมชนเป็นครั้งคราว และการหาของป่าออกจำหน่ายให้กับชุมชนคนในชุมชนและชุมชนข้างเคียง

ด้านวัฒนธรรมและการดำรงชีวิต ชุมชนยังคงรักษาวิถีชีวิตแบบวิถีดั้งเดิม ผสมผสานกับการรับเอาวัฒนธรรมจากภายนอกที่เป็นไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ที่เป็นอยู่จากทั่วทุกภูมิภาค ปัจจุบัน (พ.ศ. 2564) ชุมชนบ้านห้วยตองน้อยยังมีพิธีการ และประเพณีทางความเชื่อของชุมชนอยู่ เช่น การมัดมือทำขวัญ การเลี้ยงผีไร่-ผืนา ประเพณีแต่งงาน ส่วนวัฒนธรรมการแต่งกายนั้น ชุมชนบ้านห้วยตองน้อย ยังมีการแต่งกายด้วยชุดชนเผ่าชาติพันธุ์ของตนเองที่ เสื้อผ้าที่ใส่เป็นผลผลิตจากภูมิปัญญาการทอผ้ากะเหรี่ยง (ปกากะญอ) ชาวบ้านนิยมใส่เสื้อผ้าฝ้ายทอมือมาแต่สมัยโบราณโดยการทอแบบกี่เอว เดิมจะปลูกฝ้ายเอง และนำฝ้ายมาปั่นเป็นเส้นด้ายแล้วย้อมด้วยสีธรรมชาติ และสร้างลวดลายด้วยการทอ ปักด้วยลูกเดือย แต่ในปัจจุบันรูปแบบการทอผ้าได้เปลี่ยนไปมีการทอผ้าด้วยไหมประดิษฐ์จากโรงงานเพิ่มขึ้น ผู้หญิงจะเป็นผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาการผลิตผ้าทอ แก่ลูกหลานตั้งแต่อายุ 12-15 ปี โดยเริ่มจากแบบง่าย ๆ ผักผ่นจนมีความชำนาญ และสามารถออกแบบลวดลายได้ด้วยตนเอง จะสร้างสรรค์ลวดลายสีสันทนของผ้าทอ ตามสีสันทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมใกล้ตัวสร้างเป็นลวดลายสวยงามมีลักษณะเฉพาะ และมีการย้อมด้ายให้มีลวดลายสวยงามก่อนนำมาทอ (ด้ายมัดย้อมหรือมัดหมี่) ซึ่งหลักการทำด้ายมัดย้อมนี้ คือการทำให้ด้ายเกิดลวดลายโดยการมัดฝ้ายสีขาวยุให้เป็นลวดลายตามที่ต้องการ แล้วนำไปย้อมด้วยสีต่าง ๆ จากธรรมชาติก่อนนำมาทอ แสดงถึงศิลปะภูมิปัญญาของชุมชนกะเหรี่ยง(ปกากะญอ)ที่สวยงามและมีคุณค่ามาแต่โบราณ

ผู้วิจัยได้นำกระบวนการจัดการความรู้ (Knowledge Management Process) 7 ขั้นตอน และการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (participatory learning: PL) มาเป็นเครื่องมือในการศึกษาการทำด้ายมัดย้อมโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน ชุมชนบ้านห้วยตองน้อย อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนให้สามารถพึ่งตนเองได้ ตามหลักภูมิสังคม

ตอนที่ 1 ภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อมในชุมชนและการใช้ด้ายมัดย้อมของชาวบ้านในชุมชน

สรุปผลการศึกษาพบว่า มีลายมัดย้อมดั้งเดิมของชุมชน ทั้งหมด 5 ลาย ดังนี้

ลายด้ายมัดย้อม

1. ลายมัดย้อมแถบใหญ่ (นิกคิกโมะเกลอะ)

1.1 ลายนิกคิกจ่อ (ลายน้ำไหล) เป็นลายที่มีมาแต่โบราณ ใช้สำหรับชิ้นที่เรียกว่านิกจ่อ เป็นลักษณะทอเรียบทั้งผืนไม่ขัดลายหรือยกลาย อาศัยแต่ลายมัดย้อมของด้ายเป็นลายของผ้าชิ้น ลักษณะของลายเป็นรูปแบบการเลียนแบบการไหลของน้ำในธรรมชาติ จะเรียกว่าลายน้ำไหลก็ได้ ในสมัยโบราณจะใช้ด้ายมัดย้อมสำหรับผ้าชิ้นที่ทอในแบบนี้เท่านั้น ผ้าชิ้นแบบนี้เรียกว่า “นิกจ่อ” (พันด้าย 23 เส้น)

1.2 ลายโคะคีโบ (ลายขา 2 ข้าง) เป็นลายที่ภูมิปัญญาการมัดย้อมคิดเพิ่มในเวลาต่อมา โคะคีโบให้ความหมายว่า ขา 2 ข้าง คือลักษณะการมัดลายเป็นลายเหมือนเป็นคู่ของขาคนหรือสัตว์ ซึ่งการคิดค้นลายนี้เกิดจากการเลียนแบบของธรรมชาติการมองเห็นขาของคนแล้วนำมาจินตนาการ ออกแบบเป็นลายด้ายมัดย้อมลายโคะคีโบ (พันด้าย 13 เส้น)

1.3 ลายมะเดื่อ (ลายแวนตา) ลายนี้ก็เป็นการมัดที่ภูมิปัญญาการมัดย้อมคิดเพิ่มในเวลาต่อมาพร้อม ๆ กับลายโคะคีโบ มะเดื่อ แปลว่าตา มะเดื่อ หมายถึง กรอบตาหรือแวนตา ลายมะเดื่อจะมีลักษณะคล้ายแวนตาเหมือนกัน ซึ่งการคิดค้นลายนี้เกิดจากการเลียนแบบเหมือนเมื่อเห็นคนใส่แวนตาแล้วนำมาจินตนาการออกแบบเป็นลายด้ายมัดย้อมลายมะเดื่อ (พันด้าย 13 เส้น)

2. ลายมัดย้อมแถบเล็ก (นิกคิกโพ)

2.1 แบบ 3 เส้น

2.2 แบบ 2 เส้น

ลายมัดย้อมแถบเล็กทั้ง 2 แบบนี้ ใช้แซมคั่นระหว่าง แถบลายยกดอกในการทอผ้าชิ้น หรือ คั่นระหว่างแถบด้ายมัดย้อมแถบใหญ่ เพื่อสร้างความสวยงามของผ้าชิ้น

ปราชญ์ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อม มีปราชญ์ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการทำด้ายมัดย้อม จำนวน 4 คน คือ

1. ปราชญ์ภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อม

1.1 นางเปยตี อภิไพบรวัลย์

1.2 นางโทะตี อภิไพบรวัลย์

2. ปราชญ์การย้อมสีธรรมชาติ

นางแจลอย มิ่งลักษณ์

3. ปราชญ์การทำเครื่องมือเกี่ยวกับงานผ้าทอ

นายเงิน อภิไพบรวัลย์

การใช้ด้ายมัดย้อมของชุมชน

ชาวบ้านทุกคนจะใช้ด้ายมัดย้อมจากด้ายโทเรหรือไหมประดิษฐ์จากโรงงาน และย้อมสีจากสีเคมีทอผ้าชิ้นสำหรับสวมใส่ในชีวิตประจำวัน เพราะให้สีสันสดใสและมีราคาถูกกว่าด้ายมัดย้อมที่ได้จากฝ้าย การย้อมฝ้ายด้วยสีธรรมชาติ ฝ้ายจากธรรมชาติที่ใช่มัดย้อมด้วยนั้นหายากและมีราคาแพง ชาวบ้านจึงนิยมใช้ทอเป็นผ้าห่มและผ้าชิ้นสำหรับนำมาใช้ในพิธีเท่านั้น เช่น งานแต่งงานสำหรับเจ้าสาว งานทำบุญต่าง ๆ หรือทอไว้ให้กับลูกหลานและบุคคลที่ตนรักและเคารพ

ผ้าชิ้น 1 ผืน ใช้ด้ายมัดย้อมแบบแถบใหญ่ 3 แถบ ใช้แบบแถบเล็กอย่างน้อย 8 แถบ เรียกว่า 1 ชุด สำหรับการทอผ้าชิ้น 1 ผืน คิดเป็นราคาด้ายมัดย้อมต่อผ้าชิ้น 1 ผืน ใช้ด้ายมัดย้อม 60 บาท (ราคาด้ายโทเรหรือไหมประดิษฐ์ ภาษากะเหรี่ยงเรียกว่า ลีเล่คี) หรืออาจใช้แถบเล็กมากกว่านี้ก็ได้แล้วแต่ผู้ใช้ทอผ้าชิ้นจะชอบแต่จะต้องเสียเงินเพิ่มอีก แถบละ 3 บาท ส่วนราคาของฝ้ายที่ทำจากฝ้ายที่ปลูกราคาก็จะขยับขึ้นมาอีกหนึ่งเท่าตัว ในแต่ละปีชาวบ้านจะทอผ้าชิ้นสำหรับสวมใส่ในชีวิตประจำวันจากด้ายโทเรหรือไหมประดิษฐ์ ครอบครัพละ 3 – 5 ผืนจะต้องใช้ด้ายมัดย้อมในราคา 180 – 300 บาท และฝ้ายมัดย้อมจากสีธรรมชาติ ครอบครัพละ 1 – 3 ผืนจะต้องใช้ด้ายมัดย้อมในราคา 120 – 360 บาท

จากข้อมูลของชาวบ้านบ้านห้วยตองน้อยที่ใช้ด้ายมัดย้อม เฉลี่ยต่อคน ดังนี้

4. ด้ายมัดย้อมจากด้ายโทเร/ไหมประดิษฐ์ 3.93 ผืน/ปี
5. ด้ายมัดย้อมจากฝ้ายที่ปลูกเอง 1.93 ผืน/ปี
6. คิดเป็นมูลค่าต่อปี 466 บาท

ชาวบ้านที่มีช่วงอายุ 30 ปีขึ้นไปจะมีความสนใจการใช้ฝ้ายมัดย้อมจากสีธรรมชาติมากกว่าชาวบ้าน ที่มีอายุต่ำกว่า 30 ปี ชาวบ้านกว่า 90 เปอร์เซ็นต์ คิดว่าการซื้อด้ายมัดย้อมมาใช้สะดวกสบายมากกว่าการเองซึ่งเป็นเรื่องยุ่งยาก มีชาวบ้านอีก 10 เปอร์เซ็นต์ (นับจากประชากรผู้หญิง ช่วงอายุ 15 – 59 ปี จำนวน 60 คน ที่สำรวจในชุมชนบ้านห้วยตองน้อย) ที่ยังสนใจการทำด้ายมัดย้อมและการย้อมด้วยสีธรรมชาติ ส่วนชาวบ้านที่จะทอผ้าหม่หรือผ้าชิ้นจากฝ้ายธรรมชาติก็ขึ้นอยู่กับโอกาสการใช้และความสามารถในการทำหรือการซื้อฝ้ายธรรมชาติได้

ตอนที่ 2 วิธีการทำด้ายมัดย้อมโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน

ผลการศึกษาพบว่า วิธีการทำด้ายมัดย้อมโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน บ้านห้วยตองน้อย มีการเตรียมอุปกรณ์และขั้นตอนการทำดังนี้

1. เครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้ในการทำด้ายมัดย้อม
2. ขั้นตอนวิธีการทำด้ายมัดย้อม
3. วิธีการย้อมสีด้ายมัดย้อม
 - 3.1 การย้อมสีด้ายจากสีธรรมชาติ
 - 3.2 การย้อมสีด้ายจากสีเคมี

ตอนที่ 3 ชุดการเรียนรู้การทำด้ายมัดย้อมของชุมชนโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน

ผลจากการใช้ชุดความรู้การทำด้ายมัดย้อม พบว่าการใช้สื่อชุดการเรียนรู้การทำด้ายมัดย้อมในการจัดการเรียนรู้สำหรับเยาวชนในหมู่บ้านห้วยตองน้อย ด้วยสื่อวีดิทัศน์มีความเหมาะสมกับสภาพ

ภูมิอากาศของบ้านห้วยตองน้อยและหมู่บ้าน ที่มีครุณาสื่อไปใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ สื่อไวเนิลเหมาะสมที่สุดในการนำมาใช้ เพราะไวเนิลเป็นพลาสติกชนิดพิเศษมีประสิทธิภาพต่อการใช้ เช่น มีความทนทานต่อแสงแดด มีความแข็งแรง มีทนทานต่อแรงกระแทก มีความทนทานต่อสภาวะอากาศ และมีความทนทานสภาวะอากาศที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เป็นวัสดุที่ไม่มีปัญหาเรื่องปลวกหรือแมลงกัดเจาะ การผูกหรือบิดงอ การเกิดสนิม การรั่วซึมของน้ำฝน สื่อไวเนิลสามารถมองเห็นได้ชัดเจนโดดเด่น มองเห็นได้ไกล เหมาะสมกับการจัดการเรียนรู้ที่เป็นกลุ่ม

ผลจากการเปิดการเรียนการสอนในศูนย์การเรียนการสอนชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” บ้านห้วยตองน้อย และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนใกล้เคียง พบว่าหากมีการจัดการเรียนรู้ในเรื่องภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อมนั้น นอกจากสามารถค้นหาผู้ที่สนใจในเรื่องการทำด้ายมัดย้อมเพิ่มขึ้นและพร้อมที่จะเรียนรู้แล้ว ยังพบว่ายังมีลายมัดย้อมลายอื่น ๆ อีก ที่ปราศจากการทำด้ายมัดย้อมได้คิดลายขึ้นใหม่ ๆ อีกหลายลาย ซึ่งถ้าผู้ใดมีความรู้ในเรื่องการมัดย้อมอยู่แล้ว ก็จะสามารถเรียนรู้ลายใหม่ ๆ เหล่านั้นได้ไม่ยากนัก รวมทั้งยังเป็นการกระตุ้นให้เยาวชนหันมาสนใจ ในความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชนมากขึ้น และยังสามารถค้นพบภูมิปัญญาด้านอื่น ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนอีกด้วย

แนวทางการพัฒนาต่อเนื่องของงานวิจัยครั้งนี้

1. ส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการต่อยอดการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากด้ายมัดย้อม เป็นผลิตภัณฑ์รูปแบบใหม่ ๆ เพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัว เช่น กระเป๋า เสื้อ ยาม ฯลฯ
2. การพัฒนาลายเพิ่มขึ้น จากการเรียนรู้ และความต้องการของผู้ใช้ผลิตภัณฑ์
3. ส่งเสริมการพัฒนาไปสู่อาชีพด้วยแปรรูปผลิตภัณฑ์ผ้าทอด้วยด้ายมัดย้อม เพื่อสร้างมูลค่าให้ผ้าทอของชุมชน เพื่อส่งเสริมรายได้ให้กับชุมชน
4. การศึกษาส่งเสริมการอนุรักษ์ ปลูก รักษาไม้หรือพืชที่ใช้ทำสีย้อมตามธรรมชาติ หรือไม้ที่นำมาใช้เครื่องมือในการย้อมผ้า ทอผ้า

อภิปรายผล

ผลจากการศึกษาวิธีการทำด้ายมัดย้อมทำให้สามารถศึกษาวิธีการทำด้ายมัดย้อมโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน รวบรวม และบันทึกลายด้ายมัดย้อมต่าง ๆ ของชุมชนได้ 5 ลาย และพัฒนาเพื่อได้อีก 3 ลาย ชุมชนมีความรู้และสามารถทำด้ายมัดย้อมได้ มีด้ายมัดย้อมไว้ใช้เอง ไม่ต้องซื้อใช้จากชุมชนอื่น และใช้จัดกิจกรรมการเรียนรู้และฝึกทักษะการทำด้ายมัดย้อมสำหรับเด็กและเยาวชน เพื่อสืบสานและอนุรักษ์วัฒนธรรมของท้องถิ่นในการทำด้ายมัดย้อมให้คงอยู่ในวิถีชีวิตของคนในชุมชน โดยผู้ร่วมกิจกรรมจำนวน 12 คน มีความรู้ สามารถทำด้ายมัดย้อมได้ และสามารถจัดการเรียนรู้เพื่อ

ถ่ายทอดการทำด้ายมัดย้อมให้กับบุคคลอื่นได้ คิดเป็นร้อยละ 100 จากผู้ร่วมกิจกรรม และจากการจัดสร้างและใช้ชุดการเรียนรู้การทำด้ายมัดย้อมของชุมชนโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน พบว่า การใช้สื่อชุดการเรียนรู้การทำด้ายมัดย้อมในการจัดการเรียนรู้สำหรับเยาวชน สื่อไว้นิยามความเหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศของบ้านห้วยตองน้อย และเหมาะสมกับการจัดการเรียนรู้ที่เป็นกลุ่มตามรูปแบบการจัดการศึกษาของหน่วยงานต้นสังกัดของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” การแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากการจัดการเรียนรู้ พบว่าหากมีการจัดการเรียนรู้ในเรื่องภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อม นอกจากสามารถทำให้ชุมชนมีความรู้ มีด้ายมัดย้อมใช้แล้ว ยังค้นหาผู้ที่สนใจในเรื่องการทำด้ายมัดย้อมเพิ่มขึ้น และยังสามารถพัฒนาเพิ่มลายมัดย้อมลายอื่น ๆ อีก ซึ่งผู้ที่มีความรู้ในเรื่องการมัดย้อมอยู่แล้ว ก็จะสามารถเรียนรู้ลายใหม่ ๆ ได้ไม่ยากนัก ทั้งเป็นการกระตุ้นให้เยาวชนหันมาสนใจในความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชนมากขึ้น และยังสามารถค้นพบภูมิปัญญาด้านอื่น ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน

การศึกษาวิจัย เรื่องการศึกษาวิธีการทำด้ายมัดย้อมโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน บ้านห้วยตองน้อย ตำบลยางเปียง อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่กำลังจะสูญหายไป เนื่องจากไม่มีการส่งต่อความรู้จากรุ่นสู่รุ่น ผู้วิจัยจึงได้ทำการศึกษาโดยการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำด้ายมัดย้อม เช่นเดียวกับ สุรีย์ สุทธิสารากร (2549) ที่ได้ทำการศึกษาโดยการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำผ้าบ้านดัว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ผลจากการศึกษาวิจัยทำให้สามารถรวบรวมองค์ความรู้ของชุมชนที่กำลังจะสูญหายไปได้ และยังสามารถพัฒนาต่อเนื่องไปสู่การสร้างอาชีพจากผ้าทอเช่นเดียวกัน

การศึกษาวิจัย เรื่องการศึกษาวิธีการทำด้ายมัดย้อมโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน บ้านห้วยตองน้อย ตำบลยางเปียง อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ ได้ทำการศึกษาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อค้นหาวิธีการทำด้ายมัดย้อม และหาแนวทางอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อม พบว่าชาวบ้านที่เป็นผู้ชำนาญในการทำด้ายมัดย้อมเป็นผู้สูงอายุ มีจำนวนน้อย เยาวชนไม่ได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญา จากปราชญ์ภูมิปัญญาการทำด้ายมัดย้อม และจัดให้มีการเรียนรู้การทำด้ายมัดย้อมในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” บ้านห้วยตองน้อย เช่นเดียวกับ บุชบา หินเธาว์ (2557) ที่ได้ศึกษาภูมิปัญญาผ้าทอลาวครั้ง เพื่อฟื้นฟูผ้าทอลาวครั้ง โดยการจัดหลักสูตรท้องถิ่นผ้าทอลาวครั้งในโรงเรียน และเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ในการใช้ผ้าทอลาวครั้ง ให้เป็นที่รู้จักให้กว้างขวางมากขึ้น

นอกจากการวิจัยในเรื่องการศึกษาวิธีการทำด้ายมัดย้อมโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อรวบรวมวิธีการทำด้ายมัดย้อมของชุมชน และจัดให้มีการเรียนรู้ในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” บ้านห้วยตองน้อย จากผู้ร่วมกิจกรรมการวิจัยครั้งนี้แล้ว ทางศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” บ้านห้วยตองน้อย ยังจัดให้เป็นหลักสูตรการเรียนการสอนการทำด้ายมัดย้อมให้กับ

ผู้เรียนในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” บ้านห้วยตองน้อย อีกด้วย เช่นเดียวกับ นุพิศ อัครพิน (2553) ได้ทำการวิจัยเรื่องการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น กลุ่มสาระการเรียนรู้การงาน อาชีพและเทคโนโลยี เรื่องผ้าฝ้ายย้อมสีเปลือกไม้ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนธาตุนารายณ์วิทยา โดยใช้การวิจัยแบบผสมวิธีเพื่อ พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี เรื่องผ้าฝ้ายย้อมสีเปลือกไม้ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนธาตุนารายณ์วิทยา

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอเพื่อให้ชุมชนเห็นคุณค่า คือ การน้อมนำหลักการพึ่งตนเอง ของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 มาปรับใช้ในการดำเนินงาน ผู้วิจัยได้กระตุ้นให้ชุมชนมีความสนใจและเห็นคุณค่าของภูมิปัญญา โดยให้ชุมชนสามารถมองเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาแบบเป็นรูปธรรม ด้วยการใช้การเปรียบเทียบมูลค่าของสินค้า ระหว่างผลผลิตทางภูมิปัญญาและผลผลิตจากโรงงานอุตสาหกรรมภูมิปัญญา
2. การจัดกิจกรรมการเรียนรู้สำหรับกิจกรรมการทำด้ายมัดย้อม จะต้องจัดให้บุคคลที่มีใจรักและสนใจในงานหัตถกรรมการทำด้ายมัดย้อม จึงจะประสบความสำเร็จได้ดี เพราะบุคคลเหล่านี้จะมีความตั้งใจในการเรียนรู้และมีความประณีตในการสร้างผลงาน

บรรณานุกรม

- กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข. 2544. **คู่มือฝึกอบรมแบบมีส่วนร่วม**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: วงศ์กมล โปรดักชั่น
- กระทรวงศึกษาธิการ. 2539. **ภูมิปัญญาไทยในงานศิลปถิ่นเมืองกรุง**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง.
- ธัญญากร พงศ์ศรี. 2557. **ผ้าทอกะเหรี่ยงชาวปกากะญอ**. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://information57.blogspot.com/2014/09/blog-post.html> (13 พฤศจิกายน 2560).
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2532. **เชิงอรรถสังคมไทย : ในสายตานักวิเคราะห์**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- นุพิศ อัคริน. 2553. **การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นกลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยีเรื่อง ผ้าฝ้ายย้อมสีเปลือกไม้ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนธาดุนารายณ์วิทยา โดยใช้การวิจัยแบบผสมวิธี โรงเรียนธาดุนารายณ์วิทยา จังหวัดสกลนคร**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- บุษบา หินธารี. 2557. การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ของชุมชนเพื่อหาแนวทางอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาผ้าทอลาวครั้ง. **วารสารปาริชาติ มหาวิทยาลัยทักษิณ**, 27(3 พิเศษ), 113-144.
- ประภาศิริ กลางพอน. ม.ป.ป. **ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย**. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.ipesp.ac.th/learning/thaistory/content1.html> (11 พฤศจิกายน 2560).
- ปาไลตา บัวทอง. 2545. **การทอผ้าพื้นเมืองในภูมิภาคต่าง ๆ**. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <https://atlove123.wordpress.com> (1 เมษายน 2563).
- ผ้าทอไทย**. 2556. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://guru.sanook.com/2312/> (2 พฤษภาคม 2563).
- มณนิภา ชุตินบุตร และ นิคม ชมพูหลง. 2538. **แนวทางการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการเรียนการสอน**. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.
- รุ่ง แก้วแดง. 2541. **การนำภูมิปัญญาไทยเข้าสู่ระบบการศึกษา**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย. ม.ป.ป. **ประเภทของวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย**. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <https://sites.google.com/site/wathnthrrmlaeaphumipayyathiy/khwam->

- hmaykxng-wathnthrrm-laea-phumipayya-thiy/prapheth-khxng-wathnthrrm-laea-phu-mi-paya-thiy/phumipayya-baeng-xxk-pen-9-dan (8 เมษายน 2564).
- วิจารณ์ พานิช. 2548. **การจัดการความรู้ ฉบับนักปฏิบัติ**. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.
- วีไลวรรณ อุ๋นปัญญา. ม.ป.ป. **ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น**. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <https://sites.google.com/site/aunpanya34/neuxha-bth-reiyn/khwam-sakhay-khxng-phumipayya-thxng-thin> (3 กันยายน 2563).
- ศักดิ์ชัย เกียรตินาคินทร์. 2542. ภูมิปัญญาไทยพัฒนาไทย. **วารสารวัฒนธรรมไทย**, 37(4), 7-17.
- ศูนย์การศึกษานอกกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยอำเภออมก๋อย. ม.ป.ป. **แผนที่อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่**. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <https://sites.google.com/a/cmi.nfe.go.th/nfeomkoi/aboutus/maptambon> (3 เมษายน 2563).
- สุภณิดา ปุสุรินทร์คำ. 2551. **หลักการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม**. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา http://opalnida.blogspot.com/2008/06/blog-post_13.html (4 มีนาคม 2563).
- สุรีย์ สุทธิสารากร. 2549. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น **การทอผ้ามุกบ้านตัวตำบลบ้านตัว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์**. เพชรบูรณ์: มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์.
- หลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว**. 2552. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา http://principle-of-his-majesty-tka04722.blogspot.com/2009/02/blog-post_7327.html (1 กันยายน 2563).
- เอี่ยม ทองดี. 2542. **ลักษณะของภูมิปัญญา**. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <https://sites.google.com/a/sapit.ac.th/amm-2/hnwy-kar-reiyn-ru-thi-1/reuxng-thi-3-khnbthrrmneiym-prapheni-silp-wathnthrrm-laea-phumipayya-thiy?tmpl=%2Fsystem%2Fapp%2Ftemplates%2Fprint%2F&showPrintDialog=1> (4 กันยายน 2563).

ภาคผนวก

ภาพผนวกที่ 1 การชักชวนกลุ่มเป้าหมายไป พูดคุย เรียนรู้กับปราชญ์ชาวบ้าน

ภาพผนวกที่ 2 การเรียนรู้จากปราชญ์ภูมิปัญญาการทำด้ายมัดข้อม

ภาพผนวกที่ 3 การลงมือทดสอบความรู้ที่ได้มาจากปราชญ์ภูมิปัญญาการทำด้ายมัดข้อม

ภาพผนวกที่ 4 นำเสนองานวิชาการร่วมกับหน่วยงานอื่นที่ดำเนินงานในโครงการพัฒนาเด็กและ
เยาวชนในถิ่นทุรกันดาร ตามพระราชดำริ สมเด็จพระชนินทรสุทธราชาเจ้า
กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
ณ โรงแรมบางกอกชฎา กรุงเทพมหานคร

ภาพผนวกที่ 5 รางวัลที่ได้จากการเรียนรู้การทำด้ายมัดย้อม บ้านห้วยตองน้อย

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล	นางสาวสุรวิพรรณ เสริมมติวงศ์
เกิดเมื่อ	11 กุมภาพันธ์ 2519
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. 2557 ปริญญาตรี สาขาการประถมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
ประวัติการทำงาน	พ.ศ. 2540 - 2542 ตำแหน่งผู้ดูแลเด็กเล็ก พัฒนาชุมชนอำเภออมก๋อย พ.ศ. 2542 - 2545 ตำแหน่งครูชาวบ้าน กศน.อำเภออมก๋อย พ.ศ. 2554 - 2563 ตำแหน่งครูอาสาสมัคร กศน.อำเภออมก๋อย พ.ศ. 2563 - ปัจจุบัน ตำแหน่งครูผู้ช่วย กศน.อำเภออมก๋อย

